

إِنَّ اللَّهَ لَكَنُومٌ

٢٥

راهنمای تهیه و تدوین
برنامه مدیریت جامع
تالاب‌های کشور

زمستان ۱۳۹۵

سرشناسه: سلیمانی روزبهانی، محسن، ۱۳۵۵
عنوان و نام پدیدآور: راهنمای تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌های کشور پاییز ۱۳۹۵/نویسندگان: محسن سلیمانی روزبهانی، مه‌ری اثنا‌عشری، یوسف‌علی احمدی‌مقانی؛ همکاران طرح: حسنی بنی‌نجار، عبدالله سالاری، محمد میرحسینی؛ زیر نظر سازمان حفاظت از محیط زیست، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران، برنامه توسعه ملل متحد.

مشخصات نشر: تهران: نشر طلایی، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۱۴۸ ص: مصور(رنگی)، جدول(رنگی)، نمودار(رنگی).

فروست: از مجموعه انتشارات طرح حفاظت از تالاب‌های ایران.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۹-۸۴-۳

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: سازمان حفاظت محیط زیست. طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

موضوع: تالاب‌ها- ایران -- مدیریت

موضوع: Wetland management-- Iran

شناسه افزوده: اثنی عشری، مه‌ری، ۱۳۵۷- احمدی‌مقانی، یوسف‌علی، ۱۳۵۸

بنی‌نجار، حسنی، ۱۳۶۷- سالاری، عبدالله، ۱۳۶۱- میرحسینی، محمد، ۱۳۶۲

شناسه افزوده: سازمان حفاظت محیط زیست. طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

شناسه افزوده: سازمان ملل متحد. برنامه عمران

شناسه افزوده: United Nations. Development programme

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ س۸ الف۹/ف QH۷۷

رده بندی دیویی: ۳۳۳/۹۵۱۶۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۱۳۷۳۹

راهنمای تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌های کشور

از مجموعه انتشارات طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

زیر نظر: سازمان حفاظت محیط زیست، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

نویسندگان: محسن سلیمانی روزبهانی، مه‌ری اثنا‌عشری، یوسف‌علی احمدی‌مقانی

همکاران طرح: حسنی بنی‌نجار، عبدالله سالاری، محمد میرحسینی

طراح گرافیک: سعید دین‌پناه

صفحه‌آرایی: زهرا وزیری

تصویرسازی: زهرا اطهم‌خانی

لیتوگرافی، چاپ، صحافی: افلاک

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۹-۸۴-۳

تلفن: ۶۶۴۸۳۰۶۶ **نمابر:** ۶۶۴۱۵۲۳۳

نشانی: خیابان طالقانی، خیابان سرپرست جنوبی، کوچه پارس. پلاک ۱۱. واحد ۲

خلاصه اجرایی راهنمای تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌های کشور	۱۰
بخش اول: مفاهیم و مبانی نظری	۲۵
بخش دوم: فرآیند کلی تدوین برنامه مدیریت	۳۵
بخش سوم: نقش‌ها و مسئولیت‌ها	۴۹
بخش چهارم: پیش‌نیازهای تدوین برنامه مدیریت	۵۵
بخش پنجم: ساختار و اجزا برنامه مدیریت	۶۵
بخش ششم: مراحل عملیاتی تدوین برنامه مدیریت	۷۵
بخش هفتم: تصویب، استقرار ساختارها و اجرای برنامه مدیریت	۱۰۹
بخش هشتم: درسهای آموخته و چالش‌ها	۱۱۷

ویژگی‌های منحصر به فرد تالاب‌ها در بین زیستگاه‌های مختلف طبیعی و کارکردهای مختلف آن‌ها برای جوامع بشری از جمله کنترل آب‌های زیرزمینی، تعدیل شرایط اقلیمی، تامین معیشت جوامع محلی از طریق صید، چرای دام و کشاورزی، تصفیه طبیعی آب، پالایش و جذب آلاینده‌ها، طبیعت‌گردی و بسیاری کارکردهای ملموس و غیرملموس دیگر، مدیریت و حفاظت پایدار از آنها را برای انسان‌ها به امری ضروری بدل ساخته است.

کم‌توجهی به وضعیت تالاب‌ها در روند توسعه، این اکوسیستم‌های ارزشمند را در بسیاری از نقاط دنیا با چالش‌های جدی مواجه ساخته است و اثرات این روند تخریبی بر زندگی انسان‌ها و تنوع‌زیستی، بسیاری از کشورها را بر آن داشته است تا با تدابیر بازدارنده و یا کاربرد شیوه‌های جدید مدیریتی در دستیابی به توسعه پایدار نسبت به حفاظت و احیا تالاب‌ها اقدام کنند. در این بین رویکرد زیست‌بومی یک راهبرد برای مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین و معیشت است و مدیریت اکوسیستم‌های طبیعی بر اساس آن حفظ محیط‌زیست را با به رسمیت شناختن بهره‌برداری‌های معقول اقتصادی، در نظر گرفتن نقش انسان و به ویژه جوامع محلی به عنوان بخشی از زیست‌بوم و همچنین در نظر گرفتن ارتباط بین اجزاء مختلف زیست‌بوم عملی می‌سازد. بدیهی است در این رویکرد، حفظ محیط‌زیست صرفاً وظیفه یک سازمان مستقل نیست و تداوم ارتباط بین انسان و طبیعت و همچنین همگرایی توان و عزم جوامع انسانی و مراجع دولتی و غیردولتی زمینه بسیار مناسبی را برای حفاظت از محیط‌زیست و تحقق توسعه پایدار فراهم می‌آورد.

اهمیت بالای اکوسیستم‌های تالابی همراه با شرایط بحرانی که این پهنه‌های آبی

ارزشمند را به شدت مورد تهدید قرار داده است، ضرورت مدیریت و احیاء تالاب‌ها بر اساس یک رویکرد جامع‌نگر و یکپارچه در سطح حوضه آبریز را بیش از پیش مطرح ساخت. بدین ترتیب سازمان حفاظت محیط‌زیست تلاش‌های متعددی را به منظور تغییر رویکرد در شیوه‌های مدیریت اکوسیستم‌های طبیعی و همچنین اثرگذاری بر روند توسعه در سطح حوضه آبریز آغاز نموده که در این بین طرح حفاظت از تالاب‌های ایران با همکاری دفتر زیستگاه‌ها و امور مناطق معاونت محیط‌زیست طبیعی نیز مجموعه اقداماتی را به منظور الگو سازی و معرفی رویکرد زیست‌بومی مبتنی بر مشارکت کلیه ذینفعان کلیدی در امر مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری پایدار از تالاب‌ها اجرایی کرده است.

طرح حفاظت از تالاب‌های ایران در همکاری بین دولت ایران (سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران)، صندوق تسهیلات محیط‌زیست جهانی (GEF) و برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) از سال ۲۰۰۵ شروع و با هدف کاهش یا حذف دائمی تهدیدات و به طور کلی پایداری و بقاء اکوسیستم‌های تالابی ایران فعالیت خود را در تالاب‌های منتخب و با اهمیت به عنوان سایت‌های نمونه اجرایی کرده است و تلاش می‌کند تا تجربیات بدست آمده را در قالب معرفی رویکرد زیست‌بومی و استقرار یک سیستم مدیریتی جدید و فراهم کردن ساز و کارهایی قانونی برای اجرایی شدن آن به سایر تالاب‌های کشور گسترش دهد. این طرح با معرفی موفقیت‌آمیز و نهادینه‌سازی روش‌های مشارکتی و جامع‌نگر مبتنی بر رویکرد اکوسیستمی برای مدیریت و حفاظت از تالاب‌های ایران، با فراهم کردن بستر مناسب به منظور مشارکت کلیه ذینفعان در فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و

بهره‌گیری از دانش بومی در کنار فن‌آوری‌های نوین در غالب برگزاری بیش از ۵۰ کارگاه مشورتی، اقدامات میدانی، بازدیدها و نشست‌های متعدد فنی و علمی، تدوین برنامه جامع مدیریت برای ۱۲ تالاب کشور را پشتیبانی کرده است. این در حالیست که علیرغم شباهت در روش‌شناسی، هریک از این تالاب‌ها با داشتن ویژگی‌های خاص تجربه منحصر بفردی را برای گروه‌های مجری در سطح ملی و استانی رقم زده‌اند.

دستورالعمل حاضر بر اساس تجربیات بیش از ۵۰ نفر از کارشناسان طرح، سازمان و ادارات کل محیط‌زیست و همچنین مشاوران ملی و بین‌المللی دست‌اندرکار در این فرآیند تدوین شده است و در این بین مشارکت بیش از ۵۰۰ نفر از نمایندگان و کارشناسان ذینفعان دولتی و غیردولتی در استان‌های مختلف کشور در شکل‌گیری این تجربه سهم بسزایی داشته است. تدوین این راهنما نیازمند دقت و تلاش فراوان گروه دست‌اندرکار «طرح حفاظت از تالاب‌های ایران» بوده و امید است تا با استفاده مناسب از این مجموعه، گامی مؤثر در راستای حفاظت و مدیریت زیست‌بوم‌های تالابی کشور باشد و در یک فرآیند تکاملی در سال‌های آتی شاهد هر چه کاملتر شدن آن باشیم.

در خاتمه از تیم اجرایی طرح حفاظت از تالاب‌های ایران بخصوص آقای مهندس سلیمانی مدیر ملی طرح، خانم مهندس اثناعشری و آقای مهندس احمدی؛ دفتر زیستگاه‌ها و امور مناطق آقایان دکتر باقرزاده، معاون دفتر و مهندس محفوظی؛ خانم‌ها مهندس اشرفی‌زاده، مهندس پرهیزگار و دکتر امینی و دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی استان‌ها که ما را در تدوین این مجموعه یاری رساندند، سپاسگزاری می‌گردد.

فرهاد دبیری

معاون محیط‌زیست طبیعی

خلاصه اجرایی راهنمای تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌های کشور

● رویکرد زیست بومی در مدیریت تالاب‌ها

زیستگاه‌های تالابی یکی از با اهمیت‌ترین اکوسیستم‌های طبیعی کره زمین هستند که از دیرباز نقش بسزائی در توسعه جوامع اطراف خود ایفا نموده‌اند. منافع متعدد تالاب‌ها آنها را در زمره مهم‌ترین و ارزشمندترین زیست‌بوم‌های جهان برای حفظ تنوع زیستی و فرهنگی قرار می‌دهد. گوناگونی اقلیم و شرایط ویژه توپوگرافیک و زمین‌شناسی در ایران باعث شکل‌گیری انواع مختلف تالاب‌ها، از جنگلهای مانگرو و صخره‌های مرجانی تا دریاچه‌های وسیع نمک صفحه مرکزی و باتلاقهای پست خزر در کشور شده است. به نحوی که به عنوان یک نمونه منحصر بفرد از ۴۲ انواع تالاب معرفی شده در دنیا ۴۱ نوع آن در کشور ایران وجود دارد.

در سطح جهانی، ارزیابی اکوسیستم هزاره (MEA) نشان داد که در سال ۲۰۰۵ اکوسیستم تالاب‌های داخل خشکی و ساحلی نسبت به بقیه اکوسیستم‌ها با سرعت بیشتری در حال نابودی‌اند و از آن زمان تا کنون روند تخریبی منابع تالابی بهبود نیافته است. رشد جمعیت و تغییر در فعالیت‌های اقتصادی از جمله عوامل غیرمستقیم تخریب منابع تالابی هستند و از عوامل مستقیم این تخریب می‌توان به توسعه زیرساخت‌ها، تغییر کاربری زمین، مصرف آب، یوتریفیکاسیون و آلودگی، برداشت و بهره‌برداری بیش از حد از منابع تالابی، تغییر اقلیم و هجوم گونه‌های بیگانه اشاره کرد.

مطالعه اخیر در مورد روند تخریب طولانی‌مدت مناطق تالابی جهان که براساس بررسی

گزارش‌های ۱۸۹ منطقه تالابی که دچار تغییر شده‌اند بدست آمده است، نشان می‌دهد که به طور متوسط، سالانه حدود ۱٫۵٪ مساحت تالاب‌ها در معرض نابودی قرار گرفته‌اند. تالاب‌های ایران نیز به طور جدی تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل همچون توسعه‌های زیرساختی منابع آب بالادست (غالباً سدها)، فعالیت‌های ناپایدار کشاورزی و تغییرات آب و هوایی تهدید می‌شوند. این عوامل، تأثیرات منفی شدیدی بر جوامع وابسته به تالاب و تنوع زیستی دارد به نحوی که در بسیاری از تالاب‌ها به وضعیت بحرانی رسیده است.

نیاز به حفاظت از محیط‌زیست و بویژه تالاب‌ها الزامی است که سابقه توجه عملی و سازماندهی شده به آن به صورت یکپارچه و در سطح بین‌المللی به بیش از نیم قرن می‌رسد. بدین ترتیب که در سال ۱۹۷۱ کنوانسیون رامسر، به عنوان قدیمی‌ترین معاهده بین‌المللی با موضوع حفاظت از طبیعت، در شهر رامسر در ایران به امضاء رسید. در طول این مدت رویکردهای مدیریتی مختلفی در سطح دنیا شکل گرفته و تکامل یافته است. اولین رویکردهای حفاظتی، مبتنی بر حفظ طبیعت و محیط‌زیست بدون هرگونه تغییر یا بهره‌برداری بوده است. این رویکرد در ابتدا موجبات جلوگیری از تخریب محیط‌زیست را فراهم آورد. ولی به دلیل در نظر نگرفتن نقش انسان به عنوان یکی از اجزای زیست بوم، به تدریج در عمل با مشکلات عدیده‌ای مواجه گردید.

در رویکردهای جدید حفاظتی از جمله مدیریت زیست بومی کنوانسیون تنوع زیستی، نگاه ویژه‌ای به نقش انسان و معیشت او در اکوسیستم شده است و ضمن به رسمیت شناختن بهره‌برداری‌های خردمندانه، حفاظت از زیست بوم‌های طبیعی با در نظر گرفتن آثار توسعه و ارتباط بین اجزا در سطوح فراتر از مرزهای ظاهری و غالباً در سطح حوضه آبریز عملی می‌گردد.

در ایران نیز بر اساس برنامه‌های چهارم، پنجم و ششم توسعه کشور، سازمان حفاظت محیط‌زیست با همکاری سایر دستگاه‌ها و ذینفعان اصلی موظف به پیاده‌سازی مدیریت زیست بومی شده است و در همین راستا استقرار این رویکرد مدیریتی برای تالاب‌های کشور در قالب طرح حفاظت از تالاب‌های ایران آغاز گردیده است. این پروژه در همکاری بین دولت ایران (سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران)، صندوق تسهیلات محیط‌زیست جهانی

(GEF) و برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) از سال ۲۰۰۵ شروع و با هدف کاهش یا حذف دائمی تهدیدات و به طور کلی پایداری و بقاء اکوسیستم‌های تالابی ایران فعالیت خود را در تالاب‌های منتخب و با اهمیت به عنوان سایت‌های نمونه اجرایی کرده است و تلاش می‌کند تا تجربیات بدست آمده در همکاری با ذینفعان دولتی و غیردولتی را در قالب معرفی رویکرد زیست‌بومی و استقرار یک سیستم مدیریتی جدید و فراهم کردن سازوکارهایی قانونی برای اجرایی شدن آن به سایر تالاب‌های کشور گسترش دهد. مجموعه حاضر که بر اساس تجربیات فوق تدوین شده است، ضمن اشاره اجمالی به فرآیند استقرار رویکرد زیست‌بومی، گام‌های تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب (شامل مطالعات اولیه، تدوین برنامه، تشکیل ساختارهای اجرایی، اجرا، پایش و بازنگری) را به تفصیل تشریح می‌نماید.

● برنامه مدیریت جامع تالاب؛ ضرورت و کارکردها

برنامه مدیریت جامع تالاب سندی است که رویکرد و هدف مدیریت تالاب را برای گذار از شرایط کنونی به شرایط مطلوب در آینده مشخص کرده و چارچوبی را برای تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و اقدام‌های اجرایی فراهم می‌کند و بر حسب اینکه بر اساس چه قوانینی تدوین و یا توسط چه نهادهایی اجرایی شود، می‌تواند یک دستورالعمل تعهدآور باشد. چنین برنامه‌ای ضمن در نظر گرفتن نقش و مسئولیت فعال برای دست‌اندرکاران در مدیریت و حفظ تالاب، با برنامه‌ریزی در سطح حوضه آبریز سعی در برقراری تعادل میان حفاظت و توسعه و تحقق بهره‌برداری خردمندانه از تالاب و مدیریت پایدار آن می‌شود. یک برنامه مدیریت می‌تواند/ باید کارکردهای متعددی داشته باشد که تمامی موارد زیر را شامل شود:

- یک سند مرجع برای تشریح وضع موجود
- ابزاری برای تحلیل عملکردهای محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی تالاب
- آرایه دهنده چشم‌اندازی از وضعیت بلندمدت تالاب
- سندی برای شناسایی و اولویت‌بندی اهداف مدیریتی تالاب
- یاری‌رسان مدیران تالاب در امر تصمیم‌گیری و تشخیص اولویت‌ها

- تعهدآور برای ذینفعان در امور اجرایی
- یک سند مرجع کاری و برنامه ای برای کلیه فعالیت‌ها و اقدامات مرتبط با تالاب و حوضه آبریز آن

ویژگی‌های فرایند تدوین برنامه با رویکرد مشارکتی

فرایند تدوین برنامه مدیریت بصورت مشارکتی و با حضور مردم و نهادهایی که تحت تاثیر این مدیریت هستند و یا بر آن اثر می‌گذارند برگزار خواهد شد. این مشارکت باید از اولین مراحل فرایند برقرار شود. حضور دو گروه در این مشارکت ضروری است. گروه اول مردم محلی، گروه‌های ذیربط، بهره‌برداران و وابستگان، گردشگران و دیگر مردمی که به شکلی با تالاب وابستگی دارند و گروه دوم دستگاه‌های دولتی که مسئولیت اقدامات توسعه‌ای در سطح حوضه آبریز و مدیریت تالاب را برعهده دارند. بدیهی است افرادی که به نمایندگی از جوامع محلی در فرایند تدوین برنامه مشارکت می‌کنند، باید به نحو مطلوبی نظرات جامعه محلی را در گفتگوها مطرح نموده و در تعیین اهداف و برنامه‌ریزی اقدامات اولویت‌دار، نیازهای جوامع محلی را در نظر داشته باشند. وقتی گروه‌های ذیربط در تدوین برنامه نقش و مشارکت داشته باشند نسبت به آن احساس تعلق خواهند داشت و به این ترتیب موفقیت برنامه مدیریت تضمین خواهد شد.

لازم است در فرایند برنامه‌ریزی اطلاعات مورد نیاز (اعم از ارزش‌ها، مسائل و مشکلات، تنگناها و امکانات) در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گیرد. حتی پیش‌نویس برنامه مدیریت نیز بدون محدودیت باید در اختیار تمام گروه‌های ذیربط قرار گیرد تا در مورد آن اظهار نظر کنند. هر چه دامنه گردآوری نظرات گسترده‌تر باشد، برنامه کامل‌تر و جامع‌تر خواهد بود. شایان ذکر است با توجه به مشارکتی بودن فرایند تدوین برنامه و نیز لزوم کسب نظرات دست‌اندرکاران در گام‌های مختلف این فرایند، لازم است بازه زمانی مناسبی بین ۱۲ الی ۱۸ ماه برای تدوین برنامه پیش‌بینی شود. طی این دوره حداقل چهار کارگاه مشورتی یک یا دو روزه با حضور دست‌اندرکاران و حسب نیاز چند نشست کارشناسی برنامه‌ریزی و برگزار خواهد شد.

توجه به برخی ملزومات و پیش نیازها در مراحل آغازین شروع فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع، باعث تسهیل این فرآیند شده و به اجرای به موقع گام‌ها کمک می‌کند. پس از توافق اولیه دست اندرکاران در خصوص تدوین مشارکتی برنامه، از جمله اصلی‌ترین پیش نیازهای تدوین برنامه، تشکیل دبیرخانه مدیریت زیست بومی در استان می‌باشد. این دبیرخانه با شرح خدمات مشخص اهمیت بسزایی در حمایت از دست اندرکاران برای عملیاتی نمودن گام‌های تدوین مشارکتی برنامه و هموار کردن مسیر اجرای آن دارد. همچنین انتخاب یک گروه فنی و مشورتی برای کمک به تحقیقات علمی، برنامه‌های کاری و فعالیت‌های مشارکتی می‌تواند از اجرای هر چه مناسب‌تر و وظایف پیش‌بینی شده برای دبیرخانه پشتیبانی کند. این گروه می‌تواند از بین سازمان‌های مردم‌نهاد، گروه‌های دانشگاهی و یا شرکت‌های مهندسی مشاور مرتبط، فعال و دارای ظرفیت‌های مناسب برای اجرای امور محوله و پس از طی تشریفات اداری و براساس شرح خدمات انتخاب گردد.

یکی دیگر از فعالیت‌های گام نخست استقرار رویکرد زیست بومی، تجزیه و تحلیل ذینفعان به منظور شناخت بهتر از جوامع انسانی، ذینفعان دولتی و غیردولتی مرتبط با زیست بوم‌های تالابی و میزان اثرگذاری و اثرپذیری آن‌ها است که این موضوع تاثیر بسزایی در تعیین نقش ذینفعان و تدوین و اجرای برنامه‌های جامع مدیریتی خواهد داشت. از آنجایی که موضوع مشارکت ذینفعان در فرآیند مدیریت زیست بوم‌های تالابی مورد تاکید قرار گرفته است، این مهم بدون داشتن تصویر درستی از ذینفعان تالاب امکان‌پذیر نخواهد بود. ذکر این نکته نیز ضروری به نظر می‌رسد که در بعضی شرایط اگر برنامه به زبان محلی منتشر و در دسترس مردم محلی قرارگیرد از اقبال بیشتری برای پذیرش و همکاری برخوردار خواهد بود.

● مراحل تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب

تیم اجرایی با مشارکت سایر ذینفعان هفت مرحله زیر را برای تدوین برنامه مدیریت طی می‌نمایند:

● گام اول: مرحله آغازین

این مرحله یکی از مهم‌ترین گام‌های فرآیند برنامه‌ریزی است که با هدف تبیین مقصد فرآیند و اینکه فرآیند بدنبال دستیابی به چه چیزی است؟ فرآیند چگونه اجرا می‌شود؟ زمان‌بندی اجرای فرآیند چیست؟ چه افرادی در فرآیند مشارکت دارند؟ صورت می‌گیرد. بخش اصلی این برنامه‌ریزی در کارگاه آغازین و با مشارکت دست‌اندرکاران صورت می‌گیرد. فعالیت‌های اصلی که در این مرحله از کار انجام می‌گیرد شامل گردآوری اطلاعات و سوابق مطالعاتی و تحلیل و ارزیابی اطلاعات می‌باشد.

● گردآوری اطلاعات و سوابق مطالعاتی

فرآیند برنامه‌ریزی باید مستند به اطلاعات قابل اعتماد باشد. در واقع تجزیه و تحلیل اطلاعات، پایه تعریف وضعیت موجود و انتخاب و توصیف اهداف مدیریت است. اهم داده‌ها و اطلاعاتی که در این بخش جمع‌آوری و بررسی می‌شود شامل منابع اکولوژیک، منابع فرهنگی، وضعیت اجتماعی، اقتصادی، قوانین و جنبه‌های زیبایی‌شناختی می‌باشد. توجه شود که همه اطلاعات گردآوری شده الزاما در متن برنامه وارد نمی‌شود بلکه در یک گزارش جداگانه به سند برنامه پیوست می‌شود.

در تشریح پروژه از اطلاعات ارزشمند مردم محلی باید بخوبی استفاده شود. در مواردی می‌توان برای گردآوری اطلاعات نیز از مردم محلی کمک گرفت. چنین روشی توجه ایشان را به برنامه مدیریت تقویت می‌کند. باید به کمبودهای اطلاعات توجه شده و مورد اشاره قرار گیرد. توجه شود که کمبود اطلاعات نباید مانع از برگزاری فرآیند برنامه‌ریزی مدیریت شود.

● تحلیل و ارزیابی اطلاعات

هدف از این مرحله شناخت اهمیت و معرفی حساسیت(های) تالاب است. این ارزیابی‌ها نشان خواهد داد که ارزش‌های تالاب کدامند و منافع آن برای مردم محلی چه هستند؟ این ارزش‌ها و اهمیت‌گذاری‌ها از دوزاویه قابل توجه هستند. ارزش‌های ذاتی و اختصاصی تالاب که منشاء اهمیت یافتن تالاب هستند و دوم ارزش‌ها و اهمیتی که برای مردم و جامعه محلی دارند.

با توجه به اینکه مردم محلی نقش محوری در فرآیند برنامه‌ریزی ایفا می‌کنند باید از اطلاعات آنها استفاده کرد و ارزش‌هایی را که برای تالاب قائل هستند را مد نظر داشت. بطور معمول بیشتر ارزیابی‌ها به اطلاعات و مشخصه‌های اکولوژیکی تالاب محدود می‌شود؛ در حالیکه باید بیشترین تلاش بعمل آید که دیگر مشخصات و ابعاد وسیع‌تر ارزش‌های تالاب مورد بحث و توجه قرار گیرد تا از این طریق دلبستگی مردم محلی به برنامه‌ریزی تقویت گردد.

● گام دوم: تعیین محدودیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها

در این مرحله محدودیت‌هایی که برای مدیریت تالاب وجود دارد و نیز تهدیدهایی که متوجه تالاب است در کنار ارزش‌ها، کارکردها و فرصت‌ها شناسایی و مشخص می‌شود. با توجه به مشارکتی بودن فرآیند تدوین برنامه و لزوم در نظر گرفتن منافع و نیازهای بخش‌های مختلف دولتی و غیردولتی، شناسایی تهدیدات و ارزش‌ها از دیدگاه گروه‌های مختلف دست‌اندرکار حائز اهمیت فراوانی می‌باشد. لذا تلاش می‌گردد در کارگاه آغازین فرصت پرداختن به این موارد از دیدگاه بخش‌های مختلف فراهم گردد.

● گام سوم: تدوین چشم انداز، هدف کلی و اهداف راهبردی

● چشم انداز

چشم انداز وضعیت مطلوب و آرمانی است که برای آینده دراز مدت تالاب می‌تواند مورد انتظار باشد. در واقع چشم انداز، مطلوب‌نهایی که خط مشی برنامه مدیریت را مشخص می‌کند را تعریف می‌نماید؛ توجه شود که چشم انداز مسیر حرکت و جهت هدف‌گذاری‌های برنامه مدیریت را ترسیم می‌کند.

نکته قابل توجه در تعریف چشم انداز این است که باید در بردارنده جمع‌بندی مناسبی از خواسته‌های کلیدی همه دست‌اندرکاران باشد.

● هدف کلی

هدف کلی برای برنامه مدیریت آن چیزی است که با محقق شدن آن دستیابی به هدف چشم انداز امکان‌پذیر می‌گردد. در واقع هدف کلی نیز با همین دیدگاه تدوین و مبنای تهیه

برنامه مدیریت می شود.

هدف کلی واسط بین اهداف راهبردی و هدف چشم انداز قرار می گیرد و مسیری را نشان می دهد که برای دستیابی به چشم انداز باید طی شود. تفاوت شاخص آن با هدف چشم انداز اینست که هدف چشم انداز یک تعریف و توصیف از یک خواسته آرمانی از وضعیت مطلوب و مورد انتظار است در حالیکه هدف کلی سرشت اجرایی است.

ترسیم یک چشم انداز و تعیین هدف کلی مورد توافق دست اندرکاران در کارگاه اول، می تواند به عنوان اولین گام در راستای ایجاد همدلی و عزم یکپارچه دست اندرکاران برای حفاظت و مدیریت تالاب باشد.

● اهداف راهبردی

اهداف راهبردی در اصل عناوین فعالیت های ویژه مدیریتی را بیان می کند که در چارچوب هدف کلی و برای مشخص کردن ماهیت اقدامات اجرایی برنامه مدیریت بیان می شوند. به عبارت دیگر اهداف راهبردی عناوین و سرفصل فعالیت های اجرایی را بیان می کند که براساس طبقه بندی مسائل و مشکلات کلیدی و نیز امکانات و فرصت های مهم تعریف می شوند. استفاده از روش های تحلیل مشارکتی نظیر تکنیک درخت مشکلات در کارگاه دوم به تحلیل مشکلات و تدوین اهداف راهبردی کمک می کند. اهداف راهبردی معمولاً با توجه به مسائل مرتبط با تالاب موضوعاتی مانند مدیریت منابع آب و خاک تالاب، ارتقای معیشت پایدار، ارتقای آگاهی عمومی، حفاظت از تنوع زیستی و... را پوشش می دهند.

● گام چهارم: تعیین اقدامات اجرایی برای رسیدن به اهداف راهبردی

متعاقب مشخص شدن اهداف راهبردی، موضوعات اصلی مربوط به هر یک از اهداف راهبردی، اهداف کوتاه مدت و بلندمدت و اقداماتی که باید صورت گیرد تا آن اهداف حاصل شوند تعریف می شوند. بعنوان مثال مجموعه اقداماتی که برای مدیریت منابع آب در یک منطقه تالابی باید انجام گیرد؛ و یا مجموعه اقداماتی که برای آگاهی رسانی باید انجام گیرد. دامنه این اقدامات می تواند وسیع باشد و گزینه های مختلف برای آن وجود

داشته باشد. بنابراین با ارزیابی قابلیت‌های اجرایی (سهولت، سرعت، هزینه، تطبیق با شرایط محلی، ...) مناسب‌ترین گزینه‌ها انتخاب می‌شود. تعیین این اقدامات و مشخص کردن نهاد مسئول و نهادهای همکاری برای اجرایی کردن آنها معمولاً در کارگاه دوم تدوین برنامه و با مشارکت کلیه دست‌اندرکاران انجام می‌گیرد که البته با توجه به گسترده بودن موضوعات مربوط به این بخش جلسات تکمیلی برای تعیین کلیه اقدامات اولویت دار و نهادهای مسئول و همکار نیاز است.

● گام پنجم: تعیین ساختارهای سازمانی و تدوین برنامه و پروتکل پایش

در این بخش ساختارهای مدیریت مشارکتی که برای به اجرا درآوردن برنامه مدیریت جامع تالاب موردنیاز است، تعیین شده و روابط میان آنها شرح داده می‌شود. این ساختارها با نگاهی به ساختارهای موجود توسط کلیه ذینفعان تعریف شده و اجرای برنامه مدیریت را در آینده تضمین می‌نمایند. متناسب با موقعیت تالاب و شرایط منطقه این ساختارها در سطوح مختلف منطقه‌ای، استانی یا محلی شکل گرفته و به فعالیت می‌پردازند. شیوه و مراجع تأمین منابع و تجهیزات موردنیاز مدیریت نیز در این بخش مطرح می‌گردد. همچنین، شیوه پایش و ارزیابی از چگونگی اجرای برنامه مدیریت و نحوه بازنگری برنامه در این بخش مشخص می‌گردد. تناوب و تنوع اندازه‌گیری‌ها و شاخص‌هایی که برای ارزیابی و سنجش عملکرد بکار می‌رود در کنار پارامترهای سنجش وضعیت تالاب نیز در این قسمت تعیین می‌گردد. برنامه و پروتکل‌های پایش معمولاً در حوزه‌های کلی هم‌راستا با اهداف راهبردی شامل کمیت و کیفیت آب، تنوع‌زیستی و مسائل اقتصادی اجتماعی تدوین می‌گردد.

● گام ششم: پهنه‌بندی کاربری‌های تالاب

در برنامه‌های مدیریتی و با هدف مدیریت منابع طبیعی و منابع فرهنگی، کاربری‌های انتفاعی و گردشگری، کاربری‌های علمی و تحقیقاتی، ساخت و سازها، می‌توان نواحی مختلفی را مشخص کرد که در هر یک انجام بعضی اقدامات مجاز است و انجام برخی

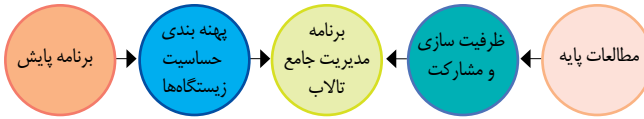
دیگر مجاز نیست. چنین ناحیه‌بندی کمک بزرگی به اجرای برنامه‌ها و دستیابی به اهداف مدیریت خواهد کرد. بدیهی است تهیه نقشه زون‌بندی و توافق در خصوص مرز پهنه‌ها نیز مانند سایر مراحل تدوین برنامه طی کارگاه مشورتی با حضور کلیه دست‌اندرکاران به انجام می‌رسد.

● گام هفتم: جمع‌بندی و نهایی‌سازی برنامه مدیریت

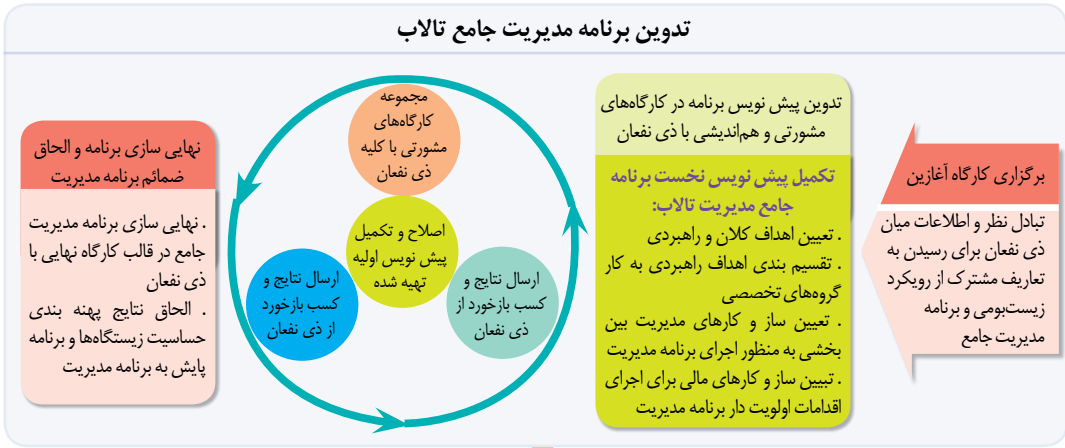
جمع‌بندی و نهایی‌سازی برنامه مدیریت که از گام‌های مهم تدوین برنامه می‌باشد و به زمان نسبتاً قابل توجهی نیاز دارد، بمعنی یکجا کردن نتایج کلیه گام‌های توصیف شده در بالا و تلفیق آنها در یک سند مدون است. در اولین مرحله از این گام پیش‌نویس سند برنامه مدیریت تدوین خواهد شد.

استاندارد و یا شیوه عمومی و مشخص برای ارائه سند برنامه از دیدگاه شکل و قالب و جزئیات مندرجات وجود ندارد. اما این سند با هر شکل و هیئتی که تهیه و ارائه شود باید همواره منعکس‌کننده اهداف و نیازهای مدیریتی تالاب، الزامات و تعهدات نهادهای ذیربط، و بیان‌کننده امکانات و منابع تعهد شده و در دسترس براساس خروجی‌های کارگاه‌ها و نشست‌های کارشناسی و مشورتی برگزار شده باشد. به اشتراک گذاشتن پیش‌نویس برنامه با دست‌اندرکاران و دریافت نظرات آنها در مرحله جمع‌بندی و نهایی‌سازی برنامه حائز اهمیت زیادی می‌باشد.

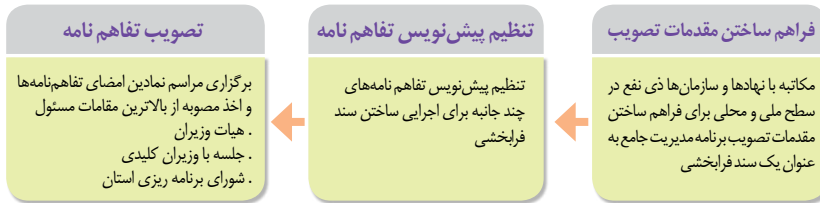
دیگرام زیر فرآیند تدوین، تصویب و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب را نشان می‌دهد.

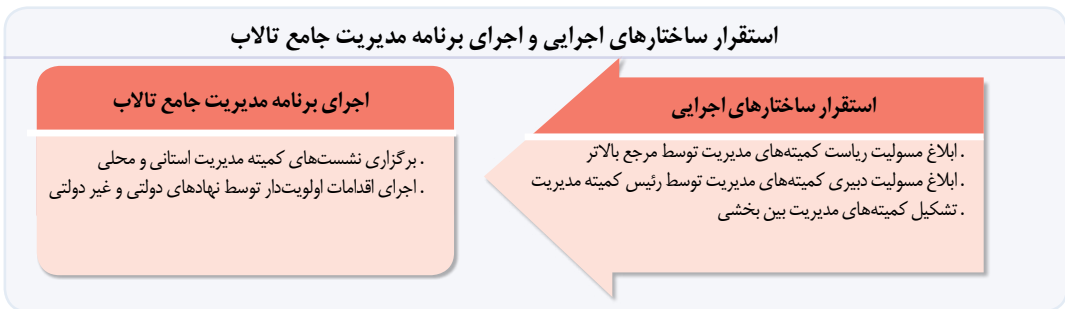
تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب

تصویب و ابلاغ برنامه مدیریت جامع تالاب

استقرار ساختارهای اجرایی و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب

نمودار ۱: مراحل تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب

تصویب، اجرا و بازبینی برنامه مدیریت جامع

برنامه مدیریت جامع تالاب یک برنامه فرا بخشی است که در آن گروه‌های مختلف ذیربط متناسباً نقش و مسئولیت خواهند داشت. بنابراین برای اینکه بخوبی به اجرا درآید نیازمند پشتیبانی قوی از سوی مقامات ذیربط خواهد بود. در غیر اینصورت اقدامات و همکاری‌های نامتوازن و ناهماهنگ گروه‌های ذیربط می‌تواند به پیشرفت کار و دستیابی به اهداف برنامه لطمه وارد آورد. برای تدارک چنین پشتیبانی، لازم است که برنامه به تأیید و امضای مقامات عالی استان (استاندار) و نیز مقامات ملی برسد و برای اجرا به دستگاه‌های ذیربط ابلاغ شود.

همچنین به منظور اجرایی‌کردن برنامه مدیریت جامع، ساختارهای مدیریتی و دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها بر اساس ساختار پیشنهادی برنامه با هدف «برنامه‌ریزی برای اجرا و نظارت بر اجرای مفاد برنامه‌های مدیریت جامع»، «مدیریت بهینه و هماهنگ منابع پایه و فعالیت‌های انسانی در سطح حوضه آبریز»، «هماهنگی بین بخش‌های مختلف اجرایی»، «تقویت همکاری‌های بین بخشی»، «راهبری اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب» و «بررسی میزان تحقق اهداف پیش‌بینی شده در برنامه» تشکیل می‌شوند.

از دیگر نکات قابل توجه در اجرای برنامه مدیریت جامع، لزوم استقرار ساز و کار مالی پایدار برای اجرایی‌شدن اقدامات می‌باشد. این سازوکار باید به گونه‌ای باشد که هر یک از دست‌اندرکاران با توجه به مسئولیت پیش‌بینی شده برای آنها در برنامه مدیریت، در تأمین منابع مالی آن مشارکت داشته باشند و اقدامات مرتبط با خود را در پروژه‌ها و فعالیت‌های

سالانه خود قرار دهند و گزارش پیشرفت کار را به کمیته‌های مدیریت ارایه نمایند. این امر می‌تواند از طریق بودجه‌های جاری نهادهای مسئول، شورای برنامه‌ریزی استانداری (بودجه‌های متمرکز) یا ارائه طرح‌ها به نهادها و سازمان‌های سطح ملی محقق گردد. از آنجایی که با سپری شدن چند سال از تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع، به دلایل گوناگونی از جمله تغییرات اکولوژیکی در حوضه، تعریف اهداف و اقدامات جدید در برنامه ضروری می‌شود، انجام فرآیند بازنگری برنامه در بازه‌های زمانی ۳ تا ۵ ساله متناسب با اهداف کوتاه‌مدت و انجام اصلاحاتی بر اساس شرایط جدید حوضه و نیز تحلیل نتایج پایش، ضروری می‌باشد. بازنگری برنامه مدیریت جامع همچنین فرصت مناسبی برای استخراج نقاط قوت و ضعف آن برنامه است. بدیهی است فرآیند بازنگری برنامه نیز، همچون تدوین آن، به صورت مشارکتی و با حضور دست‌اندرکاران به انجام خواهد رسید.

برنامه مدیریت جامع تالاب به عنوان مرجعی برای مدیریت یکپارچه تالاب می‌باشد. این برنامه ابزاری برای مدیریت پایدار تالاب در راستای حفظ عملکردهای زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی آن است و ضمن ارائه چشم‌اندازی از وضعیت بلند مدت سایت تالابی، به مدیران تالاب در امر تصمیم‌گیری کمک کرده و تعهدی برای ذینفعان در امور اجرایی ایجاد می‌کند. چنین برنامه‌ای ضمن در نظر گرفتن نقش فعال برای ذینفعان در مدیریت و حفاظت از تالاب باعث تقویت همکاری‌های بین بخشی، پرهیز از موازی‌کاری، در نظر گرفتن هم‌زمان منافع سازمان‌های مختلف و برقراری تعادل میان حفاظت، توسعه و تحقق بهره‌برداری خردمندانه از تالاب و مدیریت پایدار آن می‌شود.

در همین راستا، این سند در هشت بخش ذیل، بعنوان راهنما، جهت تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌های کشور و رسیدن به اهداف زیر تهیه شده است:

۱. ارائه یک مبنای مشترک برای طرح‌ریزی و تدوین برنامه‌های مدیریتی جامع به منظور اتخاذ رویکردی واحد برای استقرار رویکرد زیست بومی در تمامی تالاب‌های کشور.
 ۲. تعریف و تبیین نقش اشخاص، سازمان‌ها و بخش‌های مختلف در راستای تدوین و اجرای برنامه مدیریت.

۳. ارائه یک ساختار استاندارد، جزئیات و روش‌های فرآیند کلی تهیه و اجرای برنامه‌های مدیریتی تالاب‌ها.

هشت بخش مذکور به صورت زیر می‌باشند:

- بخش اول: کلیات و مفاهیم
- بخش دوم: مبانی نظری و فرآیند کلی تدوین برنامه مدیریت
- بخش سوم: نقش‌ها و مسئولیت‌ها
- بخش چهارم: پیش‌نیازهای تدوین برنامه مدیریت
- بخش پنجم: ساختار و اجزای برنامه مدیریت
- بخش ششم: مراحل تدوین برنامه مدیریت
- بخش هفتم: تصویب، استقرار ساختارها و اجرا و بازنگری برنامه مدیریت
- بخش هشتم: چالش‌ها و درس‌های آموخته

بخش اول:

مفاهیم و مبانی نظری

در این راهنما، از یک سری مفاهیم و تعاریف اولیه استفاده شده است که شرح آنها بصورت کامل در ادامه آورده شده است.

۱-۱- تالاب

مطابق تعریف کنوانسیون رامسر، تالاب شامل مناطقی پوشیده از مرداب، باتلاق، لجن‌زار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آب‌های شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می‌شود، از جمله شامل آبگیرهای دریایی که عمق آن‌ها در پائین‌ترین حد جزر از شش متر تجاوز نکند.

۲-۱- زیست بوم

پهنه جغرافیایی است که اجزای زیستی - فیزیکی شامل منابع آب، منابع خاک و اراضی، اقلیم، پوشش گیاهی، حیات جانوری و اجتماعی (جوامع انسانی) دارای اثرات متقابل بر یکدیگر می باشند.

۳-۱- رویکرد زیست بومی

نیاز به حفاظت از محیط زیست و بویژه تالابها الزامی است. در این راستا رویکردهای مدیریتی مختلفی در دنیا شکل گرفته و تکامل یافته است. اولین رویکردهای حفاظتی مبتنی بر حفظ طبیعت و محیط زیست بدون هرگونه تغییر یا بهره برداری بوده است. بدیهی است که در این رویکرد ارتباط جوامع محلی و بهره برداران سنتی با منابع طبیعی و محیط زیست قطع گردیده و حفاظت توسط سازمان های متولی مربوطه انجام میگرفته است. هر کدام از این رویکردها در کشورهای مختلف دنیا به ویژه در کشورهای پیشرفته تجربه شده و در نهایت در یک روند تحولی و تکاملی، رویکرد جدید که رویکرد زیست بومی نامیده می شود^۱ بعنوان رویکرد اصلی برای دستیابی به توسعه پایدار انتخاب و بکار گرفته شده است.

1 - Ecosystem approach

رویکرد زیست‌بومی یک راهبرد برای مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین و معیشت است که حفاظت و استفاده پایدار را به شیوه‌ای متعادل گسترش می‌دهد. رویکرد زیست‌بومی نوعی رویکرد حفاظتی پیشرفته‌ای است که در آن حفظ محیط‌زیست با به رسمیت شناختن بهره‌برداری‌های معقول اقتصادی، در نظر گرفتن نقش انسان و بویژه جوامع محلی بعنوان بخشی از زیست‌بوم و همچنین در نظر گرفتن ارتباط بین اجزا مختلف منابع طبیعی و محیط‌زیست در سطوح فراتر از مرزهای ظاهری زیست‌بوم‌ها و غالباً در سطح حوزه آبریز عملی می‌گردد. بدیهی است که در این رویکرد، حفظ محیط‌زیست صرفاً وظیفه یک سازمان مستقل نمی‌باشد بلکه حفاظت، عملیاتی است که طی یک فرآیند مشارکتی و با مرکزیت یک سازمان متولی و همکاری سایر سازمان‌های ذیربط و با حضور و ایفای نقش مردم و بویژه جوامع محلی محقق می‌گردد.

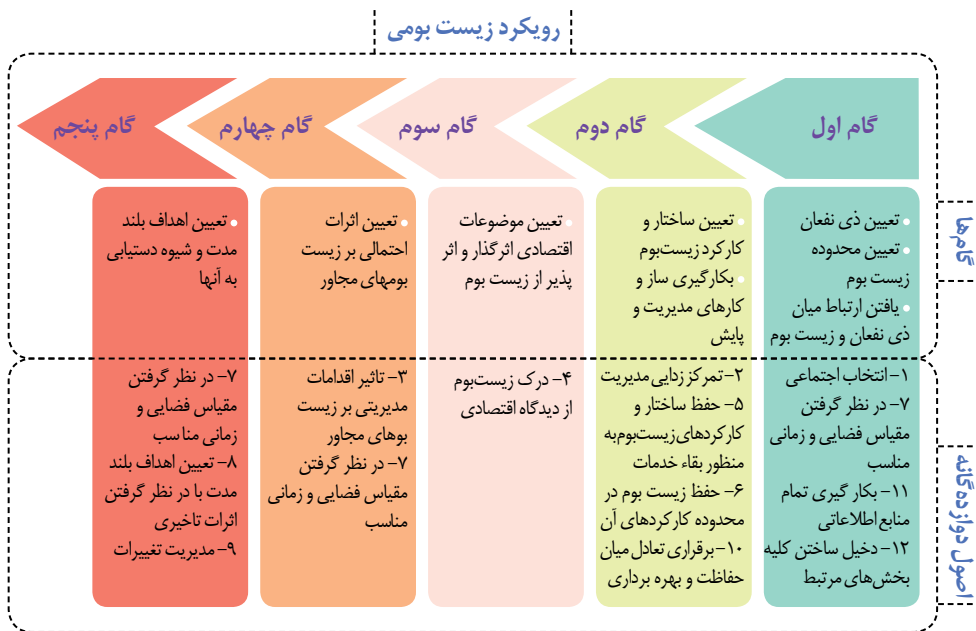
این رویکرد شامل ۱۲ اصل می‌باشد که شرح آنها به تفصیل در ذیل آورده شده است.

اصول دوازده‌گانه رویکرد زیست‌بومی

- **اصل اول:** اهداف مدیریت سرزمین، آب و منابع زیستی مساله انتخاب اجتماعی است.
- **اصل دوم:** مدیریت باید به پایین‌ترین سطوح ممکن تمرکززدایی شود. مدیریت غیرمتمرکز می‌تواند به کارایی، اثربخشی و عدالت بیشتری بیانجامد.
- **اصل سوم:** مدیران زیست‌بوم باید اثرات بالقوه و بالفعل فعالیت‌های خود بر زیست‌بوم‌های مجاور و سایر زیست‌بوم‌ها را در نظر گیرند.
- **اصل چهارم:** مدیران باید با در نظر گرفتن منافع حاصل از اقدامات مدیریت، ارزش‌های اقتصادی زیست‌بوم را در نظر گرفته و مدیریت کنند.
- **اصل پنجم:** حفاظت از ساختار و کارکردهای زیست‌بوم به منظور بقاء خدمات آن، یکی از اهداف اولویت‌دار مدیریت زیست‌بومی است. در این اصل خصوصیات ساختار و کارکرد زیست‌بوم که برای فراهم کردن فواید و خدمات آن مورد نیاز هستند، تعیین و برای حفاظت از آن برنامه‌ریزی می‌شود.
- **اصل ششم:** زیست‌بوم‌ها باید در محدوده کارکردهای خود مدیریت شوند. برای پیاده‌سازی این اصل باید در ابتدا محدوده کارکردهای زیست‌بوم تعیین و برای مدیریت آن‌ها برنامه‌ریزی شود.
- **اصل هفتم:** رویکرد زیست‌بومی باید در مقیاس فضایی و زمانی مناسب به کار گرفته شود.
- **اصل هشتم:** با در نظر گرفتن مقیاس‌های زمانی و اثرات تاخیری که شکل‌دهنده فرآیندهای زیست‌بوم هستند، اهداف مدیریت زیست‌بومی باید به صورت بلند مدت تنظیم گردد.
- **اصل نهم:** اجتناب ناپذیر بودن تغییرات باید در مدیریت مورد توجه قرار گیرد.
- **اصل دهم:** رویکرد زیست‌بومی باید به دنبال برقراری تعادل و تلفیق حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از تنوع زیستی باشد.
- **اصل یازدهم:** رویکرد زیست‌بومی باید تمامی اشکال اطلاعات مرتبط شامل: «علمی، بومی» و «دانش، نوآوری‌ها و تجارب محلی» را در نظر گیرد.
- **اصل دوازدهم:** رویکرد زیست‌بومی باید کلیه بخش‌های مرتبط و مراجع علمی را در خیل کند.

۱۲ اصل رویکرد زیست بومی، در ۵ گام سازماندهی شده‌اند، که هر گام طیفی از فعالیتها را وارد می‌سازد. ۵ گام اجرای رویکرد زیست بومی در ادامه توضیح داده می‌شود. گام‌های استقرار رویکرد زیست بومی و نحوه ارتباط آن‌ها با اصول دوازده‌گانه در نمودار شماره ۱، رویکرد زیست بومی در قالب پنج گام اجرایی آورده شده است. هر یک از گام‌های اجرایی در برگیرنده یک یا چند اصل از اصول دوازده‌گانه رویکرد زیست بومی هستند که در ادامه هر یک از گام‌ها به تفصیل شرح داده شده‌اند.

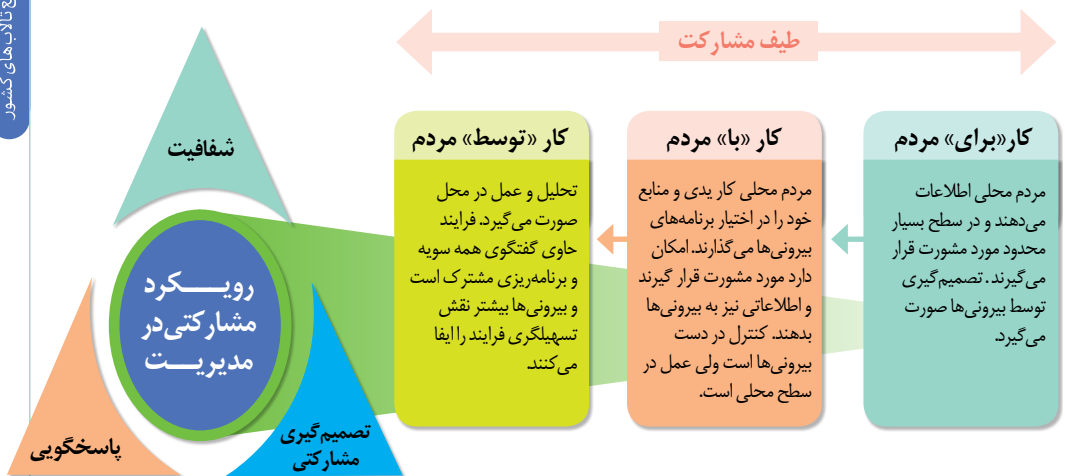

نمودار ۲. گام‌های استقرار رویکرد زیست‌بومی و نحوه ارتباط آنها با اصول دوازده گانه

۱-۴- شیوه مشارکتی در تهیه برنامه مدیریت

شیوه‌های سنتی در مدیریت تالاب، خواه در ایران خواه در دیگر نقاط جهان، با کاستی‌هایی همراه بوده است. از این رو، امر حفاظت از منابع تالابی نیازمند بکارگیری روش‌های موثرتری بود. «رویکرد زیست بومی» از جمله رویکردهای نوین است که برای تضمین پایداری منابع طبیعی اساساً بر مشارکت گروه‌های ذینفع تأکید دارد. به عبارتی دیگر، در مدیریت جامع تالاب، پایبندی به اصول دوازده‌گانه «رویکرد زیست بومی» مستلزم فراهم ساختن زمینه لازم برای مشارکت ذینفعان است. بدین ترتیب می‌توان به مدد همکاری بیشتر گروه‌های ذینفع و تقویت احساس تعلق این گروه‌ها نسبت به مدیریت و حفاظت از تالاب‌ها هدف‌های مورد نظر را تحقق بخشید و اثرات حاصل از بکارگیری این رویکرد را پایدارتر ساخت.

استفاده از شیوه مشارکتی نیازمند صرف زمان کافی برای حصول توافق میان ذینفعان در تدوین برنامه است. از این رو ممکن است در شرایطی اجرای این فرآیند باعث طولانی شدن زمان تدوین برنامه شود. در نمودار نمودار ۳، ابعاد رویکرد مشارکتی و نحوه توسعه این رویکرد نشان داده شده است.

نمودار ۳: ابعاد رویکرد مشارکتی و نحوه توسعه این رویکرد

۵-۱ - برنامه مدیریت

بر اساس رویکرد زیست بومی و شیوه مشارکتی، یک برنامه مدیریت نتیجه فرآیند رایزنی و مذاکره بین ذینفعان مختلف یک تالاب و به منظور تعریف یک برنامه مشترک است. این برنامه تنها پس از تهیه یک سند صورت عینی به خود می‌گیرد. بنابراین یک برنامه مدیریت بازتاب‌دهنده گرایش‌ها، تصمیمات و اقداماتی است که باید از طرف ذینفعان و کاربران یک تالاب صورت گیرد. این برنامه باید ابزاری کارآمد برای مدیریت تالاب در سطح حوضه آبریز آن باشد.

به عبارت دیگر برنامه مدیریت سندی است که رویکرد و هدف مدیریت تالاب را برای گذار از شرایط کنونی به شرایط مطلوب در آینده مشخص کرده و چارچوبی را برای تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و اقدام‌های اجرایی فراهم می‌کند و بر حسب اینکه بر اساس چه قوانینی تدوین و یا توسط چه نهادهایی اجرایی شود، می‌تواند یک دستورالعمل تعهدآور باشد.

برای تسهیل فرآیند و رسیدن به یک سند کاربردی شرایط ویژه‌ای لازم است که برخی از این شرایط در ذیل اشاره شده است:

● ۱. برنامه مدیریت بر اساس رویکرد زیست بومی به منطقه، نوع و وضعیت تالاب و بخصوص به ذینفعان و بهره‌برداران از تالاب بستگی دارد لذا می‌تواند به عنوان مرجعی برای تالاب مورد استناد قرار گیرد.

● ۲. برنامه مدیریت همچنین به حجم اطلاعات موجود پیرامون منابع طبیعی، چگونگی عملکرد و کاربرد آنها و نیز جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی بستگی دارد.

● ۳. مشارکت و درگیری ذینفعان تالاب (سازمان‌های دولتی، مسئولین محلی، سازمانهای غیردولتی و جوامع محلی)، باید از بخش‌های محوری فرآیند تهیه این سند باشد به گونه‌ای که مردم و سایر ذینفعان دولتی و بخش خصوصی احساس کنند در یک طرح مشترک سهیم هستند و نسبت به آن تعلق خاطر دارند. علاوه بر ذینفعان دولتی بطور ویژه ساکنین محلی بایستی در تدوین و رسیدن به اهداف برنامه مشارکت داشته باشند. بدین منظور آنان بایستی در شناسایی مسائل و مشکلات، محدودیت‌ها و طرح‌ریزی برنامه دخیل باشند.

- ۴. هر چند برنامه مدیریت یک سند تحلیلی است، اما این سند باید به مرحله اجرا گذاشته شود. کار انجام شده مدیریتی بدینوسیله بصورت کار میدانی نمود پیدا می‌کند. پایش، ابزاری حیاتی برای ارزیابی نتایج و بررسی روند اجرایی و تغییرات می‌باشد.
- ۵. برنامه مدیریت به مرور زمان و تحت تاثیر اطلاعات جدید، تجربه اجرایی و بازبینی‌های رسمی تکامل پیدا می‌کند.

● ۶-۱- کارکردهای برنامه مدیریت

یک برنامه مدیریت می‌تواند/ باید کارکردهای متعددی داشته باشد که تمامی موارد زیر را شامل شود:

- یک سند مرجع برای وضع موجود
- ابزاری برای تحلیل عملکردهای محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی تالاب
- ارائه‌دهنده چشم‌اندازی از وضعیت بلندمدت تالاب
- سندی برای شناسایی و اولویت‌بندی اهداف تالاب

- یاری رسان مدیران تالاب در امر تصمیم‌گیری
- تعهدآور برای ذینفعان در امور اجرایی
- یک سند مرجع، کاری و برنامه‌ای برای کلیه فعالیت‌ها و اقدامات مرتبط با تالاب و حوضه آبریز آن

۷-۱- مشخصات یک برنامه مدیریت

برنامه مدیریت تالاب بر مبنای مشخصات و ارزش‌های کلیدی تالاب و برای حفاظت و پایدارسازی کارکردهای آن تدوین می‌شود و عالی‌ترین سندی است که اهداف مدیریتی را برای گذار از شرایط کنونی و دستیابی به شرایط مطلوب در آینده بصورت شفاف تعریف می‌کند و اقداماتی که باید به اجرا گذاشته شوند را بیان کرده و عوامل اجرایی آن را معرفی می‌نماید. این سند همچنین الزامات، تعهدات و مسئولیت‌های نهادهای ذیربط را در جهت دستیابی به اهداف مورد توافق مشخص می‌کند و در موارد ضروری برای رفع ابهام و یا حل اختلاف مبنای تصمیم‌گیری قرار می‌گیرد. از دیگر ویژگی‌های برنامه مدیریت انعطاف‌پذیری آنست که باید به گونه‌ای تنظیم و تدوین شود که بتواند برای رویدادهای پیش‌بینی نشده نیز چاره‌اندیشی کند.

بخش دوم:

فرآیند کلی تدوین برنامه مدیریت

برنامه‌ریزی مدیریت تالاب فرآیندی است که طی آن ارزش‌ها و ویژگی‌های فعلی و بالقوه تالاب معرفی و مشکلات و مسائل مبتلابه تالاب (در شرایط کنونی) مشخص می‌گردد و همزمان امکانات و فرصت‌های موجود برای رفع مشکلات و تقویت استعدادهای تالاب شناسایی می‌شود. طی فرآیند برنامه‌ریزی وضعیت مطلوب و مورد انتظار برای آینده تالاب به بحث گذارده شده و هدف و چشم‌انداز برای وضعیت تالاب ترسیم می‌گردد.

در برنامه‌ریزی مدیریت، راهبرد کلی، اهداف و فهرست اقدامات مورد نیاز برای تحول و انتقال از شرایط کنونی به شرایط مطلوب در آینده طی یک دوره زمانی معین، تعریف شده و الزامات و مسئولیت‌ها و نیز تعهدات نهادهای ذیربط مشخص می‌گردد.

به این ترتیب برنامه‌ریزی مدیریت تالاب یک جریان است و نه یک رویداد مقطعی. به این معنی که برنامه‌ریزی خود هدف نیست و فرآیند آن با تدوین برنامه خاتمه نمی‌یابد. در واقع برنامه مدیریت پس از برنامه‌ریزی به اجرا گذاشته می‌شود و طی مراحل اجرا مورد پایش و ارزیابی قرار می‌گیرد و بازنگری می‌شود.

با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، برنامه‌ریزی مدیریت تالاب یک فرآیند مشارکتی است که طی آن تلاش می‌شود تا همه گروه‌های ذیربط در فرآیند مشارکت نمایند و با توجه به خواسته‌ها و انتظارات متفاوت و گاه متناقضی که دارند برای تدوین و اجرای یک برنامه مدیریت مورد توافق، همکاری کنند. تدوین یک برنامه بر اساس فرآیندهای مشارکتی و ارتقای حس تعلق خاطر و مالکیت در نزد کلیه ذینفعان می‌تواند تا حد زیادی اجرای آنرا در مراحل بعدی تضمین نماید.

۱-۲- ویژگی‌های یک فرآیند موفق برای برنامه‌ریزی مدیریت تالاب

برای اینکه اقدامات برنامه‌ریزی با موفقیت همراه باشد باید دارای ویژگی‌های زیر باشد: - بعنوان یک فرآیند تلقی شود و نه یک محصول. فرآیندی که با "تدوین برنامه" متوقف نشود. ادامه فرآیند شامل تنفیذ و اجرای برنامه، پایش، ارزیابی و بازنگری برنامه مورد توجه باشد.

- با استفاده از یافته‌ها و تجربه‌اندوزی از گذشته و نگرانی‌های موجود، نگاه به آینده داشته باشد. نگرانی‌ها و دلواپسی‌ها را مشخص کند و برای حل آنها گزینه‌های مختلف و مناسب را بررسی و چاره‌اندیشی کند و پیامدهای تصمیم‌گیری‌ها را بدقت ارزیابی نماید.

- بر اساس گفتگو و تبادل نظر با گروه‌های ذیربط، سازوکار موثری برای تفکر و جستجو در جهت شناخت مسائل و تنگناها و نیز فرصت‌ها و امکانات فراهم کند، برای رفع مسائل راه حل جستجو نماید و برای آسان کردن دشواریها چاره‌اندیشی کند.

- ساختارمدار، نظام‌مند و منضبط باشد. فرآیند برنامه‌ریزی از طریق یک سلسله گام‌های هدفمند، منطقی و از پیش تعریف شده اجرا می‌شود. رویکرد نظام‌مند کمک می‌کند که تصمیم‌گیری‌ها بر اساس دانش و آگاهی، تحلیل دقیق اطلاعات و احاطه بر موضوعات صورت گیرد و می‌تواند نشان بدهد که اقدامات پیشنهاد شده مبتنی بر شناخت و منطق درست است.

- مبتنی بر ارزیابی و قضاوت درست بر ارزش‌ها باشد. برنامه مدیریت با این هدف تدوین می‌شود که وضعیت را از شرایط کنونی به شرایط مطلوب آینده منتقل نماید. در این مسیر طبیعتاً آنچه که در حال و آینده ارزشمند و مورد توجه است، مورد بحث و ارزیابی قرار می‌گیرد و به همین دلیل نقش مردم محلی و خواسته‌های ایشان در برنامه‌ریزی تعیین‌کننده می‌شود. - جامع نگر باشد. اگر فرآیند برنامه‌ریزی به درستی و بطور کامل بصورت مشارکتی انجام گیرد، طی برگزاری فرآیند، دامنه وسیعی از خواسته‌ها و دیدگاه‌ها مطرح می‌شود که در نهایت سبب می‌شود که ماهیت برنامه جامع‌نگر گردد. به این ترتیب تحقق خصیصه جامع‌نگری بستگی خواهد داشت به اینکه فرآیند برنامه‌ریزی چگونه اجرا می‌شود، چه افرادی در فرآیند مشارکت دارند و اینکه تصمیم‌های نهایی چگونه گرفته می‌شوند.

محصول فرآیند برنامه‌ریزی، سند مدون و مصوب مدیریت تالاب است که بیان‌کننده رویکرد و خط مشی مدیریت، تصمیم‌های اتخاذ شده، مبنای این تصمیم‌گیریها و سند راهنما برای اقدامات پیش روی مدیریت و نیز دستورالعملی برای رفع ابهام‌ها و تناقضات باشد. مهمترین خصیصه برنامه مدیریت اینست که بطور شفاف آنچه را که باید بوسیله مدیریت حاصل شود را نشان بدهد.

۲-۲- مراحل اصلی تدوین برنامه مدیریت

در بخش‌های آتی این راهنما در زمینه چگونگی برگزاری فرآیند با تفصیل بیشتری بحث خواهد شد. در اینجا بطور خلاصه اشاره می‌شود که:

فرآیند بصورت مشارکتی و با حضور مردم و نهادهایی که تحت تاثیر این مدیریت هستند و یا بر آن اثر می‌گذارند برگزار خواهد شد. این مشارکت باید از اولین مراحل فرآیند برقرار شود. حضور دو گروه در این مشارکت ضروری است. مردم محلی، گروه‌های ذیربط، بهره‌برداران و وابستگان، گردشگران و دیگر مردمی که به شکلی با تالاب وابستگی دارند و گروه دوم کسانی که مسئولیت مدیریت تالاب را برعهده دارند. وقتی گروه‌های ذیربط در تدوین برنامه نقش و مشارکت داشته باشند نسبت به آن احساس تعلق خواهند داشت و به این ترتیب موفقیت برنامه مدیریت تضمین خواهد شد.

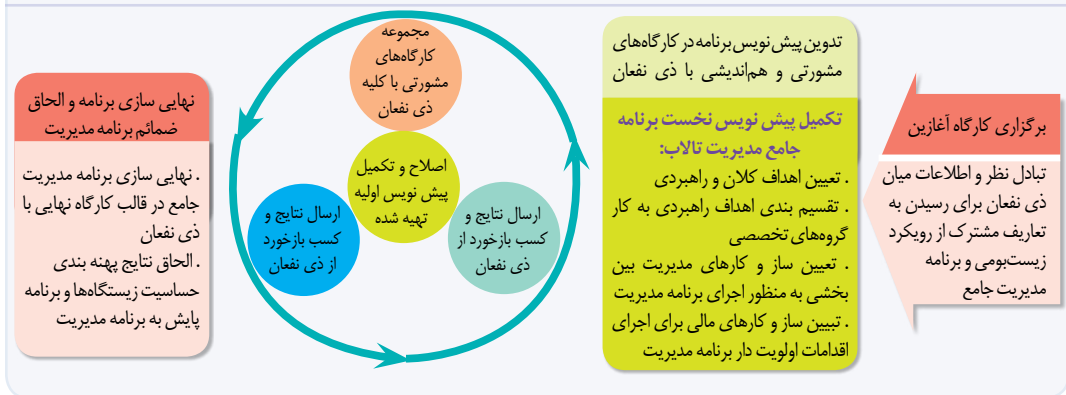
لازم است در فرآیند برنامه‌ریزی اطلاعات مورد نیاز (اعم از ارزش‌ها، مسائل و مشکلات، تنگناها و امکانات) در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گیرد. حتی پیش‌نویس برنامه مدیریت نیز بدون محدودیت باید در اختیار تمام گروه‌های ذیربط قرار گیرد تا در مورد آن اظهار نظر کنند. هرچه دامنه گردآوری نظرات گسترده‌تر باشد، برنامه کامل‌تر و جامع‌تر خواهد بود.

در بعضی شرایط اگر برنامه به زبان محلی منتشر و در دسترس مردم محلی قرارگیرد از اقبال بیشتری برای پذیرش و همکاری برخوردار خواهد بود.

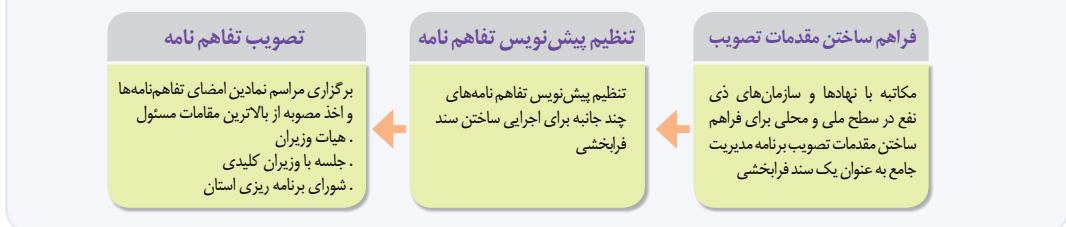
در نمودار شماره ۴، مراحل تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب به صورت شماتیک نشان داده شده است.

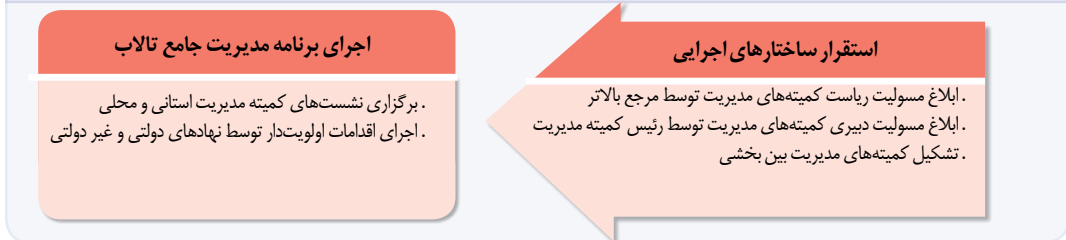
تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب

تصویب و ابلاغ برنامه مدیریت جامع تالاب

استقرار ساختارهای اجرایی و اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب

نمودار ۴: مراحل تدوین و تصویب برنامه مدیریت جامع تالاب

مراحل کار در فرآیند تدوین برنامه مدیریت به شرح زیر به اجرا گذاشته می‌شود:

مرحله آغازین

این مرحله یکی از مهم‌ترین گام‌های فرآیند برنامه‌ریزی است که با هدف تبیین مقصد فرآیند و اینکه فرآیند بدنبال دستیابی به چه چیزی است؟ فرآیند چگونه اجرا می‌شود؟ زمان بندی اجرای فرآیند به چه شکلی است؟ چه افرادی در فرآیند مشارکت دارند؟ صورت می‌گیرد. مراحل مختلف اجرای این گام به قرار زیر است:

- فرآیند و اهداف کلی برنامه‌ریزی مدیریت را به روشنی بیان کنید و مطمئن شوید که همه شرکت کنندگان آنرا دریافت کرده‌اند.
- گام‌های برگزاری فرآیند برنامه‌ریزی، تعریف و ترتیب و شیوه اجرای مراحل بیان گردد.
- اعضای کلیدی شرکت‌کننده در فرآیند برنامه‌ریزی مشخص گردد.
- فرد مسئول برنامه‌ریزی و برگزاری فرآیند انتخاب و معرفی شود. این فرد باید توانایی و مهارت هدایت فرآیند و پاسخگویی مناسب به سوالات اعضا را داشته باشد.

گردآوری اطلاعات و سوابق مطالعاتی

فرآیند برنامه‌ریزی باید مستند به اطلاعات قابل اعتماد باشد. در واقع تجزیه و تحلیل اطلاعات، اساس تعریف وضعیت موجود، انتخاب و توصیف اهداف مدیریت است. فهرست اطلاعات مورد نیاز به قرار زیر است:

- منابع اکولوژیک، شرایط و وضعیت آنها
- منابع فرهنگی، شرایط و وضعیت آنها
- جنبه های زیبایی شناختی مناظر و مراتع
- منابع فیزیکی (دسترسی، ساخت و سازها، تامین آب، تاسیسات رفاهی، ...)
- وضعیت اجتماعی و اقتصادی
- کاربری زمین
- قوانین و آیین نامه‌ها

توجه شود که همه اطلاعات گردآوری شده لزوماً در متن برنامه وارد نمی‌شود بلکه در یک گزارش جداگانه به سند برنامه پیوست می‌شود.

در تشریح پروژه از اطلاعات ارزشمند مردم محلی باید بخوبی استفاده شود. در مواردی می‌توان برای گردآوری اطلاعات نیز از مردم محلی کمک گرفت. چنین روشی توجه ایشان را به برنامه مدیریت تقویت می‌کند. باید به کمبودهای اطلاعات توجه شده و مورد اشاره قرار گیرد. توجه شود که کمبود اطلاعات نباید مانع از برگزاری فرآیند برنامه ریزی مدیریت شود.

تحلیل و ارزیابی اطلاعات

هدف از این مرحله شناخت اهمیت و معرفی حساسیت(های) تالاب است. این ارزیابی‌ها نشان خواهد داد که ارزش‌های تالاب کدامند و منافع آن برای مردم محلی چه هستند؟ این ارزش‌ها و اهمیت‌گذاری‌ها از دو زاویه قابل توجه هستند. ارزش‌های ذاتی و اختصاصی تالاب که منشاء اهمیت یافتن تالاب هستند و دوم ارزش‌ها و اهمیتی که برای مردم و جامعه محلی دارند.

با توجه به اینکه مردم محلی نقش محوری در فرآیند برنامه‌ریزی ایفا می‌کنند باید از اطلاعات آنها استفاده کرد و ارزش‌هایی را که برای تالاب قائل هستند مد نظر داشت. در شرایط کنونی و بطور معمول بیشتر ارزیابی‌ها به اطلاعات و مشخصه‌های اکولوژیکی تالاب محدود می‌شود؛ در حالیکه باید بیشترین تلاش بعمل آید که دیگر مشخصات و ابعاد وسیع‌تر ارزش‌های تالاب مورد بحث و توجه قرار گیرد تا از این طریق دلبستگی مردم محلی به برنامه‌ریزی تقویت گردد.

موضوعاتی که بعنوان ارزش باید مورد توجه قرار گیرد به شرح زیر فهرست می‌شود:

- جنبه‌های برجسته ویژگی‌های طبیعی، منظره و جلوه‌های زیبایی‌شناختی، علمی، زمین‌شناختی، اکولوژیکی، گیاهی، جانوری و گردشگری
- ویژگی‌های منحصر بفرد زیست‌شناختی، تیپ‌های گیاهی و چشم انداز
- بخش‌هایی از تالاب که از نظر حفظ یکپارچگی اکولوژیکی تالاب مهم هستند
- بخش‌هایی از تالاب که برای مردم محلی حائز توجه و اهمیت زیاد (اقتصادی،

- معیشتی، فرهنگی، ... هستند
- گیاهان و جانوران نادر و بومی
- زیستگاه‌ها، گیاهان و جانوران حساس و در معرض تهدید
- منابع تالابی که به دخالت‌های انسان حساس هستند
- منابعی از تالاب که دارای اهمیت بین‌المللی هستند

ظرفیت‌سازی و آموزش ذینفعان

از آنجا که رویکرد زیست‌بومی تاکید ویژه‌ای بر دخیل کردن کلیه بخش‌های ذینفع دارد و با توجه به اینکه ظرفیت‌سازی و آموزش به عنوان یکی از ابزارهای اصلی طرح‌های مشارکتی- توسعه‌ای است، فعالیت‌های مرتبط با این بخش از گام‌های ابتدایی فرآیند تدوین برنامه مدیریت آغاز شده و طی تکمیل این فرآیند، تداوم می‌یابد.

مرحله مشخص کردن محدودیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها

در این مرحله محدودیت‌هایی که برای مدیریت تالاب وجود دارد و نیز تهدیدهایی که متوجه تالاب است شناسایی و مشخص می‌شود.

محدودیت‌های مدیریتی می‌تواند شامل: الزامات قانونی، محدودیت‌های ناشی از مالکیت، تاسیسات از پیش ساخته شده، جنبه‌های بهداشتی و ایمنی، محدودیت‌های سازمانی، اقدامات اولویت‌دار (که در تدوین برنامه باید مورد توجه قرار گیرد)، الزاماتی که نسبت به نواحی پیرامونی وجود دارد و ... باشد.

فشارها و تهدیدها می‌تواند طبیعی و یا انسان ساز، درونی و یا بیرونی باشد. با توجه به اینکه برنامه‌ریزی برای مدیریت تالاب در یک دوره آتی است، فشارها و تهدیدهایی که برآینده تالاب اثر می‌گذارند از اهمیت و اولویت بیشتری برای توجه و پیش‌بینی برخوردارند. به همین ترتیب فرصت‌ها و امکاناتی که برای دستیابی به اهداف مدیریت در منطقه وجود دارد شناسایی، تحلیل و ارزیابی می‌گردد. به آن بخش از فشارها و تهدیدها و نیز امکانات و فرصت‌ها که به موضوعات اقتصادی - اجتماعی مرتبط می‌شود اولویت ویژه‌ای داده می‌شود.

مرحله تدوین چشم انداز، هدف کلی و اهداف راهبردی

چشم انداز

چشم انداز وضعیت مطلوب و آرمانی است که برای آینده دراز مدت تالاب می‌تواند مورد انتظار باشد. در واقع مفهوم چشم انداز از دیدگاه برنامه مدیریت اینست که مطلوب نهایی که خط مشی برنامه مدیریت را مشخص می‌کند را تعریف می‌نماید؛ یابۀ عبارت دیگر بیان می‌کند که برنامه مدیریت با چه هدف نهایی تدوین و اجرایی می‌شود. توجه شود که چشم انداز مسیر حرکت و جهت هدف‌گذاری‌های برنامه مدیریت را ترسیم می‌کند.

بیانیه چشم انداز مشخصه‌های زیر را دارد:

● بیان‌کننده وضعیتی است که برنامه مدیریت با هدف دستیابی به آن وضعیت تدوین می‌شود.

● از آنجا که برای آینده دراز مدت تعریف می‌شود در دوره‌های زمانی کوتاه‌تر تغییر معنی داری نخواهد کرد و به این ترتیب سبب می‌شود که خط مشی عمومی مدیریت پایدار باقی بماند.

● بیانیه می‌تواند همه جنبه‌های محیط‌زیستی، گردشگری، فرهنگی و اقتصادی اجتماعی را در بر گیرد.

هدف چشم انداز که معمولاً با یک عبارت نسبتاً کوتاه بیان می‌شود باید در بر دارنده یک جمع‌بندی مناسب از خواسته‌های کلیدی گروه‌های ذیربط باشد.

هدف کلی

هدف کلی برای برنامه مدیریت آن چیزی است که با محقق شدن آن دستیابی به هدف چشم انداز امکان‌پذیر می‌گردد. در واقع هدف کلی نیز با همین دیدگاه تدوین و مبنای تهیه برنامه مدیریت می‌شود.

هدف کلی واسط بین اهداف راهبردی و هدف چشم انداز قرار می‌گیرد و مسیری را نشان می‌دهد که برای دستیابی به هدف باید طی شود. تفاوت شاخص آن با هدف چشم انداز

اینست که هدف چشم‌انداز یک تعریف و توصیف از یک خواسته آرمانی از وضعیت مطلوب و مورد انتظار است در حالیکه هدف کلی سرشت اجرایی است.

اهداف راهبردی

اهداف راهبردی در اصل عناوین فعالیت‌های ویژه مدیریتی را بیان می‌کند که در چارچوب هدف کلی و برای مشخص کردن ماهیت اقدامات اجرایی برنامه مدیریت بیان می‌شوند. به عبارت دیگر اهداف راهبردی عناوین و سرفصل فعالیت‌های اجرایی را بیان می‌کند که بر اساس طبقه‌بندی مسائل و مشکلات کلیدی و نیز امکانات و فرصت‌های مهم تعریف می‌شوند. نمونه‌هایی از اهداف راهبردی شامل مدیریت منابع آب و خاک تالاب، ارتقای معیشت، ارتقای آگاهی عمومی، توسعه گردشگری و... را می‌توان نام برد. اهداف راهبردی باید از مشخصات زیر برخوردار باشند:

- دقیق و مشخص باشند.
- واقعی و قابل تحقق باشند.
- در جهت حل مسائل و مشکلات و یا بهره‌برداری از امکانات و فرصت‌ها تنظیم شده باشند.

مرحله تعیین اقدامات اجرایی برای رسیدن به اهداف

متعاقب مشخص شدن اهداف راهبردی، اقداماتی که باید در زیر عنوان این اهداف صورت گیرد تا آن اهداف حاصل شوند تعریف می‌شوند. بعنوان مثال مجموعه اقداماتی که برای مدیریت منابع آب در یک منطقه تالابی باید انجام گیرد و یا مجموعه اقداماتی که برای آگاهسازی باید انجام گیرد. دامنه این اقدامات می‌تواند وسیع باشد و گزینه‌های مختلف برای آن وجود داشته باشد. بنابراین با ارزیابی قابلیت‌های اجرایی (سهولت، سرعت، هزینه، تطبیق با شرایط محلی و...) مناسب‌ترین گزینه‌ها انتخاب می‌شود. اقدامات اجرایی باید مشخصات زیر را داشته باشند:

- دقیق و مشخص باشند.
- واقعی و قابل تحقق باشند.
- زمان بندی مشخص داشته باشند.
- قابل اندازه گیری باشند.
- با رعایت اولویت تدوین شده باشند.

مرحله تعیین ساختارهای سازمانی و تدوین برنامه و پروتکل پایش

در این بخش ساختارهای مدیریت مشارکتی که برای به اجرا درآوردن برنامه مدیریت جامع تالاب مورد نیاز تعیین شده و روابط میان آنها شرح داده می شود. این ساختارها با نگاهی به ساختارهای موجود توسط کلیه ذینفعان تعریف و اجرای برنامه مدیریت را در آینده تضمین می نمایند. شیوه و مراجع تأمین منابع و تجهیزات مورد نیاز مدیریت نیز در این بخش مطرح می گردد.

همچنین، شیوه پایش و ارزیابی چگونگی اجرای برنامه مدیریت و نحوه بازنگری برنامه در این بخش مشخص می گردد. تناوب و تنوع اندازه گیری ها و شاخص هایی که برای ارزیابی و سنجش عملکرد بکار می رود در کنار پارامترهای سنجش وضعیت تالاب نیز در این قسمت تعیین می گردد.

مرحله پهنه بندی مدیریتی

در برنامه های مدیریتی و با هدف مدیریت منابع طبیعی و منابع فرهنگی، کاربری های انتفاعی و گردشگری، کاربری های علمی و تحقیقاتی، ساخت و سازها، می توان نواحی مختلفی را مشخص کرد که در هر یک بعضی اقدامات مجاز است و می تواند انجام گیرد و بعضی دیگر مجاز نیست و نباید انجام شود. چنین ناحیه بندی کمک بزرگی به اجرای برنامه ها و دستیابی به اهداف مدیریت خواهد کرد. بدیهی است در محدوده هر ناحیه مشخص دستورالعمل های برنامه مدیریت باید کم و بیش یکسان باشد. در مجموع ناحیه بندی با اهداف زیر انجام می شود:

- زیستگاه‌های حساس و مناطق شاخص را حفاظت نماید؛
- محدوده‌های مجاز برای اقدامات انسانی را مشخص کرده و از تخلفات جلوگیری نماید؛
- کیفیت منابع طبیعی و فرهنگی را تحت حفاظت قرار داده و همزمان بهره‌برداری‌های منطقی و خردمندانه را میسر سازد؛
- ترمیم و احیای مناطق آسیب‌دیده را امکان‌پذیر سازد.

جمع‌بندی و نگارش نهایی برنامه مدیریت

جمع‌بندی برنامه مدیریت به معنی یکجا کردن نتایج کلیه گام‌های توصیف شده در بالا و یکپارچه کردن آنها در یک سند مدون است. در اولین مرحله از این گام، این اقدامات منجر به تدوین پیش‌نویس سند برنامه مدیریت خواهد شد و پس از کسب تایید ذینفعان فرایند نهایی می‌گردد.

استاندارد و یا شیوه عمومی و مشخص برای ارائه سند برنامه از دیدگاه شکل و قالب و جزئیات مندرجات وجود ندارد. اما این سند با هر شکل و چارچوبی که تهیه و ارائه شود باید همواره منعکس‌کننده اهداف و نیازهای مدیریتی تالاب، الزامات و تعهدات نهادهای ذیربط و بیان‌کننده امکانات و منابع تعهد شده و در دسترس باشد.

طبیعتاً اهمیت و حساسیت عملکردهای یک تالاب و وسعت و اندازه آن در تنوع و تفصیل اطلاعاتی که در برنامه مدیریت درج می‌شود و نیز تنوع اقدامات برنامه‌های مدیریتی موثر است. در عین حال شیوه متداول بر این است که سند برنامه تا حد امکان موجز و در بردارنده اطلاعات کلیدی باشد و دیگر اطلاعات تفصیلی و مفید که می‌تواند بعنوان پشتیبان مندرجات سند برنامه به درک تصمیمات اتخاذ شده کمک نماید در یک گزارش جداگانه پیوست سند ارائه شود.

عناوین اصلی در متن سند برنامه

برای عناوین کلی مطالبی که در متن سند برنامه درج می‌شود نیز استاندارد مشخصی

وجود ندارد. در عین حال این سند باید بشکل خلاصه و در حد امکان جامع و بیان‌کننده مفاهیم زیر باشد:

- الزامات قانونی که به تدوین برنامه دستور می‌دهند
- مشخصات کلی و ارزش و اهمیت تالاب
- وضعیت موجود تالاب
- مسائل و مشکلاتی که دامنگیر تالاب هست
- امکانات و فرصت‌هایی که برای مدیریت و حفاظت پایدار تالاب وجود دارد
- گروه‌های ذیربط در تالاب (اعم از آن‌هایی که بر آن اثر می‌گذارند و یا از آن اثر می‌پذیرند)
- چشم‌انداز دراز مدت و مطلوب برای تالاب و مسیر مناسب برای دستیابی به این چشم‌انداز
- اقداماتی که برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز باید اجرا شود
- ساختار سازمانی برای اجرای برنامه مدیریت
- شیوه‌های پایشی برای ارزیابی میزان دستیابی به اهداف برنامه و وضعیت تالاب

بخش سوم:

نقش‌ها و مسئولیت‌ها

از آنجایی که تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها با رویکرد زیست‌بومی و شیوه مشارکتی صورت می‌پذیرد، لذا این امر نیازمند همکاری و تلاش اشخاص، گروه‌ها، بخش‌ها و سازمان‌های ذینفع می‌باشد، که عنوان و شرح وظایف هرکدام از آنها به تفکیک در ذیل توضیح داده شده است.

- دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب (هماهنگ‌کننده تدوین و اجرای برنامه مدیریت)
- گروه فنی و مشورتی
- ذینفعان
- کمیته راهبری
- ناظر

۱-۳- دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب (هماهنگ‌کننده تدوین و

اجرای برنامه مدیریت)

دبیرخانه‌ای که در اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان و یا در اداره محیط‌زیست شهرستانی که تالاب تحت مدیریت آن است واقع شده و علاوه بر دبیر، تعدادی کارشناس و مسئول دبیرخانه نیز می‌توانند با توجه به حجم عملیات در آن فعالیت داشته باشند.

در ایران نقش دبیرخانه‌ها عمدتاً در تهیه دعوتنامه، صورتجلسه و ارسال آنها و پیگیری کارهایی از این قبیل خلاصه می‌شود. اما دبیرخانه در واقع نه تنها می‌بایست به کارهای یادشده بعنوان فعالیتهای جزئی خود بپردازد بلکه اقداماتی از نوع موارد زیر نیز در زمره وظایف آن قرار داده شده است:

- سامان‌دهی دفتر دبیرخانه
- تهیه برنامه، دستور جلسه و صورت جلسه نشست‌های ساختارهای اجرایی از جمله: کمیته محلی و یا استانی
- کمک به اجرای اقدامات مدیریتی
- حمایت مؤثر از فعالیت‌های تحقیقاتی و پژوهشی در مورد مسائل مرتبط به تالاب
- کمک به استقرار نظام پایش تالاب
- تسهیل برقراری ارتباط میان ذینفعان بویژه جوامع محلی
- انتشار و توزیع مطالب علمی، آموزشی و آگاهی‌رسانی و راه‌اندازی وب‌سایت تالاب
- آگاهی‌رسانی به مردم و تصمیم‌گیران در مورد ارزش‌ها و کارکردهای تالاب
- تهیه و ارائه گزارش‌های سالانه از اجرای برنامه مدیریت تالاب و وضعیت تالاب
- تسهیل برگزاری جلسات کمیته محلی یا استانی و تهیه گزارش‌های جلسات
- تدبیر در مورد نحوه پیشبرد کارها پیش از بقیه دست‌اندرکاران
- شناسایی موضوعاتی که مستلزم بررسی و پیگیری می‌باشند
- بهره‌گیری از نظرات طیف‌های وسیعی از افراد حقیقی و حقوقی در موضوعات پیچیده
- اطمینان یافتن از مشارکت کلیه دست‌اندرکاران
- دبیرخانه، مسئول تهیه برنامه مدیریت در یک فرآیند مشارکتی و تصویب آن در مراجع ذیصلاح می‌باشد.

۳-۲- گروه فنی و مشورتی

نقش اصلی گروه فنی و مشورتی بعنوان بازوی اجرایی دبیرخانه، پشتیبانی از اجرای هر چه مناسبت تروظایف پیش بینی شده برای دبیرخانه می باشد. وظیفه گروه فنی و مشورتی در طی مراحل طراحی و تدوین برنامه مدیریت، یاری رسانی در تحقیقات علمی، برنامه های کاری و فعالیت های مشارکتی می باشد.

این گروه می تواند از بین سازمان های مردم نهاد، گروه های دانشگاهی و یا شرکت های مهندسی مشاور مرتبط، فعال و دارای ظرفیت های مناسب برای اجرای امور محوله و پس از طی تشریفات اداری و براساس شرح خدمات انتخاب گردد. لازم به ذکر است که این گروه وظیفه مستقیم تهیه برنامه مدیریت را بعهده نداشته و فقط در تهیه آن به دبیرخانه مدیریت زیست بومی کمک می کند.

شرح خدمات گروه تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب بصورت کامل در پیوست شماره ۱ آورده شده است. وظایف این گروه به سه بخش اصلی تقسیم می شود.

کارهای مطالعاتی

گروه فنی و مشورتی باید در درجه اول یک گروه پژوهشگر میدانی باشد. دانش و تجربه میدانی - عملی، باید در جهت تهیه یک برنامه مدیریت واقع بینانه که مناسب شرایط محیط زیستی تالاب و پاسخگوی مشکلات ذینفعان است، بکار برده شود. گروه فنی و مشورتی بهترین گزینه برای بررسی امکان سنجی اقدامات پیشنهادی و همچنین شناسایی مشکلات و محدودیت‌های مدیریتی است.

یکی از وظایف مهم گروه فنی و مشورتی گردآوری و تهیه مطالعات پایه تالاب و ارائه آن به دبیرخانه و ذینفعان به منظور فراهم کردن اطلاعات مناسب در فرآیند تدوین برنامه مدیریت می‌باشد که شرح کامل چگونگی تهیه آن در پیوست شماره ۱ (شرح خدمات تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب) آورده شده است.

پشتیبانی فنی و لجستیکی

این گروه موظف است مقدمات برگزاری کارگاه از جمله هماهنگی، ارسال دعوتنامه، رزرو و آماده سازی سالن کارگاه و الزامات اجرای کارگاه را فراهم سازد و همچنین جهت آماده سازی مقدمات، حین و پس از برگزاری کارگاه‌ها، با دبیرخانه مدیریت زیست بومی تالاب همکاری داشته باشد.

از دیگر وظایف این گروه در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تسهیلگری کارگاه‌های مشارکتی، تدقیق زون بندی تالاب، مستندسازی کارگاه و جمع بندی نتایج و خروجی های کارگاه و ارائه گزارش آن به دبیرخانه.

تلفیق خروجی های کارگاه‌ها، تدوین پیش نویس، نهایی سازی و چاپ برنامه مدیریت جامع تالاب

پس از پایان برگزاری کارگاه‌ها این گروه فنی و مشورتی وظیفه تلفیق تمامی گزارش های خروجی از کارگاه‌ها، تکمیل کاستی های آن و ارائه به دبیرخانه را برعهده دارد. چاپ کتاب برنامه مدیریت (که پس از تلفیق گزارش کارگاه‌ها و کسب نظرات فنی آماده می‌شود)،

چاپ کتاب مطالعات پایه تالاب (تهیه شده از گردآوری و تلفیق مطالعات مرتبط با تالاب) و چاپ کتاب خلاصه برنامه مدیریت و ارائه آن به دبیرخانه نیز از دیگر مسئولیتهای این گروه می باشد.

۳-۳- دینفعان

کلیه بهره برداران از تالاب و کلیه افراد و دستگاه‌هایی که به نوعی فعالیت و اقدام آنها در سطح حوضه آبریز بر تالاب تأثیرگذار هستند و می‌توان آنها را در سطوح محلی شهرستان، استان، کشور و بین‌الملل دسته‌بندی کرد. فرآیند تدوین برنامه مدیریت بایستی به گونه‌ای برنامه‌ریزی گردد که حضور و مشارکت حداکثری نمایندگان دینفعان کلیدی تالاب در این فرآیند را تضمین نماید و در نتیجه آنها برنامه مدیریت تدوین شده را متعلق به خود دانسته و در اجرای آن نیز همکاری موثری داشته باشند.

۳-۴- کمیته راهبری

این کمیته که متشکل از نمایندگان تام‌الاختیار دینفعان کلیدی مرتبط با تالاب است می‌تواند در طول دوره تدوین برنامه مدیریت شکل گرفته و وظیفه هدایت و راهبری تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب را تا زمان تصویب آن بعهده بگیرد. این کمیته می‌تواند اجرای اقدامات مشورتی تکمیلی در بین برگزاری کارگاه‌های تدوین برنامه مدیریت و یا اجرای پروژه‌های کوچک زود بازده در زمینه حفاظت و بهره‌برداری خردمندانانه از تالاب را تا زمان تصویب برنامه بعهده داشته باشد.

۳-۵- هماهنگ‌کننده ملی

معاونت محیط‌زیست طبیعی سازمان حفاظت محیط‌زیست به عنوان هماهنگ‌کننده ملی وظیفه کمک به برنامه‌ریزی فرآیند و نظارت بر فرآیند مشارکتی تدوین برنامه مدیریت تالاب تا حصول نتیجه و تایید محتوای برنامه مدیریت قبل از تصویب در مراجع ذیصلاح را بر عهده دارد.

بخش چهارم:

پیش نیازهای تدوین برنامه مدیریت

مراحل مختلف تدوین برنامه مدیریت یک تالاب با رویکرد زیست‌بومی، به شیوه مشارکتی و با حضور همه گروه‌هایی برگزار می‌شود که به گونه‌ای با آن تالاب مرتبط هستند. برگزاری این مراحل بطور معمول در چند کارگاه مشورتی سازماندهی می‌شود و در هر کارگاه با ترتیب خاصی موضوعات مختلف برنامه مدیریت تالاب مطرح و به مشورت گذارده شده و پس از بحث و بررسی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌شود. موضوعات مختلف که به ترتیب فوق در کارگاه‌ها جمع‌بندی شده و هر یک بخشی از برنامه مدیریت را تشکیل می‌دهد در یک مجموعه بصورت پیش‌نویس برنامه مدیریت تنظیم و تدوین شده و برای اظهارنظر به نمایندگان گروه‌های ذیربط ارسال می‌گردد. با دریافت بازخوردها و نظرات اصلاحی و تکمیلی، متن نهایی سند برنامه تهیه شده و برای تایید، تصویب، تنفیذ و ابلاغ مقامات عالی‌رتبه ارسال می‌گردد.

اجرای مجموعه فعالیت‌های فوق مستلزم سازماندهی مناسب و تدارک پیش‌نیازهای مختلفی است. این پیش‌نیازها شامل گردآوری اطلاعات اولیه موجود، انتخاب گروه و سرپرست مسئول اجرای فرآیند برنامه‌ریزی و ابلاغ دستورکار برگزاری فرآیند، تهیه فهرستی از گروه‌های ذیربط با تالاب و اطلاع‌رسانی به آنها برای شرکت در کارگاه و تدارک ابزار و لوازم مورد نیاز برگزاری کارگاه‌ها است. مقدم بر همه فعالیت‌های فوق، برای تشکیل دبیرخانه مدیریت تالاب نیز اقدام می‌شود.

۴-۱- تشکیل دبیرخانه مدیریت زیست بومی تالاب

هدف از تشکیل دبیرخانه مدیریت زیست بومی راهبری فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، عملیاتی نمودن گام‌های تدوین مشارکتی این برنامه و همچنین هموارکردن مسیر اجرای آن می‌باشد که در همین راستا اجرای شرح خدمات پیش‌بینی شده برای این دبیرخانه و اقداماتی نظیر موارد ذیل ضروری به نظر می‌رسد:

۱. برنامه‌ریزی جهت تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع تالاب در سطح استان
۲. نظارت بر حسن اجرای برنامه مدیریت و تهیه گزارش‌های دوره‌ای از اجرای برنامه و وضعیت تالاب مطابق پروتکل پایش پیش‌بینی شده در برنامه مدیریت
۳. بکارگیری یک گروه فنی و مشورتی جهت انجام کارهای مطالعاتی و پشتیبانی فنی و لجستیکی در فرآیند تدوین برنامه مدیریت که شرح خدمات آن به تفصیل در پیوست شماره ۱ (شرح خدمات تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب) آمده است.
۴. گردآوری تمامی اطلاعات موجود و مورد نیاز که بایستی برای تهیه برنامه مدیریتی جمع‌آوری شوند.
۵. تعریف شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری میزان موفقیت برنامه مدیریت جهت بررسی میزان تحقق اهداف پیش‌بینی شده در برنامه.
۶. هماهنگی بین بخش‌های مختلف اجرایی و تقویت همکاری بین آنها.

۴-۲- تحلیل ذینفعان

یکی از فعالیت‌های گام نخست استقرار رویکرد زیست بومی، تجزیه و تحلیل ذینفعان به منظور شناخت بهتر از جوامع انسانی، ذینفعان دولتی و غیردولتی مرتبط با زیست بوم‌های تالابی و میزان اثرگذاری و اثرپذیری آنها است که این موضوع تاثیر بسزایی در تعیین نقش ذینفعان و تدوین و اجرای برنامه‌های جامع مدیریتی خواهد داشت. از آنجایی که موضوع مشارکت ذینفعان در فرآیند مدیریت زیست بوم‌های تالابی مورد تاکید قرار گرفته است، این مهم بدون داشتن تصویر درستی از ذینفعان تالاب امکان‌پذیر نخواهد بود. از جمله اهداف

- اصلی تجزیه و تحلیل ذینفعان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.
- شناسایی اشخاص، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با زیست بومهای تالابی
- شناسایی منافع، اهمیت و نفوذ ذینفعان در رابطه با مدیریت زیست بومهای تالابی
- تدوین راهبرد مشارکت ذینفعان در مدیریت جامع تالاب‌ها
- ایجاد بستر لازم برای استقرار مدیریت مشارکتی تالاب
- روش تحلیل ذینفعان در پیوست شماره ۲ آورده شده است.

۳-۴ - اطلاع‌رسانی، آگاه‌سازی و ظرفیت‌سازی

اجرای یک برنامه اطلاع‌رسانی منسجم ضمن ارتقای سطح آگاهی و حساس‌کردن جوامع محلی و ذینفعان مرتبط با تالاب‌ها در خصوص کارکردها، ارزش‌ها و تهدیدهای پیش‌روی تالاب‌ها، زمینه مناسبی برای تبدیل کردن حفاظت تالاب به یک انتخاب اجتماعی و مشارکت ذینفعان در فرآیند تهیه و اجرای برنامه مدیریت تالاب فراهم می‌سازد. از سوی دیگر این امر می‌تواند باعث شفاف‌سازی و اعتمادسازی میان ذینفعان و تسهیل ارتباطات به منظور اجرای اقدامات مرتبط با مدیریت و حفاظت تالاب‌ها شود. با اجرای

مجموعه اقدامات آگاه‌سازی عمومی، کلیه ذینفعان از جمله جوامع محلی و سازمان‌های دولتی به آگاهی مشترکی در خصوص مسائل مرتبط با تالاب‌ها خواهند رسید که این امر به جای ایجاد فضای تقابل منجر به هم‌افزایی در ارائه راهکارها و حل مشکلات و مدیریت یکپارچه تالاب‌ها خواهد شد. اقدامات مرتبط با اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی عمومی را می‌توان به شش گام اجرایی به شرح زیر توصیف کرد:

● **گام نخست:** مطالعات و بررسی‌های اولیه در خصوص اقدامات اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی عمومی انجام می‌شود. بدین منظور ابتدا موضوعات کلیدی و حوزه فعالیت اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی عمومی تعیین می‌شود و سپس گروه مخاطب و هدف اصلی شناسایی می‌شود. همچنین ضمن شناسایی سازمان‌های همکار و تعیین نقش آن‌ها در اجرای فعالیت‌ها، زیرساخت‌های تحقیقاتی و اجرایی نیز مورد شناسایی قرار می‌گیرد.

● **گام دوم:** ابزار مناسب برای هر یک از حوزه‌های ذکر شده در مرحله قبل، شناسایی و تعیین می‌شود.

● **گام سوم:** برنامه زمان‌بندی اجرای اقدامات تدوین می‌شود.

● **گام چهارم:** اقدامات براساس برنامه تدوین شده اجرا می‌شود. با توجه به کارکردهای هر یک از ابزارهای اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، در طول مدت زمان اجرای پروژه به تناوب از آن‌ها استفاده می‌شود. از جمله این ابزارها می‌توان به «برگزاری جشنواره‌ها و فستیوال‌های عمومی»، «انتشار پوستر و بروشور»، «مصاحبه با رسانه‌های سمعی و بصری، خبرگزاری‌ها و روزنامه‌ها»، «رویدادها و اقدامات اطلاع‌رسانی مشترک با سازمان‌های غیردولتی به منظور اطلاع‌رسانی به گروه‌های خاص»، «ساخت فیلم‌های مستند و گزارش‌های خبری»، «راه‌اندازی وب‌سایت اطلاع‌رسانی فعالیت‌های طرح»، «تولید برنامه‌های مشترک تلویزیونی و رادیویی»، «اطلاع‌رسانی گسترده در سطح شهر با استفاده از بیل‌بورد»، «حضور در نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌ها»، «انتشار مجموعه کتاب‌ها و سرگرمی‌های تالاب برای کودکان، نوجوانان و جوانان» و «تولید و توزیع کالاهایی با شعارهای اطلاع‌رسانی (نظیر کلاه، خط‌کش، کارت پستال و پیراهن)» اشاره کرد.

● **گام پنجم:** اقدامات انجام شده مورد پایش و ارزیابی قرار گرفته و بررسی میدانی اثرسنجی اقدامات انجام می‌شود.

● **گام ششم:** فرآیند و نتایج اقدامات اجرا شده ثبت و مستندسازی می‌شود و پیشنهادهایی جهت اقدامات آتی تهیه می‌شود.

از آنجایی که در رویکرد زیست بومی به این موضوع اشاره شده است که حفاظت از تالاب بایستی به یک انتخاب اجتماعی بدل شود، اجرای اقدامات اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی قبل از ورود به فرآیند تدوین برنامه مدیریت بسیار موثر می‌باشد.

۴-۴ - گردآوری و انتشار مطالعات پایه

مطالعات پایه گام اول تمامی فرآیندهای برنامه‌ریزی مدیریتی است. در این خصوص، شناخت زیست‌بوم، محدوده کارکردها و ویژگی‌های آن و تحلیل تهدیدات به عنوان پیش‌نیازهای لازم برای تدوین برنامه مدیریت محسوب می‌شود. با توجه به انتخاب رویکرد زیست‌بومی و بر اساس اصول این رویکرد و گام‌های اجرایی تعیین شده برای آن باید مجموعه‌ای از مطالعات نظام‌مند و سازمان‌یافته که در آن نقش ذینفعان به خوبی ترسیم شده، انجام شود.

بخش‌های اصلی انجام مطالعات پایه شامل پنج بخش اصلی: «مطالعات اقتصادی-اجتماعی»، «مطالعات تنوع زیستی»، «مطالعات منابع آب و زمین»، «مطالعات قوانین و مقررات» و «مطالعات ساختارهای سازمانی» است. به منظور تکمیل هر یک از این بخش‌ها ابزارهای گوناگونی مانند «ارزش‌گذاری اقتصادی»، «فهرست وضع موجود»، «پهنه‌بندی زیستگاه‌های تالابی»، «تجزیه و تحلیل ذینفعان»، «ارزش‌ها و کارکردهای تالاب» و «ارزیابی سریع مدیریت تالاب» مورد استفاده قرار گرفته است. هر یک از این ابزارها با یک یا چند مورد از بخش‌های مطالعاتی مرتبط هستند که در نمودار شماره ۵ نشان داده شده است.

مطالعات ساختارهای سازمانی	مطالعات قوانین و مقررات	مطالعات منابع آب و زمین	مطالعات تنوع زیستی	مطالعات اقتصادی اجتماعی	
		●	●	●	ارزش گذاری اقتصادی تالاب
		●	●	●	وضع موجود تالاب
	●	●	●	●	طبقه بندی زیستگاه‌های تالاب
●		●	●	●	تجزیه و تحلیل ذی نفعان مدیریت و حفاظت از تالاب
		●	●	●	ارزش‌ها و کارکردهای تالاب
●	●	●	●	●	ارزیابی سریع مدیریت تالاب

نمودار ۵: ارتباط میان ابزارهای مطالعات پایه و بخش‌های اصلی مطالعاتی

انجام این مطالعات از وظایف گروه فنی و مشورتی می باشد که شرح کامل آن (ساختار مطالعات پایه) در پیوست شماره ۱ آورده شده است. لازم به ذکر است انجام کلیه مطالعات پایه قبل از ورود به فرایند تدوین برنامه مدیریت ضروری نیست و نبایستی تدوین این برنامه منوط به انجام کلیه مطالعات پایه گردد. اما بایستی به این نکته توجه داشت گردآوری مطالعات پایه انجام شده در گذشته و تهیه گزارش تحلیلی از آنها برای شناخت مناسب از تالاب و حوضه آبریز آن قبل از شروع فرآیند ضروری به نظر می‌رسد.

بخش پنجم:

ساختار و اجزا برنامه مدیریت

بکاربردن یک ساختار استاندارد جهت مدیریت تالاب‌ها باعث ایجاد مرجعی مشترک در مقیاس منطقه‌ای و یا کشوری می‌گردد. هنگامیکه مدیران تالاب‌های کشور از چارچوب مشخص و واحدی جهت تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها پیروی کنند، این امر مدیریت هماهنگ تالاب‌ها را تسهیل می‌کند. همچنین موجب تسهیل همکاری بین تالاب‌های مختلف در سراسر کشور می‌شود.

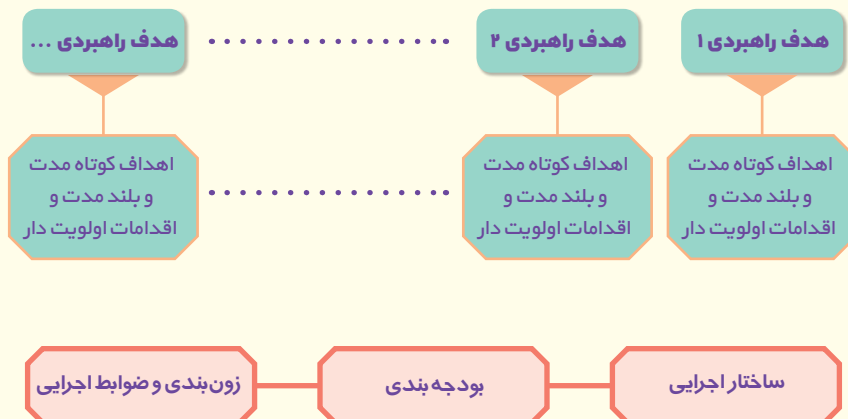
بر اساس تجربیات بدست آمده در طرح حفاظت از تالاب‌های ایران، ساختار کلی برنامه‌های مدیریت تالاب‌ها در دیاگرام شماره ۶ نشان داده شده است و شرح هر بخش در ادامه آورده شده است.

چشم انداز

خلاصه وضع موجود

هدف کلی

اهداف راهبردی

برنامه و پروتکل های پایش

نمودار ۶: ساختار برنامه مدیریت جامع تالاب

۵-۱ - مقدمه

در مقدمه سند برنامه، ضمن اشاره مختصر به اهمیت تالاب و سابقه مدیریت آن و عزم موجود برای تدوین برنامه مدیریت، به الزامات قانونی و آیین‌نامه‌ای که حفاظت تالاب و به تبع آن تدوین برنامه را مطرح می‌سازد اشاره می‌شود.

این مقدمه همچنین بیان رسمی دامنه عمل و اهداف برنامه مدیریت است که بصورت کلی سیاست‌های مقامات ذیصلاح در سطوح فراملی، ملی و منطقه‌ای و نیز دیگر سازمان‌هایی که تحت تاثیر تهیه و اجرای برنامه مدیریت قرار دارند (بعنوان مثال سازمان‌های غیردولتی حفاظت از محیط‌زیست یا مالکان زمین‌های خصوصی) را شرح می‌دهد. علاوه بر این می‌توان بعضی اطلاعات کلی در مورد منطقه تالابی مانند موقعیت و حدود و اندازه تالاب را ارائه کرد.

۵-۲ - هدف از تدوین برنامه مدیریت

در این بخش اهداف اصلی مورد نظر برای تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب و همچنین ذکر اهمیت تهیه آن در جهت حفاظت و مدیریت صحیح کارکردها و ارزش‌های تالاب توضیح داده می‌شود

۵-۳ - روش‌های بکاررفته در تدوین برنامه مدیریت

در این قسمت در مورد رویکرد زیست‌بومی و شیوه مشارکتی بکاررفته در تهیه و تدوین برنامه مدیریت توضیحاتی ارائه می‌گردد و گام‌های کلیدی فرآیند تدوین برنامه مدیریت از جمله نشست‌های اصلی برگزار شده برای این منظور توضیح داده می‌شود.

۵-۴ - شرح اطلاعات و خلاصه ویژگی‌ها و خصوصیات تالاب

این بخش می‌تواند شامل موارد ذیل باشد:

● مشخصات فیزیکی

● محیط طبیعی

● محیط انسانی و ساختارهای مدیریتی

اطلاعاتی که در معرفی تالاب باید ارائه شود به شرح زیر هستند:

- موقعیت (مختصات جغرافیایی)
  - مساحت
  - وضعیت حفاظتی
  - وضعیت حقوقی
  - مالکیت، دسترسی و محدودیت‌های موجود
  - نهاد مدیریت
  - سازمان مدیریت
  - وضعیت کاربری زمین
  - امکانات دسترسی
  - اطلاعات و سوابق تاریخی (کاربری زمین، چشم انداز منطقه، ساخت و سازها، ...)
  - اطلاعات و سوابق بیولوژیکی (جوامع گیاهی و جانوری)
  - اطلاعات و سوابق فیزیکی (اقلیم، زمین شناسی، هیدرولوژی، خاک و ...)
  - اطلاعات فرهنگی و زیبایی شناختی
  - اطلاعات اجتماعی و اقتصادی
- این قسمت با در اختیار قرار دادن اطلاعات موجود و مشخص کردن کمبودهای اطلاعاتی، توصیفی کلی از تالاب را ارائه می دهد.

● ۵-۵- بررسی ارزش‌ها و کارکردها و مشکلات و تهدیدات تالاب

این بخش ارزش‌های تالاب (اعم از کارکردها، خدمات و فرآورده‌ها) را مشخص می کند و همچنین به بررسی محدودیت‌ها و تهدیدات وارده بر تالاب می پردازد. محدودیت‌های مدیریتی می تواند شامل: الزامات قانونی، محدودیت‌های ناشی از مالکیت، تاسیسات از پیش ساخته شده، جنبه‌های بهداشتی و ایمنی، محدودیت‌های سازمانی، اقدامات اولویت دار (که در تدوین برنامه باید مورد توجه قرار گیرد)، الزاماتی که نسبت به نواحی پیرامونی وجود دارد و ... باشد.

فشارها و تهدیدها می‌تواند طبیعی و یا انسان‌ساز، درونی و یا بیرونی باشد. با توجه به اینکه برنامه ریزی برای مدیریت تالاب در یک دوره آتی است، فشارها و تهدیدهایی که بر آینده تالاب اثر می‌گذارند از اهمیت و اولویت بیشتری برای توجه و پیش‌بینی برخوردارند. به همین ترتیب فرصت‌ها و امکاناتی که برای دستیابی به اهداف مدیریت در منطقه وجود دارد شناسایی، تحلیل و ارزیابی می‌گردد. به آن بخش از فشارها و تهدیدها و نیز امکانات و فرصت‌ها که به موضوعات اقتصادی - اجتماعی مرتبط می‌شود اولویت ویژه داده می‌شود.

۵-۶ - تعریف چشم‌انداز و هدف کلی

بیان چشم‌اندازی مشترک از تالاب برای یک افق بلندمدت مشترک (مثلاً ۲۵ ساله) و یک هدف کلی مشترک برای دستیابی به این چشم‌انداز در این بخش ترسیم می‌شود.

۷-۵- اهداف راهبردی و اقدامات اولویت‌دار

اهداف و اقداماتی که برای رسیدن به هدف نهایی و چشم‌انداز مورد نظر مهم و ضروری تشخیص داده شده‌اند و براساس رفع مسائل و مشکلات مرتبط با تالاب و ارتقای ظرفیت‌های آن تدوین می‌شوند. در این بخش همچنین نهاد مسئول اجرای هر یک از اقدامات تعیین می‌گردد.

۸-۵- ساختارهای مدیریتی

در این بخش ساختارهای مدیریتی مشارکتی که برای به اجرا درآوردن برنامه مدیریت تالاب تعیین شده و روابط میان آنها شرح داده می‌شود. این ساختارها با نگاهی به ساختارهای موجود توسط کلیه ذینفعان تعریف و اجرای برنامه مدیریت را در آینده تضمین می‌نمایند. شیوه و مراجع تأمین منابع و تجهیزات موردنیاز مدیریت نیز در این بخش مطرح می‌گردد. اگر در چارچوب برنامه مدیریت یک تالاب نواحی مدیریتی متفاوتی مورد نیاز باشد؛ یک طرح پهنه‌بندی مدیریتی تهیه می‌شود که مرزبندی نواحی مختلف آن تالاب و طبقه‌بندی

کارهایی را که می‌تواند و یا نمی‌تواند انجام شود و محدوده‌های این طبقه‌بندی‌ها را مشخص می‌سازد. در مجموع شیوه عمل و کارهای مجاز و غیرمجاز و نیز اقدامات مدیریتی ویژه هر ناحیه باید به طور مشروح تعریف شده و مشخص شود.

● ۹-۵ - برنامه و پروتکل‌های پایش

این بخش یک فرآیند سیستماتیک جمع‌آوری اطلاعات پایه در طول دوره اجرای برنامه مدیریت را معرفی می‌کند که به منظور مقایسه با شاخص‌های از پایش تعریف شده انجام می‌پذیرد. هدف از تدوین و اجرای این برنامه بررسی میزان اجرایی شدن برنامه جامع مدیریت تالاب و تحقق اهداف پایش بینی شده است. بازنگری برنامه مدیریت نیز یکی دیگر از نیازهایی است که ضرورت پایش را توجیه می‌کند.

۱۰-۵- پهنه بندی

در این قسمت پهنه بندی حساسیت زیستگاه‌ها و مناطق تالابی با اهداف زیر انجام می‌شود: تامین حفاظت برای زیستگاه‌ها، گونه‌ها و فرآیندهای اکولوژیک حیاتی یا نادر، جداسازی فعالیت‌های مناقشه برانگیز انسانی، فراهم کردن امکانات برای فعالیت‌های انسانی که به سلامت تالاب وابسته‌اند (مثل ماهیگیری) به منظور تداوم مزایای اجتماعی و اقتصادی و فراهم ساختن امکان جداسازی و قرق مناطق آسیب دیده جهت احیاء و بازسازی آن‌ها.

بخش ششم:

مراحل عملیاتی تدوین برنامه مدیریت

تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مستلزم فراهم کردن فضای مناسب برای مشارکت ذینفعان در طول فرایند تدوین برنامه مدیریت می‌باشد که شامل برگزاری نشست‌ها، جلسات و کارگاه‌های متعدد مشارکتی می‌باشد که با توجه به تجربیات به دست آمده در این زمینه به طور معمول برگزاری چهار کارگاه مشورتی با حضور ذینفعان و دست‌اندرکاران ضروری به نظر می‌رسد. طی این کارگاه‌ها شرایط، کارکردها، تهدیدات و مشکلات تالاب بررسی و بر اساس امکانات موجود راهکارهایی جهت مدیریت تالاب معرفی می‌شوند. پس از برگزاری این کارگاه‌ها یک نشست پایانی جهت جمع‌بندی نهایی و انتشار برنامه مدیریت برگزار خواهد شد. همچنین پیش، پس و در حین برگزاری کارگاه‌ها جلسات متعددی با حضور دبیرخانه، هماهنگ‌کننده و گروه فنی - مشورتی برای برنامه‌ریزی و پیشبرد اقدامات پیش‌بینی شده برگزار می‌شود.

مراحل عملیاتی تدوین برنامه مدیریت در دیاگرام ذیل ارایه شده است.

فعالیت‌هایی که در کارگاه انجام می‌شود

نمودار ۷: مراحل عملیاتی تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب

۱-۶- مقدمات و ملزومات برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی

ملزومات لجستیکی برگزاری کارگاه‌ها

موارد زیر بعنوان ملزومات و امکانات مورد نیاز برگزاری کارگاه‌ها ضروری می‌باشند:

- سالن کنفرانس برای برگزاری جلسات مشورتی. بهتر است این جلسات در هتل برگزار شده (حداقل استاندارد ۳ ستاره) تا امکانات مناسب جهت اسکان، پذیرایی و برگزاری این کارگاه‌ها فراهم باشد.

- لپ تاپ، دستگاه کپی و ویدئو پروژکتور
- میز و صندلی قابل جابجایی برای گروه‌های کاری
- وسیله نقلیه مناسب برای بازدید میدانی
- کاغذهای رنگی A ۴ در چهاررنگ و به تعداد کافی
- چسب کاغذی، قیچی، کاغذهای post-it
- ورق‌های کاغذ A به اندازه کافی
- ماژیک در رنگ‌ها و اندازه نوک مختلف به تعداد کافی
- بسته آماده شده برای شرکت کنندگان
- امکانات مستندسازی (دوربین عکاسی و فیلمبرداری) و تیم گزارش نویسی

آماده سازی موضوعات برای ارائه در کارگاه

گروه مسئول برنامه‌ریزی باید قبل از برگزاری کارگاه، موضوعات مختلفی را که برای آگاهی‌رسانی به حضار در کارگاه مناسب و لازم میدانند را بصورت خلاصه و به شکل گزارش‌های مکتوب و یا پاورپوینت تهیه نمایند. فهرست اهم این موضوعات به قرار زیر است:

- اهم توضیحات برای برگزاری کارگاه برنامه‌ریزی (شامل ضرورت‌های عینی، الزام‌های قانونی، و نیازهای مدیریتی)

- اصول رویکرد مدیریت زیست بومی
  - اصول رویکرد برنامه‌ریزی مشارکتی
  - شیوه برگزاری و برنامه‌های کاری در کارگاه‌های مختلف
  - تشریح اجمالی و ویژگی‌های تالاب، اهمیت و ارزش، مسائل و مشکلات و نیازها
- بخش‌های مختلف موضوعات فوق می‌تواند بصورت همکاری گروهی و با مشارکت کارشناسان محلی و استانی تهیه شود. به ویژه از کارشناسان محلی و استانی برای انتخاب مکان‌های مناسب از تالاب برای بازدید میدانی و نیز مطرح کردن کارکردهای ارزشمند، حساسیت‌ها و مسائل و مشکلات مهم می‌توان کمک گرفت.

به اشتراک گذاشتن نتایج کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی

با توجه به رویکرد زیست بومی و بکارگیری شیوه مشارکتی در فرآیند تدوین برنامه مدیریت، برای تبادل نظرهای مشورتی در هر زمینه مشخص، معمولاً سه گروه کاری مجزا تشکیل شده و هر کدام به صورت مستقل و در یک مهلت زمانی مشخص یک موضوع و یا بخش‌های مختلف یک موضوع (و در شرایطی موضوعات مختلف) را به بحث می‌گذارند. در پایان هر برگزاری، بررسی‌های هر کدام از گروه‌های کاری جمع‌بندی شده و نتایج بدست آمده توسط نماینده گروه ارائه شده و با دیگر گروه‌ها جهت نظرخواهی، تکمیل و جمع‌بندی نهایی به اشتراک گذاشته می‌شود.

در پایان هر کارگاه یا نشست مشورتی نیز گزارش کامل دستاوردهای کارگاه در یک بازه زمانی مشخص و با نظارت دبیرخانه تهیه شده و جهت نظرخواهی به تمامی ذینفعان ارسال می‌گردد. سپس نظرات ذینفعان جمع‌آوری شده تا در ادامه فرآیند تدوین برنامه مدیریت جهت به روزرسانی ویرایش‌های مختلف برنامه جامع مدیریت استفاده شوند.

۲-۶- کارگاه اول

هدف از برگزاری کارگاه اول فراهم کردن فضا و بستر مناسب به منظور آشنایی بیشتر ذینفعان تالاب با یکدیگر و توافق به منظور طی کردن مسیر تدوین برنامه جامع مدیریت برای تالاب می‌باشد. در این کارگاه ضمن معرفی شرایط فعلی، بررسی ارزش‌ها و کارکردها، بررسی تهدیدات و مشکلات، یک چشم‌انداز و یک هدف کلی مشترک و مورد توافق کلیه شرکت‌کنندگان برای تالاب و بعنوان یکی از بخش‌های اصلی برنامه مدیریت تعیین می‌گردد. در این کارگاه تمامی شرکت‌کنندگان بصورت مشورتی و با نظارت گروه تسهیلگران به بررسی موارد ذکر شده می‌پردازند. مراحل مختلف تشریفات برگزاری کارگاه اول به قرار زیر خواهد بود.

افتتاحیه کارگاه

حضور مقامات استانی در بخش افتتاحیه و تشریح اهمیت و ضرورت انجام فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب توسط ایشان می‌تواند نقش مؤثری در همگرایی دستگاه‌های استانی برای آغاز حرکت در راستای استقرار مدیریت زیست‌بومی برای مدیریت تالاب داشته باشد. در این قسمت مسئولین پروژه به تشریح شرایط و مسائل حال حاضر تالاب پرداخته و سپس رویکردها و شیوه‌های جدید مدیریت و حفاظت از تالاب‌ها و ضرورت تدوین برنامه مدیریت جامع (رویکرد زیست‌بومی و شیوه مشارکتی) را به شرکت‌کنندگان توضیح خواهند داد.

بازدید میدانی مشترک

این بازدید میدانی با حضور تمامی شرکت‌کنندگان در کارگاه انجام می‌شود و شرکت‌کنندگان در این بازدید فرصت گفتگوی بیشتر و آشنایی با نظرات یکدیگر را پیدا می‌کنند و مسائل و مشکلات تالاب را از نزدیک مشاهده کرده و در راستای هم‌اندیشی برای رفع مسائل و تهدیدات تبادل نظر خواهند کرد. تسهیلگران و برگزارکنندگان کارگاه با انتخاب نقاط مناسب برای بازدید فرصت آشنایی بیشتر شرکت‌کنندگان با کارکردها و مشکلات تالاب‌ها را فراهم می‌کنند.

بررسی ارزش‌ها و کارکردها، تهدیدات و مشکلات و تحلیل ذینفعان

در ادامه کارگاه، شرکت‌کنندگان به سه گروه کاری جهت بررسی و تحلیل موضوعات زیر تقسیم می‌شوند:

- ارزش‌ها و کارکردهای تالاب
- مشکلات و تهدیدات تالاب
- تحلیل ذینفعان

بررسی ارزش‌ها و کارکردها:

این قسمت شامل بررسی و ثبت ارزش‌ها و کارکردهای اصلی (اکولوژیکی، اقتصادی،

اجتماعی، فرهنگی و...) تالاب بر مبنای توصیفات و اطلاعات ارائه شده در گزارش‌های موجود و نیز از نگاه ذینفعان مختلف می‌باشد. در این بخش علاوه بر گفتگو و ثبت مطالب عنوان شده از سوی شرکت‌کنندگان می‌توان از عناوین زیر برای دسته‌بندی و یا جهت‌دهی بهتر مباحث استفاده کرد. این عناوین بر اساس اولویت طبقه‌بندی نشده‌اند و ممکن است از تالابی به تالاب دیگر تغییر کنند. همچنین می‌توان آنها را جداگانه یا همراه با یکدیگر بکاربرد.

- تامین آب
- تامین غذا
- محصولات یا تولیدات تالاب
- تنوع زیستی
- حمل و نقل آبی
- گردشگری و توریسم
- ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی
- جذب رسوبات و تصفیه آلودگی‌ها
- پاکسازی هوا
- تعدیل اقلیم
- ذخیره کربن
- کنترل سیلاب
- تولید انرژی
- تحقیقات و آموزش

بررسی تهدیدات و مشکلات تالاب:

این بخش شامل تهیه فهرستی از تهدیدات و مشکلاتی می‌باشد که تالاب با آنها مواجه است. این فهرست بر مبنای تجارب و شناخت شرکت‌کنندگان و نیز اطلاعات مندرج در گزارش‌های موجود تهیه می‌شود. این تهدیدات و مشکلات ممکن است نتیجه عوامل

طبیعی (آتش‌سوزی، خشکسالی، طوفان) و یا فعالیتهای انسانی باشد. در این بخش نیز می‌توان از بخشی و یا کلیه عناوین زیر با توجه به نوع و شرایط تالاب استفاده کرد.

- کاهش یا از بین رفتن تنوع گیاهی و جانوری
- خشکسالی (کاهش بارش های منطقه)
- برداشت شن و ماسه از بستر رودخانه
- خشک شدن دریاچه و (انتشار نمک)
- نا امنی منطقه به دلیل حضور شکارچیان غیر مجاز
- تجاوز به حریم تالاب و تخریب آن
- مشکلات ناشی از احداث سازه های آبی در بالادست
- برداشت های بی رویه از آبهای سطحی و زیرزمینی بالادست
- بهره برداری های غیرمجاز و یا خارج از توان طبیعی تالاب
- تغییر کاربری اراضی محدوده تالاب
- تخریب تالاب و منابع آن بعلمت عدم هماهنگی بین نهادها
- کشاورزی ناپایدار
- آلودگی تالاب
- نبود برنامه مدیریت مورد توافق برای تالاب

تحلیل ذینفعان:

در این گروه کاری با توجه به ابعاد مختلف تالاب و در ارتباط با کارکردهایی که می‌توان برای این مجموعه تالابی در نظر گرفت، اعضای گروه به بررسی و تکمیل فهرست ذینفعان می‌پردازند و همچنین نحوه تاثیرگذاری هر یک از این ذینفعان بررسی و بحث می‌شود. نمونه‌ای از نتیجه کار این گروه کاری در جدول شماره ۱ آورده شده است.

محدوده اثر	گروه‌های دست اندر کار
تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های کلان / تأمین اعتبارات استانی / به رسمیت شناختن برنامه و افزایش ضمانت اجرایی / مدیریت ملاحظات اجتماعی	استانداری (فرمانداری، بخشداری، دهیاری)
تأمین حبابه تالاب ها / صدور مجوزهای بهره برداری از منابع آب / اجرای طرح‌های مدیریت آب (سدسازی، آبرسانی و ...) / نظارت بر توزیع آب / مطالعات کمی و کیفی منابع آب	شرکت آب منطقه ای
*این نمونه از گزارش کارگاه شماره ۱ مربوط به تالاب آلاگل، آما گل و آجی گل می باشد	

تعیین چشم انداز و هدف کلی

در این بخش از کارگاه تسهیلگران در قالب یک ارائه مجزا، اجزاء اصلی برنامه مدیریت را شرح داده و نقش، اهمیت و ضرورت تعیین یک چشم‌انداز و هدف نهایی را در روند تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب توضیح خواهند داد.

از خصوصیات اصلی یک چشم‌انداز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- آرمانی و بلندپروازانه بودن
- توصیف شرایط ایده‌آل یک تالاب در آینده
- و از مهمترین ویژگی‌های یک هدف کلی می‌توان موارد زیر را نام برد:
- واقع‌گرایانه و قابل تحقق است
- تحقق آن مسیر دستیابی به چشم‌انداز را هموار می‌کند
- متشکل از چند هدف جزئی است
- پروژه در راستای تحقق آن حرکت می‌کند

در این مرحله پس از تقسیم شرکت‌کنندگان در کارگاه به سه گروه کاری، هرکدام از آنها به ترسیم چشم‌انداز و هدف نهایی برای تالاب می‌پردازند و پس از جمع‌بندی بیانیه چشم‌انداز و هدف کلی خود، نمایندگان هر گروه نتیجه کار گروه را ارائه کرده و با دیگر گروه‌ها به اشتراک می‌گذارند.

به منظور رسیدن به یک چشم‌انداز و هدف کلی مشترک برای تالاب، نمایندگان از سه گروه کاری وظیفه تفلیق موارد ارائه شده توسط گروه‌های کاری و جمع‌بندی آن در یک بیانیه مشترک را بعهده می‌گیرند و با وقت کوتاهی که در اختیار آنها قرار می‌گیرد چشم‌انداز و هدف کلی مشترک را برای تایید نهایی به کلیه شرکت‌کنندگان در کارگاه ارایه می‌نمایند. موارد تایید شده بعنوان چشم‌انداز و هدف کلی برنامه مدیریت جامع تلقی می‌گردند.

جمع بندی

در پایان این کارگاه علاوه بر مرور دستاوردهای آن، بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، ارسال آن برای شرکت‌کنندگان و دریافت بازخورد از سوی آنها، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد.

در پایان برگزاری کارگاه اول، دستاوردهای آن در قالب یک گزارش کوتاه تهیه و برای اطلاع و اظهار نظر به کلیه شرکت‌کنندگان در کارگاه و نیز مدیران و مسئولان نهادهای ذیربط ارسال می‌شود. و متعاقباً پس از دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی، این گزارش بازنگری و اصلاح شده و قبل از برگزاری کارگاه دوم برای اطلاع شرکت‌کنندگان در کارگاه ارسال می‌گردد. نمونه گزارش کارگاه آغازین در پیوست شماره ۳ آورده شده است.

۳-۶- کارگاه دوم

در قالب کارگاه دوم اصلی‌ترین بخش برنامه مدیریت شامل اهداف راهبردی و اقدامات اولویت‌دار با هدف رفع تهدیدات و مشکلات و استفاده از ظرفیت‌های تالاب با مشارکت ذینفعان تعیین و نهاد و یا گروه مسئول اجرای هر یک از این اقدامات مشخص می‌گردد. در این کارگاه با بکارگیری روش‌های مشارکتی مختلف مانند تکنیک درخت مشکلات، تهدیدات و مشکلات تالاب که در کارگاه قبل توسط شرکت‌کنندگان تعیین شده‌اند، تحلیل و مورد بررسی عمیق‌تری قرار می‌گیرند. سپس با در نظر گرفتن چشم‌انداز و هدف نهایی تعیین شده برای تالاب اهداف راهبردی، اهداف بلند مدت و اهداف کوتاه مدت

در موضوعات مختلفی مانند مدیریت آب، خاک، حفاظت و پایدارسازی تنوع زیستی، مسائل اقتصادی اجتماعی و غیره تعیین می‌شوند. در ادامه، طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی (اقدامات اولویت‌دار) جهت عملی‌کردن اهداف بررسی و تعیین می‌شوند. مراحل مختلف تشریفات برگزاری کارگاه دوم به قرار زیر خواهد بود.

افتتاحیه کارگاه دوم

در این بخش مجدداً فرآیند تهیه و تدوین برنامه جامع مدیریت تالاب و اقدامات انجام شده در کارگاه اول و دستاوردهای آن مرور می‌شود و نظرات و پیشنهادات مطرح شده در خصوص گزارش و دستاوردهای کارگاه قبل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

تحلیل تهدیدات و مشکلات تالاب

در ادامه، شرکت‌کنندگان به مرور و بررسی نتایج بدست آمده در خصوص تهدیدات و مشکلات تالاب از کارگاه اول پرداخته و سپس اقدام به بررسی تفصیلی و دسته بندی

آنها می‌کنند و موضوع هر یک از دسته مشکلات را تعیین می‌نمایند. به عنوان مثال، این دسته‌ها می‌توانند دارای عناوین زیر باشند:

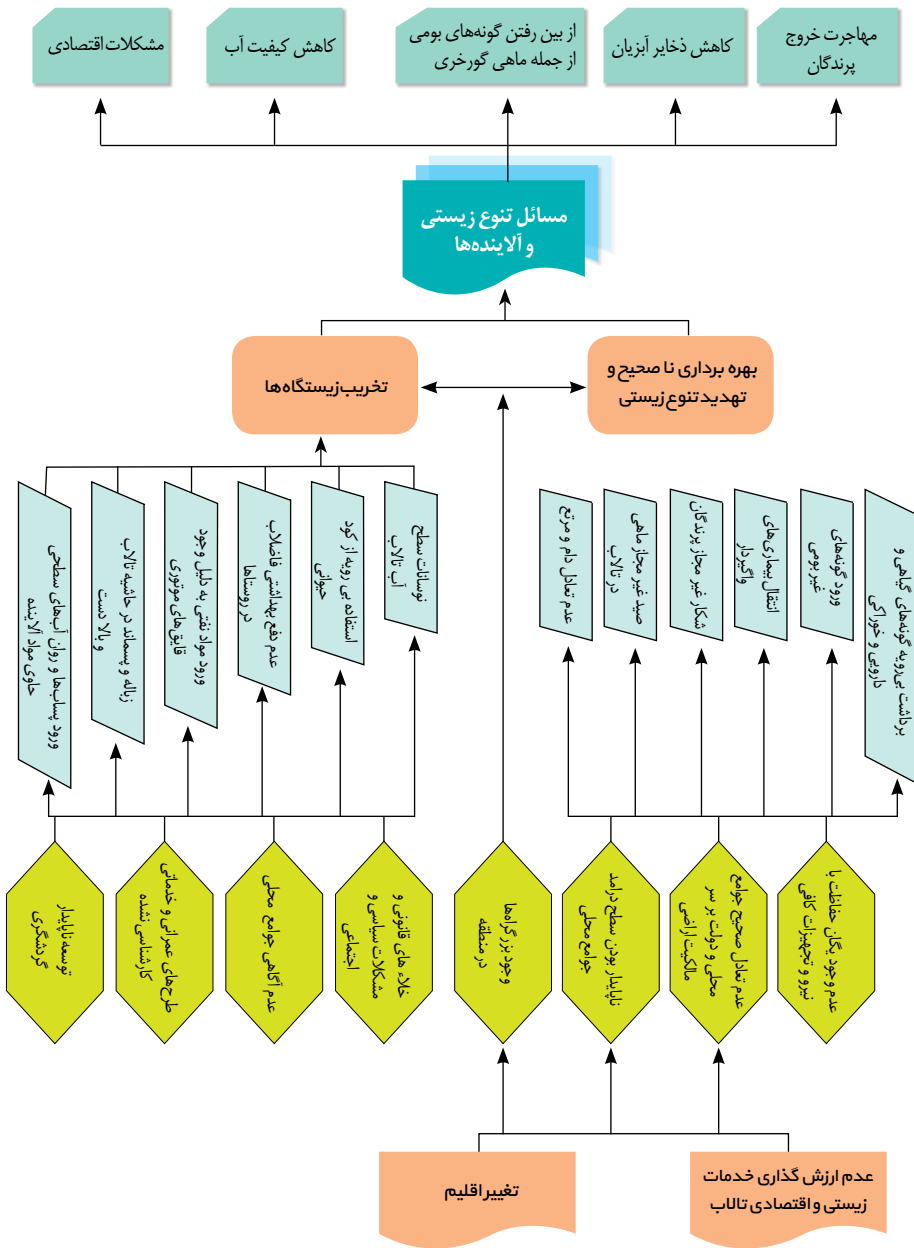
- مشکلات مربوط به حقایق و تأمین آب تالاب
- مسائل محیط زیست و تنوع زیستی
- مدیریت نامناسب منابع آب و خاک در حوضه آبریز
- معیشت ناپایدار مردم محلی
- آموزش و فرهنگ سازی
- ...

تحلیل تهدیدات و مشکلات (تکنیک درخت مشکلات):

تسهیلگران در ابتدا به معرفی و ارائه تکنیک‌های مختلف در خصوص تحلیل مشکلات پرداخته و (تکنیک درخت مشکلات) را به عنوان روش متداول توضیح می‌دهند. در این روش مسئله اصلی را که گروه با آن مواجه است روی تنه درخت قرار می‌دهند. سپس اعضای گروه باید در ریشه‌های این درخت علل مسئله و در شاخه‌های آن اثرات و پیامدهای مسئله را جایگذاری کنند. برای این کار باید به مفهوم علت و پیامد توجه شود. ریشه‌ها علت‌های بوجود آمدن آن مشکل هستند و پیامدها وضعیتی هستند که بعد از بوجود آمدن مساله نمایان می‌شوند. تهیه درخت مشکلات وضعیت بد تالاب را برای گروه ترسیم خواهد کرد.

سپس سه گروه کاری شکل گرفته و با استفاده از تکنیک درخت مشکلات به تجزیه و تحلیل تهدیدات و مشکلات تالاب در دسته مشکلات خود می‌پردازند. نمونه ای از نتایج درخت مشکلات از کارگاه دوم تالاب چغاخور در نمودار شماره ۸ نشان داده شده است. و در آخر نتایج هر کدام از گروه‌های کاری به دیگر گروه‌ها ارائه می‌شود تا همپوشانی احتمالی و اثرات آنها بر یکدیگر بررسی شوند.

نتیجه نهایی هماهنگی و جمع‌بندی دستاوردهای گروه‌های کاری، تهیه یک فهرست دسته‌بندی شده و مورد توافق از مسائل و مشکلات اصلی اثرگذار بر تالاب و اولویت‌بندی آنهاست که در مرحله بعد مبنای تدوین اهداف راهبردی و اقدامات مدیریتی قرار می‌گیرد.

نمودار ۸: نتایج درخت مشکلات از کارگاه دوم تالاب پفاجور

مشخص کردن اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه مدت و بلند مدت واقدمات اولویت دار

تدوین اهداف راهبردی:

در این بخش از کارگاه توضیحاتی از سوی تسهیلگران در خصوص نحوه استخراج و تدوین اهداف راهبردی و اقدامات اولویت دار با استفاده از نتایج تحلیلی مسائل و مشکلات ارائه می‌گردد. هرکدام از اهداف راهبردی بایستی مرتبط و متناسب با موضوع اصلی هرگروه از مشکلات یا به عبارت دیگر تنه درخت تحلیل مشکلات هریک از گروه‌ها باشد. لازم است این اهداف در راستای اهداف کلی و با نگاه به چشم‌انداز تعیین شده در بخش‌های قبل تدوین شوند. به ترتیب فوق، اهداف راهبردی بر اساس عناوین دسته‌بندی‌های اصلی مسائل و مشکلات و برای رفع آنها تدوین و تنظیم می‌گردد. نمونه‌هایی از عناوین این اهداف راهبردی می‌تواند به قرار زیر باشد:

- مدیریت منابع آب تالاب
- حفاظت از تنوع زیستی
- استفاده از ظرفیت‌های تالاب برای پایداری معیشت
- اطلاع‌رسانی و ارتقاء آگاهی عمومی
- (به یادداشت "حدود قابل قبول تغییرات" مراجعه شود).

تدوین اهداف کوتاه مدت و بلند مدت:

پس از تعیین اهداف راهبردی، گروه‌های کاری برای بحث و بررسی تفصیلی در مورد

۱- حدود قابل قبول تغییرات: حدود قابل قبول تغییرات مفهومی است بسیار کارا و مفید که تعیین می‌کند تغییرات تا چه اندازه ای تحمل خواهند شد. این مفهوم میتواند در مورد اهداف عملیاتی یا بلندمدت بکار رود (بعنوان مثال برای تالاب‌ها، حداکثر و حداقل سطح آب یا حداکثر و حداقل پوشش گیاهی). چنانچه از حدود یاد شده تجاوز شود، اقدامات اصلاحی باید بلافاصله صورت پذیرد. در حدود قابل قبول تغییرات می‌بایست توان بهره برداری و بازدهی منابع طبیعی در نظر گرفته شود تا برای مثال بتوان مقدار برداشت محصول یا صید ماهی را مشخص کرد. نظارت مستمر در این فرایند بسیار حیاتی است و از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد.

هر یک از آنها و تعیین اهداف اجرایی (کوتاه مدت و بلند مدت) و متعاقباً اقدامات اجرایی اولویت‌دار تشکیل می‌شود. به این ترتیب هرکدام از گروه‌های کاری می‌بایست با در نظر گرفتن هدف راهبردی گروه خود برای تحقق آن به تدوین اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت اجرایی و همچنین اقدامات اولویت‌دار بپردازند. مهمترین ویژگی‌های اهداف اجرایی (SMART) به شرح ذیل می‌باشند:

- مشخص (Specific)
- قابل اندازه‌گیری (Measurable)
- دست‌یافتنی (Achievable)
- مرتبط و واقعی (Relevant & Realistic)
- در چارچوب زمانی (Time Bound)

در این بخش با بررسی درخت مشکلات و تمامی عوامل عمده‌ای که می‌توانند بر اجرای اهداف راهبردی تأثیر مثبت یا منفی داشته باشند، اهداف اجرایی بلندمدت و کوتاه‌مدت تالاب شناسایی می‌گردند. این عوامل را می‌توان بصورت زیر طبقه‌بندی کرد:

- عوامل طبیعی دارای منشاء داخلی: مانند وراثت طبیعی گیاهی و تغییر در سطح آب در اثر بارش باران
- عوامل مصنوعی دارای منشاء داخلی: تهاجم گونه‌های غیربومی، فرسایش منطقه، اختلالات و مزاحمت‌ها و آلودگیها
- عوامل طبیعی دارای منشاء خارجی: عواملی که در خارج از تالاب اتفاق می‌افتند مانند تغییرات آب و هوایی و یا تغییرات در آبهای جاری و یا سطح آب دریا
- عوامل مصنوعی دارای منشاء خارجی: بعنوان مثال انحراف مسیر و برداشت منابع آبی تالاب، افزایش رسوبات در اثر فرسایش نواحی بالادست رودخانه، احداث سازه‌های آبی در بالادست و آلودگیها
- عوامل گریزنپذیر ناشی از الزامات قانونگذاری و سنت‌ها: این مورد الزامات حقوق و وظایف قانونی یا عرفی که مدیریت تالاب ملزم به رعایت آنهاست را در بر می‌گیرد. الزامات قانونی می‌توانند نتیجه قوانین بین‌المللی، ملی یا منطقه‌ای باشند که دو مورد اخیر معمولاً

- از اهمیت بیشتری برخوردارند. توسعه روستایی نیز می‌تواند عامل مهمی به شمار آید. حقوق عرفی می‌تواند شامل چراندن دامها، شکار، قطع درختان و سنت‌های دینی باشد.
- ملاحظات طبیعی: شامل ویژگیهای طبیعی مانند عدم امکان دسترسی (به تالاب) می‌شود که ممکن است بر اجرای اهداف بلندمدت تاثیرگذار باشد.
  - منابع موجود: شامل بودجه و منابع انسانی موجود برای انجام فعالیتهای مدیریتی می‌شود.
  - عوامل خلاصه شده‌ای که بر اجرای اهداف بلندمدت تاثیرگذار هستند: خلاصه عوامل بالا که ما را بطور منطقی به سوی شناسایی اهداف هدایت می‌کند.

مشخص کردن طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی (اقدامات اولویت دار):

طرح‌ها، اقدامات و کارهایی که باید با رعایت اولویت انجام شوند تا دستیابی به اهداف اجرایی را محقق سازند تحت عنوان "اقدامات اولویت دار" تعریف می‌شوند. این اقدامات در واقع شرح وظایف و برنامه کارهای اجرایی مدیریت را برای دوره زمانی مشخص تعریف می‌کنند. ویژگی‌های پنج‌گانه بیان شده برای اهداف اجرایی (SMART) بطور مشخص تری برای اقدامات اولویت دار نیز قابل اطلاق هستند. این اقدامات باید با حداکثر شفافیت و صراحت، نوع، مشخصه و کیفیت کاری را که باید در دوره زمانی مشخص شده انجام گیرد و نیز نهاد(های) مسئول برای اجرای آن را تعریف نماید.

به عنوان مثال، جدول شماره ۲، از گزارش کارگاه شماره دو تدوین برنامه مدیریت مجموعه تالاب‌های بین‌المللی هامون ارائه می‌شود، که نشان‌دهنده یکی از اهداف راهبردی، اهداف بلند و کوتاه‌مدت و همچنین اقدامات اولویت دار و نهادهای مسئول آنها می‌باشد.

جمع بندی

در پایان این کارگاه نیز همانند کارگاه اول دستاوردهای کارگاه مرور می‌شوند و بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب ارایه می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، ارسال آن برای شرکت کنندگان و دریافت بازخورد از سوی آنها، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد.

جدول شماره (۲) هدف راهبردی: رسیدن به وضعیت مطلوب آب و خاک و کنترل ریزگردها
(برگرفته از برنامه مدیریت جامع تالاب های هامون)

موضوعات اصلی	اهداف برنامه	اقدامات اولویت در	بخش مسئول	بخش همکار	
فرسایش خاک از بستر تالاب	۵ ساله: کنترل فرسایش و برداشت خاک در ۳۰ درصد سطح بحرانی واقع در بخش ایرانی تالاب	<ul style="list-style-type: none"> ■ شناسایی و تدقیق خاستگاههای ماسه و گرد و غبار ■ تعیین مکانیسم و مدل وزش باد و وقوع گرد و غبار ■ تعیین روش‌های کنترل و اجزاء مناطق بحرانی فرسایش بادی ■ اجرای طرح‌های حفاظتی پایبوت جهت بررسی میزان اثر بخشی پروژه‌هایی که قابلیت اثر بخشی آنها هنوز مستند نمی باشد بررسی تغییرات زیست محیطی و اقلیم در گذشته دریاچه هامون با هدف پیش بینی و ارزیابی آینده	محیط زیست استان	مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی، منابع طبیعی، موسسه تحقیقات خاک و آب وزارت جهاد کشاورزی	
			اجرای طرح‌های حفاظتی، تأیید شده در بستر تالاب	محیط زیست استان	منابع طبیعی
			اجرای طرح‌های حفاظتی، تأیید شده در حاشیه و اطراف بستر تالاب	منابع طبیعی	جهاد کشاورزی، محیط زیست استان
			تدوین برنامه و اجرای تعادل دام و مرتع در مراتع و نزارهای دارای سامان عرفی داخل تالاب	منابع طبیعی	جهاد کشاورزی، محیط زیست استان
			جلوگیری از عبور و مرور خودروها از بستر تالاب	نیروی انسانی	محیط زیست استان، منابع طبیعی
			بازگشایی و اصلاح مسیر آب فراه رود در داخل تالاب	محیط زیست استان	آب منطقه‌ای
			لایروبی مستمر، اصلاح مسیر و تثبیت انهار و رودخانه‌ها با اولویت رودخانه‌های مستقیم به تالاب و مصب ورود آب به تالاب	آب منطقه‌ای	استادزای جهاد کشاورزی، محیط زیست استان
			سامان دهی سازه‌های آبی موجود در مسیر رودخانه‌ها	آب منطقه‌ای	شرکت آب و خاک سیستان
			اجای انهار داخل مانند پریان و سایر انهار مسدود شده مستقیم به تالاب	آب منطقه‌ای	شرکت آب و خاک سیستان
			بازگوری در نحوه مدیریت آبهای داخلی مستقیم به تالاب	آب منطقه‌ای	محیط زیست استان، منابع طبیعی، شیلات
افزایش ورود آب به تالاب	۱۵ ساله: اختصاص حداقل ۶۰ درصد جریان های ورودی به کشور از رودخانه هیرمند برای تالاب به منظور تأمین نیاز آبی آنها	بررسی و بازگوری در کارکردهای چاه نیمه چهارم با توجه ویژه به محیط زیست	آب منطقه‌ای	شرکت آب و خاک سیستان	
		بررسی میزان آب قابل دسترسی حوزه‌های داخلی و آبهای زیر سطحی اطراف هامونها	آب منطقه‌ای	جهاد کشاورزی، محیط زیست استان	
		امکان سنجی انتقال آب با لوله یا کانال مستقیم از چاه نیمه‌ها به تالاب	آب منطقه‌ای	محیط زیست استان، جهاد کشاورزی	
		بازگوری در حق آبه تالاب از چاه نیمه‌ها بر مبنای نیاز آبی تالاب از نظر کیفی و کمی	وزارت نیرو	محیط زیست استان، آب منطقه‌ای، مراکز تحقیقات منابع طبیعی سیستان، منابع طبیعی، امور عشایر، شیلات	

متعاقب برگزاری کارگاه دوم، گزارش کارگاه که حاوی مجموعه دستاوردها و نتایج مباحث کارگاه‌های اول و دوم که شامل شرح خصوصیات تالاب، ارزش و اهمیت آن و نیز مسائل و مشکلات و نهایتاً پیش‌نویس برنامه مدیریت (شامل بیانیه‌های چشم‌انداز و هدف کلی و نیز اهداف اجرایی و اقدامات اولویت‌دار) می‌باشد، تهیه و در مهلت تعیین شده برای شرکت‌کنندگان در کارگاه و نیز سایر نهادها و افراد صاحب نظر و بمنظور دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی آن‌ها ارسال می‌گردد. متعاقباً پس از دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی، این گزارش بازنگری و اصلاح شده و قبل از برگزاری کارگاه سوم برای اطلاع شرکت‌کنندگان در کارگاه ارسال می‌گردد. نمونه گزارش کارگاه دوم در پیوست شماره ۴ آورده شده است.

۴-۶- کارگاه سوم

این کارگاه با هدف نهایی‌سازی اهداف و اقدامات اولویت‌دار برنامه مدیریت تالاب، و تعیین ساختار سازمان اجرایی برنامه مدیریت تالاب و طراحی برنامه و پروتکل‌های پایش و بررسی مسائل مربوط به آن برگزار می‌شود.

افتتاحیه کارگاه سوم

در این بخش، پس از مرور مجدد شرایط، کارکردها، مشکلات تالاب و رویکردهای مورد استفاده جهت تدوین برنامه جامع مدیریت تالاب، نتایج بدست آمده در کارگاه‌های اول و دوم مرور شده و سپس نظرات و پیشنهادات جمع‌آوری شده در آن کارگاه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند.

بررسی و نهایی سازی اهداف اجرایی و اقدامات اولویت‌دار

در این بخش مجدداً، مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور و مراحل باقیمانده از آن برای شرکت‌کنندگان شرح داده می‌شود. با توجه به دستاوردهای کارگاه‌های قبلی و نشست‌های احتمالی برگزار شده بین کارگاه‌های شماره ۲ و ۳، یک بار دیگر با کمک تمامی شرکت‌کنندگان اهداف راهبردی، اهداف اجرایی کوتاه‌مدت و بلندمدت و اقدامات اولویت‌دار، جهت نهایی‌سازی، مورد بررسی مجدد قرار می‌گیرند و برای آخرین بار نقطه نظرات حاضرین دریافت شده و در صورت نیاز به بحث گذاشته می‌شود و نتیجه برای اعمال در برنامه مدیریت ثبت می‌گردد.

برای سهولت بخشیدن به اجرای این بخش، نتایج و خروجی کارگاه شماره ۲ بصورت پرینت شده و آماده در اختیار شرکت‌کنندگان قرار می‌گیرد و پس از بحث و گفتگو در صورت نبودن نظر مخالف اقدام به برگزاری ادامه کارگاه می‌شود.

تعیین ساختار سازمانی اجرای برنامه مدیریت تالاب

برنامه مدیریت جامع تالاب یک برنامه فرابخشی است که در آن گروه‌های مختلف ذینفعان به طور متناسب نقش و مسئولیت خواهند داشت. بنابراین برای اجرای مناسب و کارآمد، نیازمند برنامه‌ریزی و پشتیبانی قوی از سوی مقامات ذیربط در سطح ملی، استان، شهرستان و محلی می‌باشد.

در این راستا ذینفعان به چهار گروه تقسیم می‌شوند تا ساختارهای سازمانی موجود در سطوح جوامع محلی، شهرستان، استان و بین‌المللی که برای کمک به احیای تالاب وجود دارند را شناسایی کنند و ساختار پیشنهادی برای احیای تالاب را در سطوح مختلف مشخص نمایند. در این بخش نمایندگان استانی در یک گروه، نمایندگان دولتی شهرستانی در یک گروه و نمایندگان جوامع محلی و بخش غیردولتی در گروه کاری دیگری قرار می‌گیرند. با توجه به نوع تالاب ممکن است گروه کاری دیگری از کارشناسان در سطح ملی برای بررسی ساختارها در سطح ملی موضوع را بررسی کنند. برخی از سوالات مطرح شده برای بحث و بررسی در گروه‌های کاری به شرح ذیل می‌باشد:

گروه کاری استانی به سوالات زیر پاسخ می‌دهد:

• چه ساختار بین بخشی مرتبط با مدیریت تالاب در سطح استان (و در صورت وجود در سطح ملی) وجود دارد؟ فهرست آنها و کارکردهایشان چیست؟

• برای اجرای این برنامه مدیریت به چه ساختار بین بخشی نیازمندیم؟ آیا از ساختارهای موجود می‌توان استفاده کرد و یا به ساختار جدیدی نیاز است؟ (کمیت‌ها یا گروه‌های کاری احتمالی)

• شرح وظایف این ساختار برای اجرای برنامه مدیریت چیست؟ چه ارتباطی با ساختار شهرستانی دارد؟

گروه کاری شهرستانی به سوالات زیر پاسخ می‌دهد:

• چه ساختار بین بخشی مرتبط با مدیریت تالاب در سطح شهرستان وجود دارد؟

فهرست آنها و کارکردهایشان چیست؟

• برای اجرای این برنامه مدیریت به چه ساختار بین بخشی در سطح شهرستان

نیازمندیم؟ آیا از ساختارهای موجود می‌توان استفاده کرد و یا به ساختار جدیدی نیاز است؟
(کمیت‌ها یا گروه‌های کاری احتمالی)

• شرح وظایف این ساختار برای اجرای برنامه مدیریت چیست؟ چه ارتباطی با ساختار استانی دارد؟

گروه کاری جوامع محلی به سوالات زیر پاسخ می‌دهد:

• چه ساختارهای اجتماعی محلی مرتبط با تالاب و اطراف آن در سطح جوامع بومی وجود دارد؟ فهرست آنها و کارکردهایشان چیست؟

• این ساختارهای اجتماعی چگونه می‌توانند به مدیریت و حفظ تالاب کمک کنند؟

• اگر قرار باشد نمایندگان از جوامع محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختارهای مدیریتی استانی یا شهرستانی حضور داشته باشند چگونه و به چه ترتیبی انتخاب می‌شوند؟ این ساختارها شامل اعضای اصلی، فرعی و شرح وظایف آنها در مورد اجرای برنامه مدیریت تالاب می‌باشد. نمونه‌ای از این ساختارها از گزارش کارگاه شماره ۳ تالاب‌های بین‌المللی هامون در نمودار شماره ۹ نشان داده شده است.

ستاد ملی اجزاء و مدیریت تالاب هامون
(بر اساس مصوبه هیات دولت)

اعضاء

- معاون اول رئیس جمهور (رئیس ستاد)
- رئیس سازمان حفاظت محیط زیست (دبیر ستاد)
- وزیر جهاد کشاورزی
- وزیر نیرو
- رئیس سازمان هواشناسی
- معاون وزیر امور خارجه
- معاون وزیر کشور
- استاندار

وظایف (کارکرد ها)

- نظارت عالی بر اجرای برنامه مدیریت زیست بومی
- پیگیری موضوع حق آبه تالاب از کشور همسایه
- بررسی تامین آب از سایر منابع
- تامین اعتبارات کلان مورد نیاز
- تصویب مداخلات احتمالی در تالاب
- انتخاب احتمالی مشاور بین المللی
- هماهنگی مکاتبات و بازدیدهای بین المللی
- طرح موضوعات مرتبط تالاب در سطح ملی و بین المللی

کار گروه استانی اجزاء و مدیریت جمع تالاب هامون

وظایف دبیرخانه:

- پیگیری سازو کارهای تصویب طرح مدیریت تالاب
- تهیه و پیگیری تایید برنامه‌های کاری سالیانه در مراجع ذیربط
- هماهنگی تامین اعتبارات مالی مورد نیاز در بخش های مختلف
- هماهنگی های فرایختنی برای یکپارچه سازی فعالیت های طرح
- پیگیری انجام تغییرات احتمالی طرح مدیریت تالاب و برنامه‌های ارائه شده
- ارائه گزارشات پیشرفت کار
- ارائه گزارشات پایش و ارزیابی به سطوح مختلف مدیریت
- انجام ارزیابی ۵ ساله نحوه اجرای طرح مدیریت تالاب
- پیگیری برگزاری جلسات مرتبط

- استاندار (رئیس کار گروه)
- رئیس سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان
- فرماندار ویژه شهرستان زابل و رئیس کار گروه شهرستان
- مدیر کل حفاظت محیط زیست استان (دبیر کار گروه)
- رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان
- مدیر کل منابع طبیعی استان
- مدیر کل امور عشایر استان
- مدیر کل شیلات سیستان
- مدیر عامل شرکت سهامی آب منطقه ای استان
- مدیر کل مدیریت بحران استان
- ۲ نفر از نمایندگان جوامع محلی
- ۲ نفر از متخصصین دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی
- همچنین اعضای زیر بنا به ضرورت در جلسات دعوت می شوند
- فرمانده مرزبانی
- مدیر کل صدا و سیما استان
- مدیر عامل شرکت توسعه منابع آب و خاک سیستان
- مدیر کل صنعت، معدن و تجارت استان
- مدیر کل آموزش فنی و حرفه ای استان
- مدیر کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان

- بررسی ظرفیت‌ها و اولویت‌های توسعه منطقه و تدوین پیش نویس چشم انداز و سیاستگذاری رویکرد کلان مدیریت منطقه و ارائه پیشنهاد به سطح ملی.
- پیش بینی اعتبارات ملی و تامین اعتبارات استانی مورد نیاز برنامه‌ها
- نظارت بر اجرای برنامه‌ها و هزینه کرد اعتبارات.
- بازنگری برنامه مدیریت زیست بومی تالاب پس از ارزیابی دوره ای
- کمک به یکپارچه سازی برنامه مدیریت در ارگانهای استانی.
- ارزیابی پیشرفت و موانع اجرای برنامه‌ها و هماهنگی های بین بخشی.
- تایید برنامه‌های اجرایی سالانه پیشنهادی سطح شهرستانی.
- ایجاد ارتباط با مقامات محلی افغانستان.
- ابلاغ برنامه‌های مصوب کار گروه استانی به سطح شهرستان.
- ارائه گزارشات نظارتی به سطح ملی

کار گروه مدیریت یکپارچه تالاب هامون

- کمیته نظارت و پایش
- کمیته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
- کمیته کشاورزی، منابع طبیعی، امور اراضی و محیط زیست
- فرماندار ویژه شهرستان زابل (رئیس کار گروه)
- فرمانداران سایر شهرستانهای سیستان
- نماینده تام الاختیار اداره کل محیط زیست در سیستان (دبیر کار گروه)
- نماینده تام الاختیار سازمان جهاد کشاورزی در سیستان
- نماینده تام الاختیار اداره کل منابع طبیعی در سیستان
- نماینده تام الاختیار هنگ مرزی در سیستان
- نماینده تام الاختیار اداره کل امور عشایر در سیستان
- نماینده تام الاختیار شرکت سهامی آب منطقه‌ای در سیستان
- مدیر کل مدیریت بحران استان
- ۳ نفر از نمایندگان جوامع محلی
- ۳ نفر از متخصصین دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی

- سیاست گذاری و برنامه ریزی در مورد تالاب
- نظارت بر کلیه فعالیت های موثر بر اکوسیستم تالاب
- منطبق بر برنامه مدیریت تدوین شده تالاب
- هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی در خصوص فعالیت های برنامه مدیریت تالاب
- اجرایی کردن برنامه مدیریت زیست بومی
- ارائه پیشنهادت به سطح استانی
- ارائه گزارش به سطح استانی

جمع معتمدین و ذینفعان تالاب هامون

- عشایر
- صیادان
- کشاورزان
- سایر بهره برداران
- شوراها و اسلامی روستاهای حاشیه تالاب
- سازمان های مردم نهاد
- فعالان اجتماعی و سیاسی
- سران طوایف و معتمدان محلی

- ارائه نظرات مشورتی به تیم تصمیم گیر.
- همکاری در جلب مشارکت مردم محلی در اجرای برنامه‌های مدیریت تالاب.
- معرفی نماینده برای شرکت در جلسات کار گروه پیشنهادی سطح شهرستان (منطقه سیستان).
- همکاری در نظارت و ارزیابی پروژه‌های مدیریتی و اجرایی تالاب.

در انتهای این بخش نیز نتایج هر یک از گروه‌های کاری به سایر گروه‌ها ارایه و تلاش می‌شود در خصوص ساختارهای لازم برای مدیریت تالاب به جمع بندی نزدیک شویم.

برنامه و پروتکل‌های پایش

پایش به معنی جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات در مورد برنامه مدیریت جامع تالاب و وضعیت تالاب است. بررسی مستمر در مقاطع مختلف زمانی و ارایه گزارش کار به سیستم مدیریتی برای اطلاع از روند کار و اصلاحات احتمالی برنامه مدیریت جامع تالاب و وضعیت تالاب از اهداف پایش می باشد.

در ابتدای این بخش، فرآیند کلی تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب مرور می‌شود و در ادامه توضیحات لازم در خصوص تعاریف کلی در ارتباط با برنامه و پروتکل پایش، ضرورت وجود آن در برنامه مدیریت جامع و نحوه تدوین و اجرای آن برای حاضرین ارایه می‌گردد. پس از ارائه توضیحات، اعضای حاضر در جلسه به منظور بررسی و تدوین برنامه‌های پایش، بر اساس الگوهای برنامه مدیریت زیست بومی موجود برای تالاب‌های کشور در سه بخش آب و خاک، تنوع زیستی، اقتصادی و اجتماعی، به سه گروه کاری تقسیم می‌شوند. در این روز کاری پس از تدوین برنامه‌های پایش توسط گروه‌ها، چالش‌ها و مشکلات قابل پیش بینی در فرآیند اجرای برنامه‌های پایشی مورد بررسی قرار می‌گیرند و راهکارهای پیشنهادی برای رفع آن‌ها ارایه می‌شوند. پس از پایان کار گروهی، نتایج بدست آمده توسط گروه‌های تخصصی ارایه می‌شود و حاضرین نقطه نظرات تکمیلی خود را در ارتباط با مطالب تدوین شده عنوان می‌کنند.

نمونه‌ای از ساختار پیشنهادی برای برنامه پایش در بخش تنوع زیستی مجموعه تالاب‌های آلاگل، آما گل، آجی گل در جدول شماره ۳ آورده شده است.

پایش تنوع زیستی	پارامترهای پایش	نقاط پایش	زمان پایش	نهاد مسئول نهاد همکار	زمان گزارش دهی	محل ذخیره داده ها	بودجه مورد نیاز
نی زار	سطح نی زار	هر تالاب دو پلات	فصلی (بهار و تابستان)	محیط زیست و جوامع محلی	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
جریبیل	شمارش تعداد لانه و مشاهده	حاشیه تالاب	بهار و تابستان	محیط زیست	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
پلانکتون ها	بیوماس	هر تالاب دو نقطه	فصلی	محیط زیست / شیلات	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
کپور وحشی	تعداد	آلاکل - سه نقطه - آما گل و آچی گل یک نقطه	فصلی	محیط زیست / شیلات هیئت ماهیگیری	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
سمور آبی	کلنی تعداد	حاشیه تالاب	فصلی	محیط زیست	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
پلیکان پا خاکستری	تعداد	کل تالاب	پاییز و زمستان	محیط زیست	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
اردک های غواص	تعداد	کل تالاب	پاییز و زمستان	محیط زیست	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی
فلامینگو	تعداد	کل تالاب	پاییز و زمستان	محیط زیست	فصلی	دبیرخانه مدیریت زیست بومی	کمیته برنامه ریزی

برگرفته از: گزارش کارگاه ۳ مجموعه تالابهای آلاکل، آما گل، آچی گل

الزامات اجرایی برنامه پایش

کار گروهی: اجرای موفق برنامه پایش مستلزم هماهنگی و همکاری نزدیک بین سازمان های دولتی، جوامع محلی و تشکل های غیردولتی و تمامی ذینفعان حوضه تالاب می باشد.

گردآوری داده ها: در امر پایش به منظور اجتناب از تحمیل مسئولیت اضافه بر سازمانی خاص، تمامی سازمان های ذیربط و ذینفع باید امور مربوط به پایش را که به صورت جاری

در دستور کار آنها قرار گرفته است، ادامه داده و اطلاعات و داده‌های موجود را در اختیار سایر سازمان‌های ذینفع کلیدی قرار دهند. جهت اجتناب از به هدر رفتن هزینه‌های جمع‌آوری داده، پایگاه داده‌ها باید در نهادهای مسئول پایش استقرار یافته و مکانیسم‌هایی برای در دسترس قرار دادن اطلاعات زیست محیطی (ترجیحاً از طریق اینترنت) پیش‌بینی گردد.

روش‌شناسی: یک برنامه پایش خوب می‌تواند داده‌های مناسبی را تولید نماید. لازم است که روش‌های کار با جزئیات کامل (پروتکل‌ها) مورد بررسی سازمان‌های مربوطه قرار گرفته و در جهت استانداردسازی و چاپ آنها اقدام گردد.

بودجه: از آنجا که برنامه‌های پایش می‌توانند بسیار پرهزینه باشند، سازمان‌های اجرایی مسئولیت تامین بودجه و اعتبارات لازم را دارند (از طریق بودجه‌های ملی و استانی).

گزارش‌دهی: کمیته مسئول موظف است بر اساس اقدامات صورت گرفته، سالانه یک گزارش جامع پایش برای سایت تالابی مورد نظر تهیه نماید. این گزارش پایش با عنوان "وضعیت محیط‌زیست تالاب ... در سال ..." باید به طور گسترده منتشر و نیز از طریق اینترنت در دسترس همگان قرار گیرد. در ضمن هر پنج سال یکبار یک گزارش تحلیلی برای جمع‌بندی و تفسیر نتایج برنامه پایش و ارائه بازخوردهای لازم به برنامه مدیریت تالاب می‌بایست تهیه و ارائه شود. سازمان حفاظت محیط‌زیست نیز به عنوان متولی اصلی تالاب‌ها در کشور موظف است گزارش مذکور را مورد بررسی و پس از تأیید منتشر نماید.

ظرفیت‌سازی: به طور کلی به نظر می‌رسد تخصص‌های لازم برای اجرای برنامه پایش (به جز نیازهای آموزشی در رابطه با استفاده از تجهیزات و فن‌آوری‌های جدید) در ایران موجود است. با توجه به اینکه تعداد متخصصین لازم بسیار کمتر از تعداد مورد نیاز برای اجرای کامل برنامه پایش است، لازم است برنامه‌های آموزشی جامعی برای اجرای برنامه پایش برنامه‌ریزی شود. همچنین، ظرفیت تفسیر داده‌ها و تلفیق آنها در قالب یک گزارش تحلیلی جامع توسط سازمان‌های مسئول نیاز به ظرفیت‌سازی دارد. در ضمن، ظرفیت‌های لازم در بین جوامع محلی برای همکاری در برنامه پایش باید ایجاد گردد.

کاهش ریسک‌های مرتبط با اجرای برنامه پایش

ریسک‌هایی که با انجام برنامه پایش مرتبط هستند به دو دسته تقسیم می‌شوند:

- ریسک‌هایی که مانع انجام برنامه پایش می‌شوند
  - ریسک‌هایی که از طریق انجام پایش بر محیط زیست وارد می‌شوند.
- این ریسک‌ها، همراه با راه‌های کاهش آنها در جدول شماره ۴ نشان داده شده‌اند. این جدول به عنوان مثال از گزارش کارگاه دوم تدوین برنامه جامع مدیریت تالاب قره قشلاق آورده شده است.

جدول ۴: ریسک‌های برنامه پایش

ریسک‌های پایش	ریسک‌ها
ریسک‌هایی که مانع اجرا برنامه پایش هستند	
آمادگی برای روندهای عمومی تغییرات اقلیمی در سطوح محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی از طریق به اشتراک گذاشتن تجارب و تبادل اطلاعات	۱ تغییرات ناگهانی اقلیم (فصول سرد و گرم شدید)
آمادگی بیشتر از طریق تهیه پروپوزال برای تقاضای بودجه از مسئولین استانی و ملی به عنوان مثال ارزیابی نیازهای تجهیزات و پرسنل جدید و وارد کردن آنها در پروپوزال های سالانه تامین اعتبار سازمانی)	۲ کمبود بودجه (کمبود تجهیزات، پرسنل /متخصصین ناکافی)
باید دامنه آموزش ها را فراتر تعداد محدودی از افراد جامعه محلی برد شامل داوطلبان NGOها و تشکلهای مردم نهاد)	۳ جوامع محلی که در فصول معینی در دسترس نیستند
یافتن مشاورین متخصص در سطح ملی و بین المللی برای کنترل کیفیت داده هاو استاندارد سازی روندهای موجود جمع آوری داده	۴ داده‌های غیر قابل اطمینان (عدم کنترل کیفیت)
ریسک‌هایی که به واسطه پایش بر محیط زیست وارد می‌شوند	
نباید به کلونی های زادآوری پرندگان نزدیک شد و باید از فاصله دور پایش کرد. باید از ایجاد سر و صدا جلوگیری نمود و از پوشیدن لباسهایی با رنگهای روشن یا استفاده از تجهیزات با رنگهای روشن اجتناب شود. از حرکت‌های ناگهانی به سمت حیات وحش اجتناب شود.	۱ فعالیتهای پایش منجر به ایجاد اختلال در حیات وحش حساس می‌شوند (به عنوان مثال کلونی های جوجه آوری پرندگان زمستان گذران) یا صدمه به زیستگاه‌های حساس
مرجع: برنامه مدیریت جامع تالاب قره قشلاق	

جمع بندی

در پایان این کارگاه نیز همانند کارگاه اول و دوم، دستاوردهای کارگاه مرور می‌شود و بار دیگر مسیر تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب ارایه می‌گردد و ضمن تعیین زمان مناسب برای تهیه گزارش کارگاه، گزارش برای شرکت‌کنندگان ارسال شده و دریافت بازخورد از سوی آنها دریافت می‌شود، زمان تقریبی کارگاه بعدی نیز اعلام می‌گردد. نمونه گزارش کارگاه سوم در پیوست شماره ۵ آورده شده است.

۵-۶- کارگاه چهارم

هدف از برگزاری کارگاه چهارم، تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی یا زون‌بندی (Zoning) می‌باشد. زون‌بندی نشان‌دهنده فعالیت‌هایی است که در مناطق مختلف می‌تواند و یا نمی‌تواند انجام شود. در حقیقت زون‌بندی حدود بهره‌برداری قابل قبول و غیرقابل قبول را نیز مشخص می‌کند.

در بعضی شرایط زون‌بندی می‌تواند زمان‌بندی شده هم باشد، بعنوان مثال مجاز بودن و یا ممنوع بودن صید ماهی و یا شکار پرندگان در دوره‌های مشخص زمانی. توجه شود که زون‌بندی شیوه‌ای است برای آسان کردن روش‌های اجرای مدیریت و بنابراین تا حد ممکن نباید در مسیر اجرای برنامه‌های مدیریت پیچیدگی و مشکل ایجاد نماید. نمونه‌هایی از تفکیک نواحی می‌تواند به قرار زیر باشد:

● نواحی با ویژگی‌های منحصر بفرد (مانند زیستگاه‌های زادآوری)

● مناطق بکر و دست نخورده

● مناطق با اقدامات توسعه‌ای محدود

برای پهنه‌بندی فرآیند استاندارد وجود ندارد. معیارهای تشخیص و انتخاب نواحی مختلف باید بر اساس اهداف برنامه مدیریت و اقدامات مدیریتی آن تدوین گردد و پس از آن با گردآوری اطلاعات از منابع محلی و همزمان استفاده از اطلاعات فنی و قضاوت‌های کارشناسی و معمولاً بصورت مشارکتی و فرابخشی انجام می‌گردد. بعضی از عواملی که در پهنه‌بندی موثرند عبارتند از:

- حفاظت مناطقی که از ویژگی‌های خاص و منحصر بفرد برخوردارند
  - محدودیت‌هایی که به لحاظ فیزیوگرافیک و شرایط زمین ایجاب می‌شود (شیب زمین، نوع خاک، شرایط هیدرولوژی و چشم‌انداز)
  - مناطق مناسب برای کاربری گردشگری و یا استفاده بازدیدکنندگان
  - مناطق آسیب دیده ناشی از اقدامات انسانی در محیط طبیعی (حفاظت برای بازسازی)
  - نیاز اجتناب ناپذیر برای اجرای برنامه‌های توسعه
  - در نظر گرفتن خواسته‌های مردم محلی و شرکت‌کنندگان در کارگاه‌های مشارکتی برنامه‌ریزی
  - سیاست‌های ملی و آیین‌نامه‌های مرتبط با کاربری زمین
- برای این که در این کارگاه نقشه زون بندی که مورد قبول و توافق همه ذینفعان و شرکت‌کنندگان باشد به دست آید، ضروری است که قبل از کارگاه ملزومات فنی و نقشه‌ای کارگاه مذکور تهیه و در زمان کارگاه با اندازه و تعداد مناسب در گروه‌های کاری تقسیم گردد. شرایط و ملزومات برگزاری کارگاه چهارم همانند دیگر کارگاه‌ها می‌باشد ولی جزئیات نقشه‌هایی که باید تهیه شود به صورت زیر می‌باشد:
- نقشه زیستگاه‌های تالاب و حاشیه بلا فصل آن، که نشان‌دهنده زیستگاه‌های اصلی تالاب و زیستگاه‌های گونه‌های شاخص تالاب می‌باشد.

- نقشه تصویر ماهواره‌ای به روز و با تفکیک مکانی بالا از تالاب و حاشیه آن
- نقشه ویژگی‌های اصلی تالاب روی کاغذ کالک (مثل مرز تالاب، راه‌ها و جاده‌ها، مراکز جمعیتی و ...)
- نقشه کاربری اراضی که بایستی مساحت مناسبی از اراضی حاشیه تالاب را نیز به تصویر بکشد.

تمامی نقشه‌های ذکر شده در بالا علاوه بر این که هم‌مقیاس هستند، در کاغذهای A۰ چاپ می‌شوند به طوری که مرز تالاب چاپ شده در کاغذ کالک در زمان روی هم‌گذاری با سایر نقشه‌ها، کاملاً با مرز نقشه زیر آن همپوشانی صحیحی خواهد داشت.

افتتاحیه کارگاه چهارم

در این بخش فرآیند و نتایج کاری تهیه و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب در کارگاه‌های اول، دوم و سوم مرور می‌شوند و سپس اهداف تشکیل کارگاه چهارم برای حاضرین بیان و تبیین می‌شود.

تشریح پهنه بندی (Zoning)

پهنه‌بندی حساسیت زیستگاه‌ها با هدف تامین حفاظت برای زیستگاه‌ها، گونه‌ها و فرآیندهای اکولوژیک حیاتی یا نادر، جداسازی فعالیت‌های مناقشه برانگیز انسانی، فراهم کردن امکانات برای فعالیت‌های انسانی که به سلامت تالاب وابسته‌اند (مثل ماهیگیری) به منظور تداوم مزایای اجتماعی و اقتصادی و فراهم ساختن امکان جداسازی و قرق مناطق آسیب‌دیده جهت احیاء و بازسازی آن‌ها انجام می‌شود. همچنین ابزاری کاربردی جهت فراهم ساختن بستر لازم برای بهره‌برداری خردمندانه و توسعه پایدار در زیست‌بوم‌های تالابی است. کاربرد دیگر آن تسریع و تسهیل تصمیم‌گیری‌های مدیریتی در خصوص نحوه اجرای طرح‌های توسعه در پهنه‌هایی از تالاب است که حداقل آسیب و تخریب محیط زیست را در پی داشته باشد. مراحل اصلی پهنه‌بندی حساسیت زیستگاه‌ها در نمودار شماره ۱۰ نشان داده شده‌اند و شرح آنها در ادامه آمده است:

تهیه نقشه های
مورد نیاز کارگاه

- اطلاعات پایه موجود
- تصاویر ماهواره ای
- در مقیاس و چارچوب مناسب
- استفاده از راهنمایی های دستورالعمل MedWet
- استفاده از اطلاعات صحرائی
- استفاده از نرم افزارهای GIS

تشکیل کارگاه، کار
روی نقشه ها و تولید
نقشه زونبندی

- تدقیق نقشه کاربری
- اراضی با کمک افراد شرکت کننده در کارگاه
- تهیه نقشه زونبندی با کمک نقشه کاربری اراضی تدقیق شده در کارگاه و نقشه طبقه بندی زیستگاه ها

تلفیق و نهایی سازی
نقشه زونبندی
(مرحله پس از کارگاه)

- روی هم اندازی نقشه های تولید شده در گروه های کاری
- تلفیق بهینه آنها و تولید نقشه زونبندی نهایی برای ارسال به ذینفعان جهت دریافت نظرات آنها

رایزنی نهایی با
گروه های ذینفع

- جمع آوری نظرات آنها
- تصویب برنامه زونبندی
- ارائه نتایج آن در برنامه مدیریت جامع تالاب

آگاهی رسانی در مورد
برنامه زون بندی

- توزیع طرح پهنه بندی
- نشانه گذاری پهنه ها

اجرای برنامه
زون بندی

- پایش
- ارزیابی
- بازبینی

نمودار ۱۰: مراحل پهنه بندی

مراحل اصلی شکل گیری و انجام پهنه بندی

مرحله اول (قبل از کارگاه): ابتدا نقشه طبقه بندی زیستگاه ها با توجه به اطلاعات پایه موجود، تصاویر ماهواره ای در مقیاس و چارچوب مناسب نقشه و با استفاده از راهنمایی های دستورالعمل Medwet تهیه می شود. در حقیقت در این مرحله علاوه بر این که نقشه طبقه بندی زیستگاهی با روش Medwet تهیه خواهد شد، پهنه زیستگاهی که توسط گونه های شاخص جانوری و گیاهی در حال حاضر اشغال شده است نیز تهیه می شود. در این مرحله علاوه بر این نقشه، نقشه های ذکر شده در بالا (نقشه تصویر ماهواره ای، نقشه ویژگی های اصلی تالاب و نقشه کاربری های اراضی) نیز تهیه و آماده خواهد شد. نقشه طبقه بندی زیستگاه ها، نقشه بسیار مهم و کلیدی می باشد که در تهیه آن باید از راهنمایی ها و دستورالعمل های دو کتاب (۱) دستورالعمل پهنه بندی زیستگاه های تالابی، از مجموعه مستندات طرح حفاظت از تالاب های ایران و (۲) راهنمای پهنه بندی برای مدیریت و حفاظت تالاب ها، از مجموعه مستندات طرح حفاظت از تالاب های ایران استفاده کرد.

مرحله دوم (در زمان برگزاری کارگاه): در این مرحله با توجه به تعداد افراد شرکت کننده در کارگاه، گروه های کاری شکل می گیرد (به طور معمول سه گروه کاری). نقشه های تهیه شده در اختیار تسهیل گر گروه قرار داده می شود و هر گروه در مرحله اول با استفاده از نقشه

تصویر ماهواره‌ای و نقشه کاربری اراضی که به عنوان راهنما در اختیار آنها قرار داده شده است شروع به تهیه نقشه کاربری اراضی (مشارکتی) در داخل مرز تالاب می‌نماید. در گام بعدی گروه کاری با استفاده از نقشه زیستگاه‌ها و با توجه به معیارهای زیر نقشه حساسیت تالاب را در چهار طبقه حساسیت بسیار زیاد، حساسیت زیاد، حساسیت متوسط و حساسیت کم تقسیم‌بندی می‌کند. معیارها به این صورت هستند:

■ محل‌های تولیدمثل و زادآوری، مناطق امن برای پرندگان مهاجر و مناطق بکر و دور از دسترس به عنوان معیاری برای **حساسیت بسیار زیاد**

■ مناطق زیستگاهی انواع جانوران و گیاهان به عنوان **حساسیت زیاد**

■ مناطقی که در آنها فعالیت‌های انسانی غیرمتمرکز وجود دارد به عنوان مناطق با

حساسیت متوسط

■ مناطق دستخوردده به عنوان مناطق با **حساسیت کم**

در ادامه کار، هر گروه کاری دلایل انتخاب هر پهنه را لیست خواهند کرد. در حقیقت لیستی از موضوعات حساسیت تالاب در انتها از طرف گروه مشخص خواهد شد. در گام بعدی گروه کاری مرزهای مشخص شده حساسیت را روی کاغذ کالک پیاده کرده و نقشه پهنه‌بندی حساسیت تالاب را مشخص می‌کند. در ادامه برای هر پهنه با توجه به حساسیت آن کاربری قابل انجام در آن پهنه مشخص می‌گردد. تعیین دستورالعمل اجرایی برای هر پهنه یا زون نیز باید انجام گیرد که اگر نیاز به مطالعه و زمان بیشتری باشد جزء اقداماتی خواهد بود که برای آن نهاد مسئول مشخص شده و در زمان مناسبی انجام خواهد شد.

مرحله سوم (در زمان برگزاری کارگاه): در آخر کارگاه نتایج و یافته‌های هر گروه به گروه‌های دیگر در کارگاه ارائه شده و با ذینفعان حاضر در کارگاه رایزنی می‌شود.

مرحله چهارم (پس از کارگاه): پیش‌نویس برنامه پهنه‌بندی تهیه می‌شود. در این پیش‌نویس اهداف تعیین شده و پهنه‌ها شناسایی شده در کارگاه و نقشه کاربری‌های مجاز و پیشنهادی برای آینده با انطباق نقشه‌های پهنه‌بندی حساسیت زیستگاه‌ها و کاربری‌های فعلی نهایی و آماده می‌شود که پس از تهیه پیش‌نویس به تمامی ذینفعان

ارسال و آخرین نظرات آنها در خصوص پهنه‌بندی و برنامه آن اخذ می‌شود. لازم به ذکر است که در این مرحله و قبل از نهایی‌سازی نقشه و برنامه و ارسال آن به ذینفعان ضروری است تا نقشه‌های تلفیق شده گروه‌های کاری به تأیید دفتر تخصصی سازمان حفاظت محیط‌زیست (دفتر زیستگاهها و امور مناطق) رسیده باشد. در واقع در یک نشست تکمیلی که دبیرخانه برگزار می‌کند نقشه تلفیق شده با دیگر نقشه‌ها (در صورت وجود در سازمان) تطبیق داده شده و مرور می‌شود. در انتها نقشه نهایی تولید شده نقشه‌ای است که مورد تأیید دفتر تخصصی در سازمان حفاظت محیط‌زیست نیز می‌باشد و آماده ارسال به ذینفعان می‌باشد.

مرحله پنجم: رایزنی نهایی با گروه‌های ذینفع و جمع‌آوری نظرات آنها، تصویب برنامه زون‌بندی و ارائه نتایج آن در برنامه مدیریت جامع تالاب انجام می‌شود.

مرحله ششم: آگاهی‌رسانی در مورد برنامه زون‌بندی با توزیع طرح پهنه‌بندی و نشانه‌گذاری پهنه‌ها انجام می‌شود (در زمان اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب انجام می‌گیرد).

مرحله هفتم: اجرای برنامه زون‌بندی و پایش، ارزیابی و بازبینی آن صورت می‌گیرد (در زمان اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب انجام می‌گیرد).

۶-۶ - نشست نهایی، جمع‌بندی و تهیه برنامه مدیریت

پس از تکمیل فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، یک نشست نهایی برگزار خواهد شد که حضور تمامی شرکت‌کنندگان کارگاه‌های پیشین در آن الزامی نیست و تنها حضور نمایندگان آنها کافی می‌باشد. در این کارگاه جمع‌بندی نهایی برنامه مدیریت انجام می‌گیرد. بدین ترتیب که براساس نظرات دریافت شده از دستگاه‌ها و نکات اصلاحی مطرح شده، محتوای برنامه مورد مرور نهایی و تأیید دست‌اندرکاران قرار می‌گیرد. این نشست می‌تواند به منزله تصویب برنامه در سطح دست‌اندرکاران و توافق آنها برای شروع فرآیند اجرای برنامه باشد. نمونه گزارش کارگاه چهارم در پیوست شماره ۶ آورده شده است. شیوه تدوین، جمع‌بندی و نهایی‌سازی برنامه مدیریت با استفاده از خروجی‌های

کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی در بخش‌های قبلی بطور مفصل ارایه گردیده است و در پیوست شماره ۷ نمونه‌هایی از برنامه‌های مدیریت تهیه شده برای تالاب‌های مختلف کشور نیز ارایه شده است.

بخش هفتم:

تصویب، استقرار ساختارها و اجرای برنامه مدیریت

۱-۷- تصویب برنامه‌های جامع مدیریتی در بالاترین سطوح مدیریتی کشور و استان-امضا تفاهمنامه بین ذینفعان

برنامه مدیریت جامع تالاب یک برنامه فرابخشی است که در آن گروه‌های مختلف ذیربط به تناسب، نقش و مسئولیت خواهند داشت. بنابراین برای اینکه برنامه بخوبی به اجرا درآید نیازمند پشتیبانی قوی از سوی مقامات ذیربط خواهد بود. در غیر اینصورت اقدامات و همکاری‌های نامتوازن و ناهماهنگ گروه‌های ذیربط می‌تواند به پیشرفت کار و دستیابی به اهداف برنامه لطمه وارد کند. برای تدارک چنین پشتیبانی لازم است که برنامه به تأیید و امضای مقامات عالی استان (استاندار) و نیز مقامات ملی برسد و برای اجرا به دستگاه‌های ذیربط ابلاغ شود.

برنامه تدوین شده ابتدا در ساختارهای موجود دولتی (هیات دولت یا شوراهای برنامه‌ریزی استانداری) تصویب شده و مراسم نمادین امضای تفاهمنامه اجرایی برنامه مدیریت جامع تالاب با توجه به موقعیت و گستردگی تالاب، با حضور نمایندگان دستگاه‌های دولتی و غیردولتی و نمایندگان جوامع محلی برگزار می‌شود. سپس برنامه مدیریت به منظور اجرا، از سوی بالاترین مقام مسئول به کلیه نهادهای ذیربط در برنامه مدیریت ابلاغ می‌شود. در ادامه به منظور استقرار ساختارهای اجرایی مسئولیت ریاست کمیته‌های مدیریت توسط مرجع بالاتر (معمولاً ریاست برعهده استاندار و فرماندار در سطوح استانی و شهرستانی است) ابلاغ می‌شود و همچنین مسئولیت دبیری کمیته‌های مدیریت توسط

رئیس کمیته مدیریت (مسئولیت دبیرخانه به اداره کل محیط زیست هر استان و اداره شهرستان واگذار می شود) ابلاغ می شود. در گام آخر کمیته های مدیریت بین بخشی توسط استانداران و فرمانداران و با ساختار تعیین شده در برنامه های مصوب تشکیل می شوند.

۲-۷- استقرار ساختارهای بین بخشی بمنظور اجرای برنامه های مدیریت تالاب ها

ساختارهای مدیریتی و دبیرخانه های مدیریت زیست بومی تالاب ها به منظور «برنامه ریزی برای اجرا و نظارت بر اجرای مفاد برنامه های مدیریت جامع»، «مدیریت بهینه و هماهنگ منابع پایه و فعالیت های انسانی در سطح حوضه آبریز»، «هماهنگی بین بخش های مختلف اجرایی»، «تقویت همکاری های بین بخشی»، «راهبری اجرای برنامه مدیریت جامع تالاب» و «بررسی میزان تحقق اهداف پیش بینی شده در برنامه» تشکیل شده اند.

در گام نخست از مراحل شکل گیری ساختارهای مدیریتی و دبیرخانه های مدیریت زیست بومی تالاب ها، ساز و کارهای مدیریت بین بخشی به منظور اجرای برنامه مدیریت تعیین می شود. در گام دوم برنامه های مدیریت جامع تالاب تصویب و ابلاغ می شود. در گام

سوم ساختارهای اجرایی استقرار یافته و مسئولیت ریاست کمیته‌های مدیریت توسط مرجع بالاتر ابلاغ می‌شود (معمولاً ریاست بر عهده استاندار و فرماندار در سطوح استانی و شهرستانی است)؛ سپس مسئولیت دبیری کمیته‌های مدیریت توسط رئیس کمیته مدیریت ابلاغ شده (مسئولیت دبیرخانه به اداره کل محیط زیست هر استان و اداره شهرستان واگذار می‌شود) و

کمیته‌های مدیریت بین بخشی توسط استانداران و فرمانداران و با ساختار تعیین شده در برنامه‌های مصوب، تشکیل می‌شود.

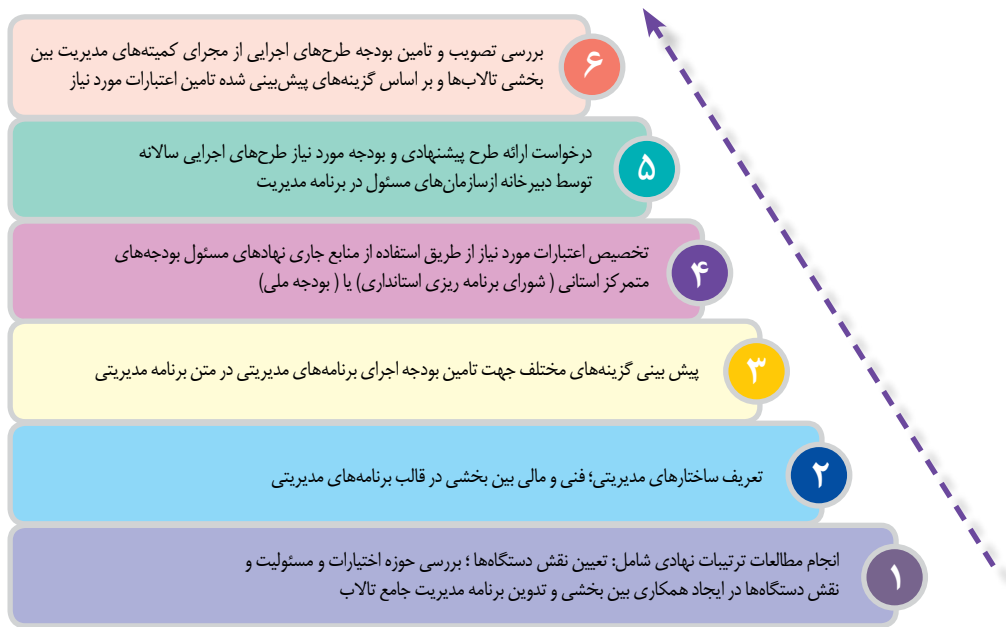
در ادامه با انتخاب اعضای ساختار مدیریتی و دبیرخانه‌ها، شرح وظایف و اساسنامه ساختار اجرایی و دبیرخانه‌ها به صورت مشارکتی تدوین می‌شوند و دبیرخانه و ساختارهای مدیریتی به صورت رسمی آغاز به کار می‌کند. برنامه آموزش، به منظور توان‌افزایی و تقویت دبیرخانه‌ها هم‌زمان با تصویب برنامه‌های مدیریتی، تدوین و به صورت مستمر اجرا می‌شود.

بر «اساس برنامه مدیریت جامع تالاب» کارگروه‌های تخصصی، مرجع بررسی فنی، علمی و تکنیکی موضوعات طرح شده در کمیته‌های مدیریتی هستند. با توجه به اینکه بعضی از موضوعات و طرح‌های پیشنهادی مطرح شده نیاز به بررسی‌های تکمیلی و تخصصی دارند و با در نظر گرفتن وقت محدود اعضای کمیته برای بررسی طرح‌ها، این امر با همکاری کارگروه‌های تخصصی مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها انجام می‌شود. همچنین این کارگروه‌ها به دلیل ماهیت کارشناسی و تخصصی، زمینه مناسبی برای بررسی پیشنهادهای فنی مراجع مختلف و ارائه موارد تائید شده به کمیته‌های اجرایی برنامه مدیریت جامع تالاب را فراهم می‌سازند.

۳-۷ - اجرای برنامه‌های مدیریت

پس از استقرار ساختارهای مدیریتی، یکی از اجزای اصلی برنامه مدیریت جامع تالاب‌ها، استقرار ساز و کارهای مالی پایدار جهت اجرای برنامه‌های مدیریت می‌باشد. بدین منظور برای تحقق اهداف برنامه، باید ساز و کارهای مالی مناسبی را تدوین کرده و در نظر گرفت. در صورتی که این ساز و کارها به شکل مناسبی مستقر نشوند، اجرا و تاثیر گذاری این برنامه‌ها با چالش جدی روبرو خواهد شد. این ساز و کار باید به گونه‌ای باشد که هر یک از ذینفعان با توجه به نقش پیش‌بینی شده برای آن‌ها در برنامه مدیریت، در تامین منابع مالی آن مشارکت داشته باشند و این موضوع باید از اولین گام‌های تدوین برنامه‌ها بر اساس استقرار رویکرد زیست‌بومی مورد توجه قرار گیرد.

مراحل ساز و کارهای مالی مدیریت تالاب‌ها در قالب شش مرحله در نمودار شماره ۱۱ نشان داده شده است. این مراحل شامل: «انجام مطالعات ترتیبات نهادی»، «تعریف ساختارهای مدیریتی بین بخشی»، «پیش‌بینی گزینه‌های مختلف تامین بودجه»، «تخصیص اعتبارات مورد نیاز»، «درخواست ارائه طرح پیشنهادی» و «بررسی، تصویب و تامین بودجه طرح‌ها» است.

نمودار ۱۱: مراحل ساز و کارهای مالی در مدیریت مشارکتی تالاب‌ها

در گام نخست از مراحل ساز و کارهای مالی مدیریت تالاب، مطالعات ترتیبات نهادی انجام می‌شود. بدین منظور ابتدا نقش دستگاه‌ها و سازمان‌های همکار تعیین می‌شود. سپس حوزه اختیارات و مسئولیت‌های هر یک و همچنین نقش دستگاه‌ها در ایجاد همکاری‌های بین بخشی و تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب بررسی می‌شود. در گام دوم ساختارهای مدیریتی، فنی و مالی بین بخشی در قالب برنامه‌های مدیریت تعریف شده و در گام سوم گزینه‌های مختلف جهت تامین بودجه اجرای برنامه‌های مدیریتی در متن برنامه مدیریتی پیش‌بینی می‌شود. این گزینه‌ها شامل تامین بودجه از طریق بودجه‌های جاری نهاد مسئول، شورای برنامه‌ریزی استانداری (بودجه‌های متمرکز) یا ارائه طرح‌ها به سازمان‌ها و نهادهای سطح ملی می‌شود.

در گام پنجم دبیرخانه‌ها به صورت سالانه از سازمان‌های مسئول در برنامه مدیریت درخواست می‌کنند تا طرح پیشنهادی و بودجه مورد نیاز طرح‌های اجرایی منطبق با برنامه مدیریت را ارائه کنند. در گام آخر تامین اعتبارات مورد نیاز بر اساس گزینه‌های پیش‌بینی شده انجام می‌شود. بدین نحوه که طرح‌های اجرایی از طریق کمیته‌های مدیریت بین بخشی تالاب‌ها بررسی، تصویب و تامین بودجه می‌شوند.

۴-۷- بازبینی برنامه مدیریت جامع

از آنجایی که با سپری شدن چند سال از تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریت جامع، به دلایل گوناگونی از جمله تغییرات اکولوژیکی در حوضه، تعریف اهداف و اقدامات جدید در برنامه ضروری می‌شود، انجام فرایند بازنگری برنامه در بازه‌های زمانی ۳ تا ۵ ساله متناسب با اهداف کوتاه مدت و انجام اصلاحاتی بر اساس شرایط جدید حوضه ضروری می‌باشد. بازنگری برنامه مدیریت جامع همچنین فرصت مناسبی برای استخراج نقاط قوت و ضعف برنامه آن است. بدیهی است فرایند بازنگری برنامه نیز، همچون تدوین آن، به صورت مشارکتی و با حضور دست‌اندرکاران به انجام خواهد رسید. نمودار زیر مراحل پیشنهادی برای انجام فرایند بازنگری برنامه مدیریت جامع را به تصویر کشیده است.

تشکیل کمیته بازنگری با عضویت نماینده طرح حفاظت از تالاب‌های ایران و اعضاء پیشنهادی توسط رئیس ساختار اجرایی

تهیه نسخه پیش نویس برنامه مدیریت در کارگاه مشورتی با مشارکت ذینفعان توسط کمیته بازنگری

ارسال نسخه پیش نویس برنامه مدیریت جامع به اعضاء کمیته های اجرایی و دریافت نظرات و اعمال آنها در نسخه پیش نویس

تهایی سازی برنامه مدیریت در کارگاه دوم

تصویب برنامه مدیریت بازنگری شده و ابلاغ به دستگاهها

نمودار ۱۲: مراحل بازنگری و تصویب برنامه مدیریت جامع

بخش هشتم:

درسهای آموخته و چالش‌ها

۱-۸- مسائل قابل پیش‌بینی در فرآیند تدوین و اجرای برنامه مدیریت

در فرآیند تدوین برنامه مدیریت و نیز پس از آن در اجرای این برنامه، ممکن است کاستی‌هایی بر روند و کیفیت تدوین و اجرای برنامه اثر بگذارد که نهایتاً سبب شود در دستیابی به اهداف برنامه اختلال ایجاد گردد. به بعضی از اهم این عوامل که تا حدودی قابل پیش‌بینی نیز هستند به قرار زیر اشاره می‌شود:

- الف: مسائلی که در مرحله تدوین برنامه ممکن است رخ بدهد:
  - عدم کفایت تجربی پرسنل و نیز امکانات برای برگزاری مراحل برنامه‌ریزی
  - کمبود منابع مالی و تجهیزات و ابزارهای مورد نیاز
  - عدم موفقیت در کسب اعتماد شرکت‌کنندگان در فرآیند
  - عدم کفایت پشتیبانی فنی و ضعف جامع‌نگری برنامه‌ریزان
  - نبود ذهنیت کافی و اعتقاد در بین گروه‌های ذیربط نسبت به حفاظت تالاب
  - کمبود اطلاعات کلیدی
  - فشارهای اقتصادی بیرونی مثلاً فشارهای که برای بهره‌برداری از منابع تالاب ممکن است وجود داشته باشد
  - ارتباطات ضعیف با اجتماع و گروه‌های ذیربط
- ب: مسائلی که در دوره اجرا ممکن است بر روند اجرای برنامه اثر بگذارد:
  - عدم تناسب و یا توجه ناکافی به تامین منابع لازم (مالی، پرسنلی، تجهیزاتی، اداری و

سازمانی) برای اجرای مدیریت

- ناکافی بودن توانایی‌های پرسنل و یا سازمان مدیریت
- تنظیم و تدوین نامناسب اهداف و برنامه‌های اجرایی در برنامه مدیریت
- مبهم و نامشخص بودن تعهدات و مسئولیت‌های افراد و نهادهای ذیربط
- توجه نامتناسب به مشخصه‌های تالاب و اولویت‌گذاری آنها (اعم از حفاظت و بهره‌برداری)
- ناپایداری در منابع مالی، مدیریتی، و یا حتی سیاسی
- عدم توانایی در تعریف و تبیین اولویت‌های اجرایی
- کاربردی نبودن برنامه و ناتوانی آن در تعریف دقیق و شفاف اقدامات مدیریتی

۸-۲- درس‌های آموخته

پیش از شروع فرآیند تدوین برنامه (قبل از کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی)

● فراهم نبودن پیش‌نیازهای تدوین برنامه مدیریت (مرور منابع، مطالعات پایه و ...)

پیش از شروع فرآیند به دلیل محدودیت‌های موجود

از آنجایی که داشتن تسلط و شناخت کافی از شرایط و وضعیت موجود یک منطقه تالابی، از اساسی‌ترین پیش‌نیازهای برنامه‌ریزی مدیریتی می‌باشد، داشتن اطلاعات موثق و به‌روزرسانی شده در این خصوص از ملزومات پیش از برگزاری کارگاه‌ها می‌باشد که می‌تواند به دست‌اندرکاران تصویر مناسبی از وضعیت فعلی تالاب دهد. گاهی اوقات به دلیل عدم دسترسی به برخی مطالعات انجام شده و یا داده‌های به‌روز مورد نیاز منجر به طولانی شدن فرآیند مرور منابع و تدوین مطالعات پایه تالاب می‌شود که این امر فرآیند تدوین برنامه را با کندی یا دست‌اندرکاران را با خلاءهای اطلاعاتی مواجه می‌سازد.

برنامه‌ریزی و زمان‌بندی مناسب برای تدوین این مطالعات مطابق شرح خدمات پیوست، پیش از شروع تدوین برنامه می‌تواند فرآیند تدوین برنامه را تسهیل نماید.

● ناکافی بودن اطلاع‌رسانی و آگاهسازی در خصوص اهمیت تالاب و ضرورت تدوین برنامه برای مدیریت آن

اطلاع‌رسانی و بالا بردن سطح آگاهی دست‌اندرکاران در خصوص کارکردها و خدمات تالاب‌ها و اثرات نابودی آنها، می‌تواند اثر قابل توجهی در فراهم‌کردن زمینه مشارکت بخش‌های مختلف دولتی، غیردولتی و جوامع محلی در فرآیند تدوین و اجرای برنامه مدیریت جامع یک تالاب داشته باشد. این اقدام باید براساس برنامه‌ای مدون در گام‌های ابتدایی شروع فرآیند آغاز شده و به صورت مستمر برای گروه‌های مخاطب مختلف به انجام رسد. تدوین و اجرای برنامه‌ای مدون و منسجم در این خصوص باعث جلوگیری از پراکندگی فعالیتهای صورت گرفته شده و ارزیابی میزان اثربخشی فعالیت‌ها را نیز تسهیل می‌کند.

● ضرورت تأکید بیشتر بر توجیه کردن و ایجاد حساسیت در خصوص موضوع در مدیران استانی و دستگاه‌های حاکمیتی

برای به رسمیت شناخته شدن فرآیند استقرار رویکرد زیست‌بومی، پذیرش این فرآیند توسط مدیران تصمیم‌گیر و دستگاه‌های حاکمیتی حائز اهمیت بسزایی می‌باشد. این

امر باعث جدیت بیشتر و تقویت انگیزه‌های کارشناسان برای مشارکت در کار می‌شود. اما متأسفانه در برخی موارد تغییرات پیاپی مدیریتی در دستگاه‌های مختلف اجرایی و حاکمیتی باعث عدم توجه کافی به این موضوع در تصمیم‌گیریها و اقدامات مدیریتی مرتبط با تالاب‌ها و یا پروژه‌های تأثیرگذار بر تالاب‌ها می‌شود. برای به حداقل رساندن این چالش، می‌توان نسبت به هماهنگی و برگزاری جلسات با مدیران دستگاه‌ها برای معرفی رویکرد و فرآیند اقدام نمود. همچنین در صورت تغییرات مدیریتی، کارشناسان مرتبط آن دستگاه که در فرآیند مشارکت داشته‌اند می‌توانند نسبت به تشریح پیشینه فرآیند به مدیران اقدام نمایند.

● **ضرورت دایرکردن دبیرخانه ملی**

دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی تالاب به عنوان هسته اصلی که راهبری فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، عملیاتی نمودن گام‌های تدوین مشارکتی این برنامه و همچنین هموار کردن مسیر اجرای آن را بر عهده دارد، اصلی‌ترین هماهنگ‌کننده بین بخش‌های مختلف اجرایی و تقویت همکاری بین آنها می‌باشد. شکل‌گیری دبیرخانه در گام‌های ابتدایی شروع فرآیند تدوین برنامه مدیریت جامع تالاب، تأثیر بسزایی در ایجاد هماهنگی‌های بین بخشی، پیگیری ارتباطات و به رسمیت شناخته شدن فرآیند توسط دست‌اندرکاران دارد. اما در موارد بسیاری محدودیت‌هایی از قبیل کمبود نیروی انسانی در ادارات کل حفاظت محیط‌زیست استانی و نیز عدم وجود منابع مالی موردنیاز، شکل‌گیری و عملیاتی شدن این دبیرخانه‌ها را با تأخیر مواجه می‌سازد.

● **حضور تیم مشورتی در کنار دبیرخانه استانی**

حضور یک تیم مشورتی آشنا به فرآیند استقرار مدیریت زیست‌بومی در کنار کارشناسان دبیرخانه استانی حائز اهمیت بسیار زیادی می‌باشد. این گروه که می‌تواند از شرکت‌های مهندسی مشاور دارای تخصص و مهارت کافی، مجموعه‌های دانشگاهی مرتبط یا سازمان‌های مردم‌نهاد انتخاب شود، در جمع‌بندی خروجی کارگاه‌ها و تدوین برنامه

مدیریت بر اساس نشست‌ها و کارگاه‌های مشورتی به دبیرخانه کمک می‌کند. در برخی از استانها انتخاب و شروع به کار این گروه مشورتی در ابتدای فرآیند به انجام رسید که این امر منجر به درگیر شدن بیشتر این گروه در فرآیند شده و فرآیند تدوین برنامه را تسهیل نمود. با توجه به محدود بودن منابع انسانی و نیروی کارشناسی دبیرخانه‌های مدیریت زیست‌بومی، تأخیر در بکارگیری این گروه مشورتی باعث کند شدن روند کار می‌گردد. لذا پیشنهاد می‌گردد پیش از شروع فرآیند، با در نظر گرفتن مواردی چون تجارب و تخصص مرتبط، آشنایی کامل با رویکردهای مشارکتی و فنون تسهیلگری، ادارات کل استانی به انتخاب و انعقاد قرارداد با گروه مشورتی مناسب اقدام نمایند.

حین فرآیند تدوین برنامه (حین برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های مشورتی)

● کارگاه مشورتی یا آموزشی؟

در موارد متعددی تیم برگزارکننده کارگاه‌ها و تدوین‌کننده برنامه‌های مدیریت تالاب با این سوال و یا موضع از سوی مدیران استانی مواجه می‌شدند که این کارگاه‌ها را کارگاه‌های آموزشی قلمداد می‌کردند. این موضوع ناشی از عنوان کارگاه است که معمولاً برای فرآیندهای آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

این سوء برداشت در مقاطع مختلفی اثرات نامطلوبی در روند اجرای کار نظیر عدم تخصیص منابع برای برگزاری کارگاه‌ها از سوی مسئولین مالی ادارات کل، تغییر نمایندگان دستگاه‌ها برای استفاده کارشناسان متنوع از فرصت‌های آموزشی و یا گاهی جدی نگرفتن فرآیند از سوی برخی ذینفعان و حتی در مواردی، ادارات کل میزبان می‌گردید که البته با ادامه فرآیند تا حد زیادی این موضوع مرتفع می‌گردید.

به نظر می‌رسد توجه جدی دبیرخانه استان برای اطلاع‌رسانی مناسب در این زمینه می‌تواند کمک زیادی به حل این موضوع در طول فرآیند نماید.

● عدم حضور دست‌اندرکاران کلیدی در برخی از کارگاه‌ها

در برخی از کارگاه‌های برنامه‌ریزی با این مشکل مواجه بودیم که نمایندگان برخی

از دستگاه‌های کلیدی نظیر سازمان جهاد کشاورزی، شرکت‌های آب منطقه‌ای یا دفاتر ذیربط استانداری و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در کارگاه‌ها یا حضور نداشتند و یا حضور آنها کم‌رنگ و ناقص بود که این موضوع گاهی با پیگیری همکاران در ادارات کل محیط‌زیست استان‌ها بر طرف می‌گردید. نبودن نمایندگان این دستگاه‌های کلیدی در طول فرآیند برگزاری کارگاه‌ها، احساس تعلق خاطر آنها از یک سو و روند تصویب برنامه در آینده را با مشکل مواجه خواهد کرد.

بنابراین پیگیری موضوع حضور نمایندگان ذینفعان کلیدی در کارگاه‌های برنامه‌ریزی موضوع مهمی است که بایستی از سوی دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی استان و همچنین تیم مشورتی مورد توجه قرار گیرد.

● ثابت نبودن نمایندگان دستگاه‌های کلیدی در کارگاه‌ها

در طول برگزاری کارگاه‌های برنامه‌ریزی همواره موضوع ثابت بودن نمایندگان در طول فرآیند برنامه‌ریزی مورد تاکید تیم برگزارکننده بوده است اما به دلایل مختلفی نظیر وقفه طولانی بین برگزاری کارگاه‌ها، تغییر مدیران دستگاه‌ها و یا کارشناسان ذیربط و یا عدم توجه مناسب ذیربطان در خصوص جنس این نشست‌های برنامه‌ریزی شاهد تغییراتی در بین نمایندگان دستگاه‌ها بودیم. این موضوع در تالاب‌هایی که تغییر نمایندگان قابل ملاحظه بود گاهی موجب صرف وقت بیشتر برای مرور رویدادهای گذشته می‌گردید و کندی فرآیند را برای سایر شرکت‌کنندگان به همراه داشت.

بنابراین اتخاذ تدابیر مختلفی نظیر طرح موضوع در سطوح عالی استانی در آغاز این فرآیندها در کنار تاکید برگزارکنندگان در طول فرآیند می‌تواند تا حد زیادی به حل این مشکل کمک کند.

● عدم تسلط کافی تسهیلمان در کارگروه‌ها

از آنجایی که فرآیند برنامه‌ریزی در این روش بصورت کارگاهی انجام می‌گیرد حضور تسهیلمان آشنا به فنون تسهیلمگری می‌تواند فضای مناسبی را در طول کارگاه فراهم آورد

اما علاوه بر آشنایی با فنون تسهیلگری تیم برگزارکننده کارگاه بایستی با مباحث فنی مربوط به هر یک از سایت‌ها آشنایی مناسبی داشته باشند تا در جمع‌بندی مباحث فنی نقش خود را به شکل مناسبی ایفا نمایند.

بنابراین دبیرخانه مدیریت زیست‌بومی بایستی در زمان انتخاب تیم مشورتی از حضور تیم برگزارکننده مناسب، آشنا با فنون تسهیلگری و همچنین مسلط به شرایط مورد گفتگو اطمینان حاصل نمایند.

● جدا نبودن تیم لجستیک از تیم فنی

یکی از مشکلاتی که در طول این فرآیند با آن مواجه بودیم به عهده گرفتن تمامی مسئولیت‌های پشتیبانی از کارگاه توسط یک تیم محدود از اداره کل محیط‌زیست مربوطه و یا تیم مشورتی بود به این ترتیب که این تیم محدود بطور همزمان بایستی هم به موضوعات پشتیبانی و هم به موضوعات فنی توجه می‌کردند. این موضوع اغلب باعث لطمه به جنبه فنی کار می‌شد از این جهت که در لحظه برگزاری کارگاه معمولاً جنبه‌های پشتیبانی کار از اولویت بیشتری برخوردار می‌گردید و افراد مطلع ادارات کل محیط‌زیست و یا تیم مشورتی به جای اظهار نظر فنی در خصوص برنامه مدیریت مشغول رفع و رجوع مشکلات لجستیک می‌شدند.

بنابراین بایستی در طول برگزاری کارگاه‌ها تیم لجستیک و تیم فنی کاملاً تفکیک شده باشند و هر یک وظایف خود را در زمان مقرر به نحو درستی انجام دهند.

● تعادل بین تعداد نمایندگان حاضر (دست‌اندرکاران) از هر بخش در کار گروه‌ها رعایت شود

در برخی از کارگاه‌ها با این موضوع مواجه بودیم که به نمایندگی از برخی ذینفعان بویژه جوامع محلی تعداد شرکت‌کنندگان بیش از تعداد پیش‌بینی شده بود که این موضوع در مواردی فرآیندهای برنامه‌ریزی و گفتگو در خصوص مسائل و مشکلات مرتبط با تالاب را تحت تاثیر قرار می‌داد. موضوع توازن و تعادل بین شرکت‌کنندگان به نمایندگی از سوی ذینفعان دولتی و غیردولتی بایستی در زمان دعوت از آنها مورد توجه قرار گیرد.

با حصول اطمینان از حضور جوامع محلی در طول فرآیند برنامه‌ریزی بایستی تدابیری اندیشیده شود که افراد حاضر از سوی آنها به شکل مناسبی روستاها و جوامع حاشیه تالاب را نمایندگی کنند و ضمن حضور موثر در طول نشست‌های برنامه‌ریزی، اهالی روستا و شهرهای مجاور تالاب را از نتایج حاصل از این کارگاه‌ها مطلع نمایند.

● اطمینان از حضور جوامع محلی در کارگاه‌ها

در برخی از استان‌ها شاهد حضور بموقع و مشارکت بیشتر جوامع محلی در برگزاری کارگاه‌ها بودیم و در برخی دیگر حضور آنها با تاخیر قابل ملاحظه‌ای همراه بود. وقتی موضوع را جویا شدیم به این مسئله پی بردیم که برخی از استان‌ها با ابتکار عمل خود علاوه بر ابزارهای مرسوم دعوت نظیر نامه‌نگاری از ابزارهای دیگری نظیر دعوت حضوری و رو در رو نیز استفاده کرده‌اند در عین حال وسیله ایاب و ذهاب در ابتدا و انتهای کارگاه را نیز برای نمایندگان جوامع محلی فراهم کرده‌اند.

این موضوع با توجه به کمبود وسایل رفت و آمد و گاهای دوری محل برگزاری کارگاه از محل زندگی آنها تاثیر بسزایی در سطح مشارکت جوامع محلی دارد و از سوی دیگر نشانه بهادادن و اهمیت نقش آنها در فرآیند برنامه‌ریزی است. به نظر می‌رسد ابتکارهای عمل از این دست بایستی از سوی تیم برگزارکننده مورد توجه قرار گیرد.

● تعامل بیشتر محیط‌زیست با سایر دستگاه‌های کلیدی و ارتباط بین ذینفعان

این جنس از فرآیندهای مشورتی و مشارکتی به گفته بسیاری از شرکت‌کنندگان در کارگاه‌های برنامه‌ریزی فضای گفتگو و ارتباط مناسبی را بین ذینفعان فراهم آورده است و از سوی دیگر باعث ارتباط قوی‌تر و منطقی‌تر ادارات محیط‌زیست با سایر دستگاه‌های دولتی گردیده است.

تیم برگزارکننده همواره بایستی به عمق بخشیدن به این روابط و تعاملات توجه داشته باشد و از هر فرصتی برای گفتگوی بیشتر بین ذینفعان برای تحلیل مشترک مسائل بهره‌برد و از ظرفیت‌های ایجاد شده برای اجرایی شدن برنامه مدیریت نیز استفاده نماید.

بعد از فرآیند تدوین برنامه

● طولانی شدن فرآیند نهایی سازی برنامه

معمولا فرآیند نهایی سازی کتاب برنامه نیازمند برگزاری جلسات متعددی میان مشاور تدوین برنامه، دبیرخانه مدیریت زیست بومی تالاب در استان و دفتر تخصصی در معاونت می باشد. همچنین برگزاری این جلسات زمانبر نیز می باشد. نقش دبیرخانه در این میان بسیار مهم می باشد، ضروری است تا کارشناسان دبیرخانه، کتاب برنامه را مرور و نکته نظرات فنی را برای گفتگو در جلسه آماده نمایند. از اینرو ضروری است تا پیگیری‌های مستمری از طرف دبیرخانه مدیریت زیست بومی استان روی این موضوع انجام شده تا در یک زمان معقول این مهم انجام شده و از اتلاف وقت جلوگیری شود.

● چاپ و انتشار کتاب برنامه

پس از نهایی سازی کتاب برنامه ترجمه و چاپ آن ضروری می باشد. بنابراین دفتر تخصصی در معاونت به همراه دبیرخانه مدیریت زیست بومی در استان برنامه ریزی برای ترجمه و چاپ را در دستور خود خواهند داشت. چاپ حداقل ۱۰۰۰ جلد از کتاب برنامه و توزیع آن میان ذینفعان نیز در این مرحله انجام می گیرد.

● پیگیری اجرای برنامه مدیریت

اجرای شدن اقدامات اولویت دار برنامه باید توسط دبیرخانه مدیریت زیست بومی تالاب در استان و با کمک دفتر تخصصی در معاونت محیط طبیعی به طور جدی پیگیری و در اولویت قرار گیرد. برای این منظور علاوه بر تشکیل منظم جلسات کمیته محلی یا استانی برنامه، دبیرخانه باید گزارش های منظمی از اجرای برنامه منتشر کرده و میزان پیشرفت آن را اعلام نماید.

● تنظیم شرح خدمات برای اقدامات جدید

برخی اقدامات تعریف شده در برنامه مدیریت، اقدامات جدیدی هستند که شرح

خدمات و فصل اعتباری مشخصی برای آنها در نظر گرفته نشده بنابراین تهیه و تنظیم شرح خدمات مرتبط با اهداف برنامه و در دسترس قرار دادن آن بخصوص برای ادارات کل استانی ضروری می باشد. این کار می تواند از طریق دفتر تخصصی در معاونت محیط طبیعی و با کمک دبیرخانه تالاب در استان انجام شود.

● **پایش وضع موجود تالاب و پایش اجرایی شدن کتاب برنامه**

یکی از وظایف مهم دبیرخانه انتشار گزارش های پایش منظم مطابق پروتکل پایش پیش بینی شده در کتاب برنامه می باشد. بنابراین تهیه این گزارش و ارسال به تمامی ذینفعان باید از اولین اقدامات دبیرخانه پس از تدوین کتاب برنامه باشد.

● **جابجایی کارشناسان آموزش دیده دبیرخانه**

تغییر و جابجایی کارشناسان دبیرخانه های تالابی، که پس از آموزش و ظرفیت سازی آنها اتفاق می افتد، عملاً بسیاری از تلاش ها برای تقویت دبیرخانه را با ناکامی مواجه می سازد. بنابراین ضروری است تا مدیرکل به این موضوع توجه کافی داشته و از تغییرات در این قسمت جلوگیری نماید. در موارد ضروری می توان با آموزش کارشناس جدید این کار را در یک فرآیند زمانی به انجام رساند.

پیوست

کلیه پیوستها به فرمت الکترونیک در DVD انتهای کتاب گنجانده شده است.

■ پیوست ۱: شرح خدمات تدوین برنامه مدیریت جامع

■ پیوست ۲: روش تحلیل ذینفعان

■ پیوست ۳: گزارش کارگاه آغازین

■ پیوست ۴: گزارش کارگاه دوم

■ پیوست ۵: گزارش کارگاه سوم

■ پیوست ۶: گزارش کارگاه چهارم

■ پیوست ۷: نمونه‌هایی از برنامه مدیریت‌ها

■ پیوست ۸: نمونه پاورپوینت کارگاه‌های اول تا چهارم

each of the stakeholders with their expected responsibilities in the management plan, to provide financial resources and consider related measures in their annual projects and activities and submit progress reports to the management committee. This can be achieved through the operating budgets of responsible agencies, Governor planning council or submitting proposals to the national institutions and organizations.

After several years of development and implementation, for various reasons, including ecological changes in basin as well as successes and failures in implementation, it will be necessary to review the plan and define new targets and measures. Reviewing the program in the range of 3 to 5 years is essential according to short-term goals and modifying based on new conditions of basin as well as analyzing the results of the monitoring. Reviewing the integrated management plan is an opportunity to extract the strengths and weaknesses of the program.

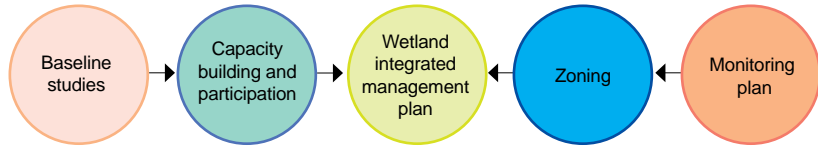
Approval, implementation and review of the integrated management plan

A wetland management plan is an inter-sectoral program in which different groups of stakeholders have roles and responsibilities accordingly. Therefore to be implemented well, it will require strong support from the relevant authorities. Otherwise, unbalanced and uncoordinated actions and cooperation among relevant parties can impair the progress towards objectives. For the provision of such support, high provincial officials (the Province Governor) and the national authorities must endorse the plan and share it with relevant organizations for implementation.

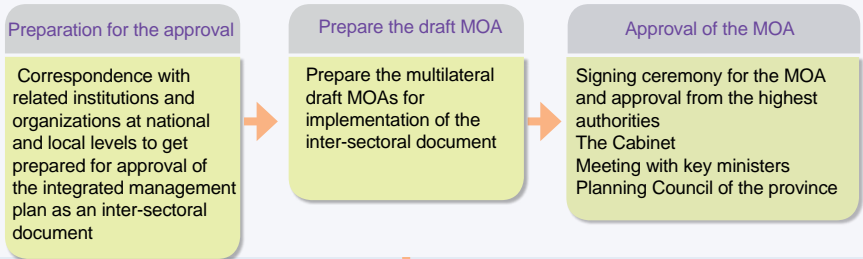
In order to implement the integrated management plan, management structures and secretariats of wetlands ecosystem management are formed with the following key TOR:

- planning to run and monitor the implementation of the integrated management plans
- efficient management of primary resources and human activities in the basin
- coordination between different executive sectors
- strengthen inter-sectoral collaboration
- leading the implementation of the integrated management plan for wetlands
- assess the achievement of the envisaged objectives in the plan.

Another key point in the implementation of the integrated management plan is the need to establish sustainable financial mechanisms for implementation of the measures. These mechanisms should involve

Approval and enforcement of the integrated management plan for wetlands

Establishment of implementation structures and starting implementation of the integrated management plan

Establishment of implementation structures

- Appoint the head of Management committee by higher authorities
- Appoint the secretary of management committee by the head of the committee
- Establishment of inter-sectoral management committees

Implementation of the integrated management plan

- National and provincial management committee meetings
- Implementation of priority actions by governmental and non-governmental stakeholders

agement goals. Obviously, zoning maps and reaching an agreement on borders of each zone will be carried out during a workshop with the participation of all stakeholders.

• **Step 7: Conclusion and finalization of the management plan**

Developing the management plan means combining the results all of the previous stages into a single document which is a time-consuming task. In the first step, an initial draft will be developed. The technical advisory group plays an important role in preparing the draft document based on the workshop outcomes and finalization of the plan.

There is no standard or general rule for the document in terms of framework and format, but it should contain goals, management needs, requirements, and commitments of responsible organizations, facilities and available resources. Sharing the draft plan with stakeholders and getting their views at this stage is very important.

If the plan is published in the local language and made available to local people there will be more interest for acceptance and cooperation.

The following diagram illustrates the process of development, approval and implementation of wetland integrated management plan.

to ease the implementation and monitoring.

• **Step 5: Determining implementation structures and developing the monitoring plan**

At this step the inter-sectoral structures for implementation of the management plan are defined. These may include the Local Committee, provincial and national support structures and the Secretariat for the plan. These structures are defined based on current condition with collaboration of all stakeholders. Budget suppliers and necessary equipment accessories for management will also be proposed in this chapter.

Furthermore, methods of management assessment and monitoring and frequency of revising the plan, will be specified in this section. Frequency and diversity of measurements, and the parameters which should be monitored will be defined at this step. The monitoring plan and protocols (based on a limited number of indicators that can be easily measured) include general scopes which are developed in line with strategic objectives including water quality and quantity, biodiversity and socio-economic issues.

• **Step 6: Zoning map and codes of practice**

In management plans which focus on natural and cultural resources, different land-uses like tourism, fishing, business, science and research, construction, and so on may be identified. Each of these uses are allowed in specific zones of the site which is illustrated in the zoning map. This kind of zoning will help implementation of plans and achieving man-

nature of executive activities. In other words, strategic objectives provide titles for priority actions which are classified based on key issues, facilities and opportunities. Using analytical and participatory methods such as the problem tree technique in the second workshop helps to analyze problems and develop strategic objectives.

Strategic objectives with regard to issues related to wetlands usually cover subjects like: water and soil resource management, empowering sustainable livelihoods, increasing public awareness, conservation of biodiversity etc.

• **Step 4: Determining priority actions**

After specifying strategic objectives, the required actions to meet the objectives should be defined. For instance, the priority actions which should be carried out to manage water resources in the basin or raise public awareness. The scale of these actions are broad and different choices may exist. Hence, by assessing executive potentials (easiness, quickness, cost, and adaptation with local condition) the best choice can be selected. Specifying the actions and responsible institutions and partners to implement the activities usually will be done in the second workshop with participation of all stakeholders. However, due to the extensive matters relating to this part, additional meetings to determine all of the priority actions and responsible institutions and partners may be required. The objectives and actions need to be as SMART³ as possible

---

3- SMART stands for Specific, Measurable, Achievable, Relevant/Realistic and Time-bound

• Step 3: Developing the vision, goal and strategic objectives

o Vision

Vision is the ideal / desired situation for the future state of the wetland. In fact, the vision identifies the ideal situation which specifies management plan policies. It should be noted that the vision illustrates the route and direction of objectives in the management planning.

The significant point about the vision is that it should include key concerns of all stakeholders usually expressed in a short statement.

o Goal

The Goal of the management plan is something that if it could be achieved will increase the possibility of meeting the vision. In fact, the goal is formulated with the same viewpoint as the vision and is the basis of developing the management plan.

The goal will be between the strategic objectives and the vision and shows the route to achieve the goal. The main difference between the vision and goal is that the vision is more idealistic while the goal is more realistic and executable.

Reaching an agreed vision and goal at the first workshop, can be the first step towards establishing unity and integrated determination of stakeholders in conservation and management of the wetland.

o Strategic objectives

Strategic objectives usually express titles of special management activities which are defined in the framework of the goal and illustrate the

well. Lack of information should be pointed out, but information gaps should not postpone the planning process.

o Assessing and analysis of information

The goal of this stage is to identify and introduce wetland sensitivities. This analysis will show wetland values and the benefits to local people and to wider society. These values are important from two perspectives: first, wetland natural values which reveal wetland importance; and second, values and importance of the wetland for local people (eg economic and cultural values).

Since local people have an essential role in the planning process we have to use their information and consider their concerns. Most wetland assessments focus on the ecological characteristics of wetlands. However, the other social and economic aspects must not be neglected. A broader approach is required for better collaboration with local people.

• Step 2: Identifying limitations, threats and opportunities

In this stage all of the limitations/barriers and threats which exist for effective wetland management are identified as well as the values, functions and opportunities. According to the participatory planning process and the necessity of taking into account the interests and needs of various governmental and non-governmental sectors, identifying threats and values from the perspectives of different stakeholders is very important. Therefore, it is attempted to address these issues from the perspectives of different sectors in the inception workshop.

Steps to development of integrated management plan for wetlands

The executive team in partnership with other stakeholders should develop the management plan through a seven-step process:

• Step 1: Inception step

This is one of the most important stages in the process in which the following issues are defined: the goal and purpose of the process; defining the wetland and ecosystem boundary to be covered by the plan; how to implement it; what is the timeframe; who will collaborate in the process. The main part of this planning takes place in the initial workshop and in partnership with the stakeholders. The main activities at this stage include gathering data and literature and assessing and analysis of information.

o Gathering data and literature

The planning process should be based on reliable information. Indeed data collection and analysis is fundamental for describing and choosing management objectives. The contents needed at this stage include ecological and cultural resources, social and economic condition, rules and regulations and aesthetic aspects of landscapes.

It is not necessary to put all this information in the plan but to summarize it, and include further details as an appendix, as necessary.

This process should benefit from local people's information, in particular traditional knowledge and practices. In some cases they can help to gather data, which will strengthen and insure their participation as

workshops with stakeholders should be held.

Considering some requirements and prerequisites in the early stages of developing the integrated management plan process, facilitates this process and helps to implement steps in time. After the initial consensus of stakeholders to cooperatively develop the plan, one of the main prerequisites for the planning process is the establishment of an ecosystem management secretariat in the province. A secretariat with a specified Terms of Reference (TOR) is very important to support the stakeholders in taking the steps to develop and implement the management plan. Also choosing a technical advisory group to help scientific research, work programs and collaborative activities can support the implementation of tasks foreseen for the secretariat. This group can be selected from non-governmental organizations, academic departments or related consulting engineer companies, after administrative formalities and based on the determined TOR.

Stakeholder analysis is another activity which should be carried out in the first step to better understand human societies, governmental and non-governmental stakeholders associated with the wetland and their impact and influence. This has a significant impact on determining the role of stakeholders and the development and implementation of the integrated management plans. Since the issue of participation of stakeholders in the wetland habitats management process has been emphasized, this would not be possible without a clear picture of wetland stakeholders.

- A reference working and planning document for all activities and actions related to the wetland and its basin

Key features of participatory management planning process

The management planning is a totally collaborative process and all the stakeholders who affect or are affected by this management will cooperate in it from the very first steps. Participation of two groups of people in this process is essential. The first group is all stakeholders such as local people, tourists or other people who have any dependency on the wetland, and the second group is people who have authority in wetland management. Obviously people who participate on behalf of the local communities in the planning process, should discuss the views of the local community and consider their needs in setting goals and planning the priority actions. Participation of people in the planning process increases their sense of ownership towards the plan which leads to a greater success in implementation.

The planning process should gather all essential information such as values, threats and facilities for consideration by all participants. Even the first draft of the management plan should be made available to all stakeholders for open consultation. The broader the ranges of opinions that are gathered, the more holistic and accepted the management plan will be. According to the participatory planning process and the need to obtain stakeholder comments in the different steps of the process, an appropriate timeframe ranging between 12-18 months is usually required to develop the plan. During this period, at least four 1-2 day consultative

for developing an integrated management plan for wetlands (including baseline studies, planning, establishing implementation structures, implementation, monitoring and revision).

Integrated management plan: necessities and functions

An integrated management plan is a document that specifies the wetland management approach and goal to shift from the current situation towards a favorable condition in the future. It provides a framework for management decisions and action plans. The plan can be a mandatory guideline depending on the regulation it is based on or the implementing institutions. The management plan considers roles and responsibilities of stakeholders in wetland management, moreover, by planning at the basin (watershed) level it tries to find the right balance between conservation, development and wise use of the wetland and its sustainable management.

A management plan could / should have numerous functions, including the following:

- A reference document for the current situation
- A tool for analyzing the environmental, social and economic functions of the wetland
- Offering a long-term vision for the wetland
- A document to identify and prioritize goals for conserving the wetland
- Assisting wetland managers in decision-making
- Identifying mandatory roles for stakeholders in executive tasks

this approach initially prevented environmental degradation, it gradually faced serious problems because humans were not adequately considered as a component of the ecosystem.

New conservation approaches such as the CBD's ecosystem management approach, pay special attention to the role of humans and their livelihoods in the ecosystem. So along with wise use of wetlands, conservation of natural ecosystems will be achieved while the impacts of development and the correlation of components beyond the borders of the basin are considered.

In Iran, based on the fourth, fifth and sixth national development plan, the Department of Environment (DoE) in collaboration with other agencies and key stakeholders are assigned to implement ecosystem management. In this regard, the establishment of this management approach for Iranian wetlands started with the Conservation of Iranian Wetlands Project. The project which is a partnership between the Government of Iran (DoE), the Global Environment Facility (GEF) and the United Nations Development Programme (UNDP) began in 2005 and aims to reduce or eliminate the threats to, and permanently sustain, Iranian wetland ecosystems. The experience gained in cooperation with governmental and non-governmental stakeholders for project pilot sites, could then be replicated in other wetlands all over the country to introduce the ecosystem approach, establish the new management system and provide legal mechanisms for its implementation. This Guideline has been developed based on the above experiences, alluding briefly to the establishment of the ecosystem approach, describes the detailed steps

A recent study² of long-term and recent trends in global wetland areas, based on a review of 189 reports of change in wetland areas finds that the reported long-term loss of natural wetlands averages between 54% and 57% but that loss may have been as high as 87% since 1700 AD. There has been a much (3.7 times) faster rate of wetland loss during the 20th and early 21st centuries, with a loss of 64% to 71% of wetlands since 1900. Conversion of coastal natural wetlands has accelerated more than that of inland natural wetlands in the 20th century and that conversion and loss is continuing in all parts of the world, and particularly rapidly in Asia.

Also Iranian Wetlands are seriously threatened by a combination of factors such as infrastructural development in upstream water resources (mostly dams), unsustainable agricultural practices and climate change. These factors have severe negative impacts on wetland dependent communities and wetland biodiversity, so most wetlands are in a critical state.

The need to protect the environment especially wetlands is a necessity, and the history of practical and organized environmental protection as an integrated system goes back more than 50 years. Thus, in 1971, the Ramsar Convention, as the oldest international treaty on the subject of nature conservation, was signed in Ramsar, Iran. During this period, different management approaches across the world have been formed and evolved. The first conservation approaches were based on preserving nature and the environment without any changes or use. Although

---

2- N. Davidson, How much wetland has the world lost? Long-term and recent trends in global wetland area, CSIRO Publishing, Marine and Freshwater Research, 2014, 65, 934 –942, September 2014

Executive Summary

A guideline on developing Wetland Integrated Management Plans

Ecosystem approach to wetland management

Wetland habitats are one of the most important natural ecosystems on earth, playing a vital role for sustainable development of surrounding communities. The multiple benefits of wetlands put them among the most important and valuable habitats in the world for conserving biodiversity and cultural issues, regulating water quality and quantity and supporting food production. Different climatic zones and special topographic and geological conditions in Iran have caused the formation of different types of wetlands, from mangroves and coral reefs to the vast central plate of salt lakes and the Caspian coastal wetlands. Iran as a unique example contains 41 identified types of wetlands out of 42 recognized globally.

At a global level, the **Millennium Ecosystem Assessment**¹ found that in 2005 inland and coastal wetland ecosystems were lost at a rate faster than that of any other ecosystems, and the trend towards loss of wetland resources has not been reversed since then. The primary indirect drivers of this degradation and loss are identified as population growth and change in economic activity; the primary direct drivers of degradation and loss are identified as infrastructure development, land conversion, water use, eutrophication and pollution, overharvesting, overexploitation of wetland resources, climate change and invasive alien species.

1- <http://www.millenniumassessment.org/en/index.html>

Executive Summary
A guideline on developing
Wetland Integrated
Management Plans

Department of the Environment

Conservation of
Iranian Wetlands Project

"Jahangir-ghemachik" - for People, for Nature

